

Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Buletini Shkencor

Buletini shkencor Nr.6 Vol.3 - 2023

Buletini shkencor

NR.6, VOL.3 - 2023

ISSN: 2310-6719

UNIVERSITETI “ISMAIL QEMALI” VLORE

Buletini shkencor

Numër 6, Vëllimi 3, 2023
ISSN 2310-6719

BULETINI SHKENCOR
Universiteti “Ismail Qemali” Vlorë
Numër 6, Vëllimi 3, 2023
ISSN 2310-6719

Fjala hyrëse

Nga Prof. Dr. Roland Zisi, Rektor i Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë

Është detyrim dhe kënaqësi për mua që si kryeredaktor i Buletinit Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë, që të përcjell për lexuesit një rezymë shpjeguese në çelje të vëllimit të ri të tij, (Numër 6, Vëllimi 3, 2023). Ky numër i ri i Buletinit tonë shkencor përmban 14 artikuj studimorë nga fusha të ndryshme si drejtësia, shkencat politike, shëndetësia, gjuhësia etj.

Buletini Shkencor i Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë drejtohet nga një Bord Editorial dhe redaksitë përkatëse. Pjesë e Bordit Editorial janë akademikë të njohur në fusha të ndryshme brenda dhe jashtë vendit. Buletini Shkencor ka si qëllim të udhëtojë nëpër mjediset e universiteteve kombëtare dhe ndërkombëtare për promovimin e rezultateve të kërkimit shkencor të ndërmarrë nga profesori i Universitetit “Ismail Qemali”, dhe jo vetëm.

Pjesa më e madhe e materialeve të botuara në Buletinin Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë janë fryt i punës kërkimore-shkencore që kryejnë pedagogët e Universitetit të Vlores, por prej kohësh janë afruar edhe studiues të universiteteve të tjera të vendit. Paralelisht, Buletini Shkencor u jep mundësinë edhe studentëve të UV të publikojnë punimet e tyre shkencor në bashkëpunim me profesorët e tyre edhe/ose me studentë të tjerë.

Jam i sigurt se ky volum i ri i Buletinit Shkencor do të shërbejë jo vetëm gjatë mesimdhënies me të dhëna shkencore të reja por edhe si shëmbull për brezat e reja të kërkuesve shkencor.

Duke respektuar planin strategjik të UV-s për rritjen e kërkimit shkencor, unë si Rektor i UV-s si dhe të gjitha autoritetet drejtuese do të vazhdojmë të mbështesim studime sa më cilësore e bashkohore të cilat i përshtaten dhe i përgjigjen nevojave lokale, rajonale e më gjerë.

Vlorë, Korrik 2023

Bordi editorial:

1. Prof. Dr. Roland ZISI (Kryetar)
2. Prof. As. Dr. Frosina Londo
3. Prof. As. Dr. Aurela Saliaj
4. Prof. Dr. Albert Qarri
5. Prof. As. Dr. Armela Panajoti
6. Prof. As. Dr. Hajdar Kiçaj
7. Prof. As. Dr. Enkelejd Mehilli

Bordi Shkencor:

1. Prof. Dr. Roland ZISI (Kryetar)

Fakulteti i Shkencave Humane

2. Prof. Dr. Bardhosh Gaçe
3. Prof. Dr. Nexhip Merkuri
4. Prof. As. Monika Hasani
5. Prof. As. Veneranda Hajrulla
6. PhD Erion Hitaj

Fakulteti i Ekonomisë

7. Prof. As. Dr. Xhiliola Agaraj (Shehu)
8. Prof. As. Dr. Klaudia Guga
9. Prof. As. Dr. Ilirian Lipi
10. Prof. As. Dr. Evelina Bazini
11. Prof. As. Dr. Fjoralba Velaj
12. Prof. As. Dr. Elenica Piero
13. Prof. As. Dr. Filloreta Madani

Fakulteti i Shendetit Publik

14. Prof. Dr. Yllka Bilushi

Fakulteti i Shkencave Teknike

15. Prof. As. Dr. Kristofor Lapa
16. Prof. As. Dr. Flora Qarri
17. Prof. As. Dr. Ermal Feleqi
18. Prof. As. Dr. Denada Kasëmi
19. Prof. As. Dr. Diana Ilia
20. Prof. As. Dr. Luljeta Gusho
21. Prof. As. Dr. Llambrini Sota

Të jashtëm

22. Prof. Dr. Genuario Belmonte
23. Prof. Dr. Triantaphyllos Almpanis
24. Prof. Dr. Francesko Altimari
25. Prof. Dr. Jorgo Kaçani
26. Prof. Dr. Muzafer Korkuti
27. Prof. Dr. Shaban Sinani
28. Prof. Dr. Dhori Kule

INFORMACION

Buletini Shkencor boton punime origjinale që sjellin njohuri të reja dhe të rëndësishme për avancimin e shkencës.

Ky organ botues është krijuar me idenë fillestare të promovimit të gjetjeve shkencore të akademikëve shqiptarë brenda dhe jashtë mjedisit universitar shqiptar. Rëndësia e botimit të buletinit disa herë në vit qëndron në dhënien e mundësisë për të gjithë kërkuesit akademik dhe jo vetëm të bëjnë të njohura gjetjet më të reja në fushat përkatëse të tyre si dhe në përditësimin në kohë të gjetjeve të mëparshme.

Dërgimi i dorëshkrimit nënkupton që punimi i paraqitur në të nuk është botuar më parë (përveçse në formën e një përmbledhjeje, leksioni apo tezave akademike), nuk është në shqyrtim për t'u botuar gjetkë dhe se botimi është aprovuar nga të gjithë autorët, si dhe autoritetet përgjegjëse ku hulumtimi është kryer. Autorëve do t'ju kërkohet që të paraqesin, nëse ka ndonjë konflikt interesash, si dhe ndonjë burim financiar të veçantë të përdorur për kryerjen e kërkimit. Nëse dorëshkrimi pranohet për botim ai nuk mund të botohet në të njëjtën formë diku tjetër pa marrë më parë leje me shkrim nga Bordi i Buletinit Shkencor.

Plagjiatura nuk lejohet dhe do t'u raportohet si autorit, ashtu edhe autoriteteve përkatëse. Konkluzionet duhet të justifikohen nga skema eksperimentale dhe të dhënat e paraqitura. Informacioni duhet të jetë i detajuar në mënyrë që të lejojë përsëritjen e punës nga shkencëtarë të tjerë të së njëjtës fushë. Autorët duhet t'i ruajnë të dhënat eksperimentale dhe t'ia paraqesin Këshillit Botues, nëse u kërkohen. Shkrimi duhet të jetë i qartë, i kuptueshëm, konçiz dhe korrekt nga ana gramatikore. Autorët mbajnë përgjegjësi për anën shkencore dhe formale të materialeve që paraqesin, si dhe për çdo korrespondencë me redaktorët.

Të interesuarit të paraqiten me arritjet më të reja nga fushat e angazhimeve të tyre profesionale – shkencore.

Artikujt duhet të jenë origjinale (të pakumtuara në ndonjë aktivitet tjetër), të pabotuara dhe jo në proces vlerësimi ose botimi (në ndonjë redaksi tjetër).

Autorët janë përgjegjës për redaktimin gjuhësor të tekstit të përmbledhjeve të tyre, qoftë në shqip, qoftë në anglisht.

Të gjithë autorët e interesuar për të botuar në Buletinin Shkencor të Universitetit “Ismail Qemali” Vlorë mund të na kontaktojnë në adresën email: publikime@univlora.edu.al

Përmbajtja

SHKENCAT MJEKËSORE DHE SHËNDETËSORE

ACUTE APPENDICITIS IN THE COVID-19 PANDEMIC: A CASE STUDY <i>Fatjona Kamberi, Enkeleda Sinaj, Jerina Jaho</i>	9
SIDE EFFECTS OF THE COVID-19 VACCINE IN THE VACCINATED POPULATION OF VLORA DISTRICT; EVIDENCE OF THE EFFICACY AND SAFETY OF THE VACCINES APPLIED <i>Majlinda Zahaj, Aurela Saliaj, Vasilika Prifti, Sonila Nika, Evis Allushi, Denada Selfo, Emirjona Kicaj, Stiliana Brokaj, Krenar Malaj</i>	14

SHKENCAT HUMANE, POLITIKE-JURIDIKE DHE EKONOMIKE

LIGJI NR.10192 “PËR PARANDALIMIN DHE GODITJEN E KRIMIT TË ORGANIZUAR, TRAFIKIMIT, KORRUPSIONIT DHE KRIMEVE TË TJERA NËPËRMJET MASAVE PARANDALUESE KUNDËR PASURISË” , RISI, PROBLEME PRAKTIKE DHE DOKTRINALE <i>Mirela Kapo</i>	24
ASYLUM AND REFUGEE PROTECTION IN ALBANIA. THE INFLUENCE OF THE ACQUIS COMMUNITAIRE AND THE CHALLENGES TO THE NEW REGULATIONS <i>Sokol Bana</i>	34
PARASHIKIMI I PËRFITUESHMËRISË SË BANKAVE SHQIPTARE DUKE PËRDORUR ANALIZËN E KOMPONENTIT KRYESOR <i>Olsi Xhoxhi, Brikena Sulejmani, Grigor Dede</i>	55
DIXHITALIZIMI SI NDIKUES NË TRANSFORMIMIN E MARRËDHËNIEVE ME PUBLIKUN DHE MARKETINGUT SOCIAL <i>Ilda Kashami, Dr. Arjan Çuri</i>	63
SFIDAT DHE RREZIQET PËR RIMËKËMBJEN EKONOMIKE TË SHQIPËRISË PAS PANDEMISË: IMPLIKIMET E POLITIKAVE QEVERITARE <i>Eduina Guga</i>	70

GJUHËSI-ALBANOLOGJI

AN OVERVIEW OF THE CURRENT USE OF THE ITALIAN LANGUAGE IN VLORË <i>Frosina Qyrdeti</i>	78
MBI VEÇORITË GJUHËSORE DHE SINTAKSORE TË GJUHËS SË GAZETAVE <i>Elda Katorri</i>	82
PËRDORIMI I EMRAVE TË PËRVEÇËM TË HUAJ NË GJUHËN SHQIPE <i>Elona Limaj</i>	90
THE CONTINUITY OF THE ILLYRIAN- ARBERIAN – ALBANIAN <i>Blerina Xhelaj</i>	98

THE LINGUISTIC SKILLS OF LISTENING AND SPEAKING AND THEIR IMPORTANCE IN LEARNING
ITALIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Eliona Naqo.....103

SHKENCAT INXHINIERIKE DHE MATEMATIKORE

ZGJIDHJA E EKUACIONEVE KUARTIKE ME DY TEKNIKA TË REJA

Sabrina Habibi.....110

TESTE TË REJA PLOTËPJESËTUESHMËRIE NËPËRMJET ALGORITMIT

Sabrina Habibi.....116

SHKENCAT MJEKËSORE DHE SHËNDETËSORE

Acute appendicitis in the COVID-19 pandemic: A case study

Fatjona Kamberi^{1*}, Enkeleda Sinaj², Jerina Jaho¹

¹Scientific Research Centre for Public Health, Faculty of Health, University of Vlora "Ismail Qemali"
Vlora, Albania

¹Faculty of Technical Medical Sciences, University of Medicine Tirana, Albania

^{1*} **Email Correspondent author:** fatjonakamberi@gmail.com

fatjona.kamberi@univlora.edu.al

Abstrakt

Ngjashmëria klinike me infeksionet virale dhe fokusimi i sistemeve shëndetësore në pandemi e bëjnë vendosjen e një diagnoze të duhur sfiduese. Ne përshkruajmë rastin e një gruaje të moshuar me apendiks akut të diagnostikuar gabimisht dy herë me infeksion COVID-19 para dhe pas operacionit. Dhe mosrespektimi i masave të sterilitetit rezultoi në komplikime serioze.

Abstract

The clinical similarity to viral infections, and focusing of the health systems on pandemics make a proper diagnosis challenging. We describe the case of an older woman with acute appendicitis twice misdiagnosed with COVID-19 infection before and after surgery. And the noncompliance with sterility measures resulted in serious complications.

Introduction

Acute appendicitis is an abdominal emergency [1]. Abdominal pain is the primary presenting complaint of patients, followed by vomiting, with the migration of the pain to the right iliac fossa defining the diagnosis in most cases [2]. Appendectomy is the treatment of choice, commonly performed with open surgery [1]. A clinical diagnosis of acute appendicitis can be complex, requiring a combination of clinical,

laboratory, and radiological evidence, including computed tomography scanning [3]. The most common postoperative complications include wound infections, ileus, and intra-abdominal abscesses [4]. The risk factors for appendicular perforation include fever, vomiting, longer duration of symptoms, elevated white blood cell count, and ultrasound findings of free abdominal fluid and visualized perforation [5]. The COVID-19 pandemic extensively affected emergent acute appendicitis admissions, causing them to fall behind schedule for surgical interventions [6]. Delays in diagnosing acute appendicitis can increase the morbidity and mortality from perforation and other complications [3].

Case presentation

A 79-year-old woman in Tirana, Albania, last year, without comorbidities complains of a high temperature of 39.5 after mild abdominal pain and an episode of vomiting. After consultation with the emergency doctor and an examination, it is determined that the woman does not have anything serious, but, as COVID-19 is suspected, it is advised that the patient undergo a COVID-19 test, as well as some biochemical tests. Results come back negative for Sars-COV-2, while the biochemical tests note a high blood cell count and mild levels of creatinine in the blood, Table 1. Urine values and other parameters appear normal.

Table 1. Laboratory data on the initial stage

Laboratory test	Reference range	Initial stage
WBC(μ /l)	4 - 11	22.67
RBC	4.0-5.10 F	4.53
Hb g/dl	12.3-15.3	10.9
HCT %	35-47	34.1
MCV	80 - 100	75.3
MCH pg	27 - 33	24.1
MCHC g/dl	32 - 36	32
PLT	150 - 450	271
RDWsd	37 - 54	40.8
RDWcv %	11 - 16	14.8
PDW	9 - 17	10.5
MPV	9 - 13	9.7
P-LCR %	13 - 43	22.2
PCT %	0.17 - 0.35	0.26
NEUT	2 - 7.5	17.78
LYMPH	1.3 - 4	3.37
MONO	0.15 - 1.0	1.49
EO	0.0 - 0.50	0.01
BASO	0.0 - 0.15	0.02
NEUT%	40 - 60	78.4
LYMPH %	25 - 40	14.9
MONO%	2 - 10	6.6
EO%	0 - 5	0.0
BASO%	0 - 1	0.1
SGOT-AST U/I	0 - 41	16.43
SGPT-ALT U/I	0 - 42	17.44
BUN mg/dL	16.6 - 48.5	44.86
Cr mg/dL	<0.95	0.99
Bilirubin mg/dL	0 - 1.2	1.08
D-Dimer ng/mL	< 500	1588

Some abbreviations: ALP, Alkaline phosphatase; ALT, Alanine aminotransferase; AST, Aspartate aminotransferase; BUN, Blood Urea Nitrogen; Cr, Creatinine; Hb, Hemoglobin; RBC, red blood cells; LDH; PLT, Platelets; WBC, White blood cells.

The patient's symptoms of high fever and profuse sweating continue a week following the first complaint. After 7 days, due to no changes in the situation, the general practitioner advises an abdominal CT scan be performed on the patient. The scan detects an appendicitis abscess close to perforation. The patient undergoes an emergency open surgery appendectomy. 24 hours after surgery the patient is afebrile for the first time. However, 48 hours following the operation, the patient complains of abdominal flatulence. A palpitation and percussion assessment notes a marked lack of intestinal peristalsis. The patient suffers another episode of

vomiting. Her general condition begins to deteriorate, again displaying a high temperature, weakness, apathy, and malaise. It is advised another COVID test be performed, as it is suspected she may have been infected during hospitalization. The urinary tract catheter is also removed, as it may have been the cause of a urinary tract infection that could have led to the fever. Even after the above measures, the situation does not improve. Even after the above measures, the situation does not improve. The COVID-19 test results were negative, and the patient has severe abdominal bloating that prevents her from moving and walking. A contrast abdominal CT scan detects ileus and pus abscess in the suture of the operative wound.

Figure 1**Figure 2**

Two of the sutures on the surgical site are deliberately opened by a surgeon, resulting in the exit of a considerable amount of purulent drainage from the deep incision. This leads to a sudden drop in temperature. Treatment of the ileus is conservative. The patient refuses to have the operative wound sutured again for fear of re-infection. It is decided that the wound will be treated twice a day for as long as the person remains in the hospital (about 1 week), Figure 1, and then treatment will continue at home. Wound treatment is performed in complete sterility by first removing any impurities from the wound with oxygenated water, drying moisture, removing pus stains, and compacting with sterile gauze and bandages. This procedure continues for about 2 months after the patient leaves the hospital, Figure 2. Initially, treatment is performed once a day for the first month, followed by a reduction of frequency to once every three days during the second until the wound is completely closed.

Discussion

The COVID-19 pandemic period has significantly strained the healthcare system worldwide, affecting in particular low-middle income countries. This has been associated with a significant increase in cases of perforated appendicitis due to late presentation for acute surgical treatment [7]. During this period, the proportion of older patients with complicated appendicitis increased, and they were more affected by postoperative complications [8]. Complicated appendicitis due to delays in

diagnosis and treatment was reported more frequently among elderly individuals even before the COVID-19 pandemic [9] making them more susceptible to infectious complications and raising the risk of mortality [10]. In addition, it is found that laparoscopic appendectomies in the case of acute appendicitis result in fewer postoperative complications compared to open surgery [11]. For these reasons, in terms of wound infection and wound care, laparoscopic surgery should be the method of choice for patients with complicated appendicitis who are at high risk of infectious complications, and drains should not be kept for a long time in patients undergoing an appendectomy. However, this is not always possible, so, to reduce the chances and/or severity of wound infection, maximum care should be taken for all patients, but especially those who undergo open surgeries. Studies have shown that this decreases the length of hospitalization, cost of treatment, and increases the quality of life for older patients [12]. The prevention of surgical site infections thanks to proper operative techniques and wound care of surgical incisions should be a priority of health care professionals that operate in the surgery ward, in particular in low-middle income countries [13].

Conclusion

In older individuals, infections with COVID-19-like clinical symptoms should be explored accurately. This example also emphasizes the need to consider sterility precautions during surgery as the most important factor in avoiding complications related to appendectomy,

especially when open surgery rather than laparoscopy is the only option. Proper care of the operative wound is always recommended.

Funding

The authors declare that not did received any funding for this research.

Acknowledgements

We would like to thank the patient and her family for the opportunity they gave us in presenting this case study

Conflicts of interest

The authors declare that they have no known competing financial interests or personal relationships that could have appeared to influence the work reported in this paper.

Ethics statement

The need for ethics approval was waived according to national regulations. Written informed consent was obtained from the patient for the publication of this case report and images.

Data availability statement

The data that support the findings of this study are available from the corresponding author upon reasonable request.

References

1. Humes DJ, Simpson J. Acute appendicitis. *BMJ*. 2006;333(7567):530-534.
2. Murphy J. Two thousand operations for appendicitis, with deductions from his personal experience. *Am J Med Sci* 1904;128: 187-211.
3. Di Saverio, S., Podda, M., De Simone, B. et al. Diagnosis and treatment of acute appendicitis: 2020 update of the WSES Jerusalem guidelines. *World J Emerg Surg* 15, 27 (2020).
4. Nakhamiyayev V, Galldin L, Chiarello M, et al. Laparoscopic appendectomy is the preferred approach for appendicitis: a retrospective review of two practice patterns. *Surg Endosc*. 2010;24:859-64.
5. Snyder MJ, Guthrie M, Cagle S. Acute Appendicitis: Efficient Diagnosis and Management. *Am Fam Physician*. 2018;98(1):25-33.
6. Bickel, A., Ganam, S., Abu Shakra, I. et al. Delayed diagnosis and subsequently increased severity of acute appendicitis (compatible with clinical-pathologic grounds) during the COVID-19 pandemic: an observational case-control study. *BMC Gastroenterol* 22, 19 (2022).
7. Zaikos TD, Boudiab EM, Peshel EC, et al. Acute appendicitis severity during the early COVID-19 pandemic period. *Trauma Surgery & Acute Care Open* 2021;6:e000809.
8. Scheijmans, J.C.G., Borgstein, A.B.J., Puylaert, C.A.J. et al. Impact of the COVID-19 pandemic on incidence and severity of acute appendicitis: a comparison between 2019 and 2020. *BMC Emerg Med* 21, 61 (2021).
9. Bhangu A, Soreide K, Di Saverio S, Assarsson JH, Drake FT. Acute appendicitis: modern understanding of pathogenesis, diagnosis, and management. *Lancet*. 2015;386:1278-1287
10. Kang CB, Li WQ, Zheng JW, et al. Preoperative assessment complicated appendicitis through stress reaction and clinical manifestations. *Medicine (Baltimore)*. 2019;98(23):e15768

11. *Orthopoulos G, Santone E, Izzo F, et al. Increasing incidence of complicated appendicitis during COVID-19 pandemic. Am J Surg. 2021;221(5):1056-1060.*
12. *Watanabe A, Kohnoe S, Shimabukuro R, et al. Risk factors associated with surgical site infection in upper and lower gastrointestinal surgery. Surg Today. 2008;38:404–412.*
13. *Reichman DE, Greenberg JA. Reducing surgical site infections: a review. Rev Obstet Gynecol. 2009;2(4):212-221.*

Side effects of the COVID-19 vaccine in the vaccinated population of Vlora district; evidence of the efficacy and safety of the vaccines applied

Majlinda Zahaj¹, Aurela Saliaj², Vasilika Prifti¹, Sonila Nika¹, Evis Allushi¹, Denada Selfo¹, Emirjona Kicaj², Stiliana Brokaj², Krenar Malaj³

(¹) Department of Nursing, University 'Ismail Qemali' of Vlora, Faculty of Health

(²) Department of Health Care, University 'Ismail Qemali' of Vlora, Faculty of Health

(³) Center of Research, University 'Ismail Qemali' of Vlora, Faculty of Health

Abstract

Introduction: COVID-19 vaccination has substantially altered the course of the pandemic, saving tens of millions of lives globally, and the booster doses are crucial in restoring vaccine effectiveness. *This study aimed to assess willingness and enablers/barriers that can impact the vaccination process on the booster dose. Methods:* This is a cross-sectional study conducted in the city of Vlora, Albania. The participants were interviewed about their perception on immunization process, side effects and the impact of vaccine on their chronic diseases. **Results:** The prevalence of continuing the vaccination process was 82%. Covid-19 infection is significantly reduced after each vaccination dose. Pain of injection site (86.4%), muscle pain (8.5%), tiredness (6.3%), headache (4%), fever (2.8%) and others (10%) were the most reported side effects.

Conclusions: Regardless of side effects and the presence of chronic diseases, most individuals are willing to continue the process of vaccination up to the second dose. This decision seems to be significantly impacted by the effectiveness of vaccination on preventing COVID-19 infection, type of administered vaccine and perception that the side effects severity lessens in the booster doses. The vaccination process has high rate of acceptance for the first and second dose. This study found that the participants decided to get further doses depending on the severity of previous side effects experienced and level of protection from COVID-19 infection.

Keywords: COVID-19 vaccines; booster dose; side effects, challenges

Abstrakt

Hyrje: Vaksinimi kundër COVID-19 ka ndryshuar në mënyrë thelbësore rrjedhën e pandemisë, duke shpëtuar dhjetëra miliona jetë globalisht dhe dozat përforcuese janë thelbësore në rivendosjen e efektivitetit të vaksinës, veçanërisht për popullatat e cënueshme. Ky studim synonte të vlerësonte gatishmërinë dhe mundësitë/barrierat që mund të ndikojnë në procesin e vaksinimit. **Metoda:** Ky është një studim ndërseksional i kryer në qytetin e Vlorës, Shqipëri. Pjesëmarrësit u intervistuan për perceptimin e tyre për procesin e imunizimit, efektet anësore dhe ndikimin e vaksinës në sëmundjet e tyre kronike. **Rezultatet:** Hulumtimi tregoi se prevalenca e vazhdimit të procesit të vaksinimit ishte 82%. Infektimi me Covid-19 duket se reduktohet ndjeshëm pas çdo doze vaksinimi. Dhimbja në vendin e injektimit (86.4%), dhimbje muskulore (8.5%), lodhje (6.3%), dhimbje koke (4%), ethe (2.8%) të tjera (10%) ishin efektet anësore më të raportuara të vaksinave. **Konkluzione:** Pavarësisht nga efektet anësore dhe prania e sëmundjeve kronike, shumica e individëve janë të gatshëm të vazhdojnë procesin e vaksinimit deri në dozën e dytë. Ky vendim ndikohet ndjeshëm nga efektiviteti i vaksinimit në parandalimin e infeksionit COVID-19, lloji i vaksinës dhe perceptimi se ashpërsia e efekteve ulet në dozat përforcuese. Procesi i vaksinimit ka një shkallë të lartë pranimi për dozën e parë dhe të dytë, pjesëmarrësit vendosën të merrnin doza të tjera në varësi të ashpërsisë së efekteve anësore të mëparshme dhe nivelit të mbrojtjes nga infeksioni COVID-19.

Fjalë kyçe: vaksinim, doza përforcuese, efekte anësore, sfidë

Introduction

The COVID-19 pandemic that started at the end of 2019 in Wuhan, China, pushed medical and pharmaceutical community to think fast about the development of new ways to fight the deadly infection. New vaccines were developed from various companies, but their effectiveness and possible side effects at the initial phases were unknown. According to Abdalla M, (2022) immunization process started in various countries presenting particular challenges starting from the reliability of the vaccines because of their fast-track approval, to their use and the dilemma of the health events after vaccination. As of December 2020, five (5) vaccines were approved from FDA and EMA. Those were Pfizer-BioNTech, Moderna, Janssen, Novavax COVID-19 Vaccine, Adjuvanted and Astra Zeneca (Vaxzevria) (FDA, 2022). After receiving U.S. Food and Drug Administration (FDA) approval on August 23, 2021, the Pfizer-BioNTech COVID-19 vaccine was also approved for young people ages 16 years and older and began to be marketed under the COMIRNATY brand name (Shimabukuro, 2021; Rosenblum et.al., 2022); in February 2021 the vaccine was approved under the name of AstraZeneca/Oxford COVID-19 which was labeled Vaxzevria later in March 2021 (Medicines & Healthcare Products Regulatory Agency, 2020); SKBio and Ad26.COV2 were approved for use in March 2021 (FDA Advisory Committee February 2022), Janssen vaccine in February 2021, Moderna (Spikevax) vaccine in January 2022 (FDA Advisory Committee February, 2022). In the whole world there were around 50 vaccines approved for emergency use, under clinical trials in various countries, but only eleven (11) were approved by WHO to be used in European Countries (World Health Organization, 2022).

Vaccines available for COVID-19 are safe and effective, and protect individuals not to get seriously ill, prevent hospitalization and prevent death (Xu et.al., 2023). EMA has collected large amount of data from clinical trials in all parts of the worlds in order to ensure that the COVID-19 vaccines are safe and effective. Booster doses have to be considered as goals for the public health in order to get effective outcomes of the vaccination process (Ssentongo et.al., 2022; National Center for Immunization and Respiratory Diseases, 2020). To minimize SARS-CoV-2 infection, populations at-risk must be targeted in efforts for booster doses, lowering the chases of infection and complications, especially chronically ill patients Rudan et.al., 2021; Antonelli et. al., 2022). The global acceptance

rate of COVID-19 booster vaccine is high, but the rates vary by region and country raising critical issues about equity (Diseases TL, 2021). Several factors were shown to be correlated with lower acceptance of COVID-19 vaccination, including the socio-demographic characteristics and psychological factors, including low confidence in vaccine safety and efficacy; high complacency manifested in a higher perception of disease risks; low convenience in terms of accessibility to vaccination services; high calculation of the benefits and risks of vaccination; low collective responsibility needed to protect the vulnerable groups in societies; and high embrace of vaccine conspiracy beliefs such as deterioration of the actual illness, causing new health problems and many more (Abdelmoneim, 2022; Fajar, 2022; Abdou, 2021; Sallam, 2021; Moghadas, 2021).

Studies from Dagne Baye 2022 and Oliver J Watson, 2022 have concluded that vaccines are safe and efficient, with minor side effects after applied doses such as pain at the site of injection, tiredness, headache, muscle ache, fever etc., there are some misconceptions that the vaccines themselves might cause COVID-19 disease or other health problems attributed to them, such as thromboses, heart and lung problems, creation of new COVID-19 variants, vaccines contain microchips, they can alter human DNA etc., concluded by Zakar 2022 and Hervé in 2019. Several symptoms have been described as COVID-19 vaccines side effects. Among several studies, Dar-Odeh in 2022 in a study in South Arabia reported that fatigue, menstrual disturbances, myalgia, arthralgia, dizziness, and headache as more frequent side effects.

Menni et.al., 2021 and Menni et.al., 2022 reported that systemic and local side-effects were more common among individuals with previous SARS-CoV-2 infection than among those without known past infection. Furthermore, the severity of side effects and the time period of their presence vary from one person to the other, but they lessen after each dose, and create the immunity against COVID-19 infection.

Albanian vaccination situation

Following the immunization process in the world, immunization in Albania started in January 2021. This was initially done based on the donations from few EU countries with vaccines Pfizer, AstraZeneca, Sinovax and Sputnik. In all main cities of Albania were created huge vaccination centers run by public health personnel, trained in vaccination process, vaccine handling and preservation, chain of refrigeration and all matters of registering the data of the vaccinated individuals. As of January 8th 2023, according to GITHUB webpage, the data for Albania indicate that 47.6% of the population

received at least one dose, and only 45% are fully vaccinated (three doses), with a total of 3,042,696 vaccine doses.

The city of Vlora is located in the southwest of Albania and is the third biggest city, with a population of around 187,675 residents. The vaccination process in this city started in April 2021 with the funds of Ministry of Health and the donations from European countries, which is one of the main reasons that citizens were not able to have a choice of the type of vaccines applied to them. The government in collaboration with the local health care services created five vaccination centers in Vlora city, where all citizens could freely come and get vaccinated after they were registered at the family doctor. The local and national press and the office of family physicians strongly recommended the vaccination for all citizens, especially those who suffered from chronic diseases. In the district of Vlora there are no detailed studies conducted on the side effects of vaccines or population inclination on vaccination process. At the time of vaccination process there was a great difficulty approaching people as all were scared of being physically close to other people. Even the health care personnel had a hard time approaching people in the vaccination centers to ask about the health conditions or other matters of health. The current study aims to assess perception about the vaccination process and the related factors. This study is very important to understand perceptions of Vlora citizens at the specific time of the conduction period, highlighting the vaccination situation of that time period.

Methods

Setting and study population

This is a cross-sectional study conducted in the city of Vlora, Albania. In order to conduct the study, the participants were approached in two vaccination centers which were randomly selected as cluster samples. At the time of the study there were five in total vaccination centers available in Vlora city. These vaccination centers were established by the Ministry of Health in large areas far from populated area in order not to create large crowds of people. In this period of time, all the Albanian adults were eligible for vaccination, but elderly and people with chronic conditions were a priority. Whoever wanted to get vaccinated went to the vaccination centers with an identification document and waited in line, got information on the vaccine available and filled in the required paper work. We contacted the people who came to be vaccinated in these two centers during the period of May-July 2021 and asked them to participate in this research, after carefully explaining the goal of this study,

ensuring the anonymity of their data. From 352 people that were vaccinated in two centers during this period, 306 of them agreed to be interviewed when they were asked to be part of the study as well as agreed to be phone called after one month.

Data collection

The interview process took part inside the vaccination centers, approaching the individuals after they had received the vaccine shot and were waiting around the specified area for the control period. While the second group of individuals were approached in the health care centers of the city and were asked the same questions.

The interviewers were three students and two nurses who were familiar with the questions of the instrument, and were trained from the research team to respect the privacy, the anti COVID measures and knew how to record the answers. The training of the interviews was done by the primary investigator of the study. All of them received the same information and training. The training procedure lasted 4 hours. The individuals were first interviewed in person within the vaccination centers, and after that they were contacted to be asked about side effects and their opinion of the impact of vaccine in their chronic diseases. All of the interviewed participants agreed to take phone calls one month after the initial interview and indeed they all answered the second time.

Research Instrument

In order to collect the data for the study, we conducted a structured interview, based on a questionnaire comprised of closed questions. Initially the first version of the questionnaire was composed by two members of the research group after an extensive review of the available literature at that period. Before using the instrument, three experts of the field provided comments/suggestions. After piloting the questionnaire, correcting and adapting the final version, the final questionnaire is comprised of 24 questions. The final version was pivoted by disseminating it to 45 randomly selected individuals in one of the vaccinating centers selected not to be part of the sample cluster selection process. After the eventual corrections, the questionnaire was tested for internal reliability and a value of Cronbach alpha coefficient of 0.968 was achieved.

The questions of the instrument are constituted in two parts: the first part includes questions on demographic data of the participants (age, gender, residence, education status, employment and presence of chronic diseases). The second part includes the medical anamneses of COVID-

19, vaccination status (first or second dose of the vaccines and types), questions on the post vaccine health conditions, side effects after each vaccination dose, treatment of adverse effects and the opinion if the vaccine or COVID infection has affected participants' chronic diseases.

Statistical analysis

The data were analyzed by using the IBM SPSS-21 statistical package. Qualitative data collected is presented as absolute numbers and percentages while quantitative variates are presented as mean and standard deviation. We performed univariate and bivariate analyses. Significance level was set at a level of 0.10 and all test were two-sided.

Ethical issues

All ethical issues were respected and followed strictly by the authors. Participation was consensual and participants could stop at any moment competition of the questionnaire. No personal data were recorded while all other data collected were used only for the purpose of the current study. The study was approved by the Faculty of Health no. 1500/1 approved on April 30th, 2021.

Participation was voluntary and participants could withdraw from the study at any moment. Additionally, they were free not to follow -up with the phone interview or to stop the telephone call at any moment.

Results

The final population of the study was 306 individuals of 352 people who were vaccinated at the time period of the research (acceptance rate =86,95) in the two selected centers during the research period. The mean age of the participants was 53.03 (SD 17.86) years old. The 40.5% of participants were of male gender while 59.5% were of female gender. Participants with low education level were 24.8% of the sample, 38.9% were high school graduates and 36.3% graduated from university. The 48% were employed, 19.3% were unemployed and 32% were retired. The 59% of the participants had at least one chronic condition such as cardiovascular and pulmonary problems, diabetes, varicose veins; 41.1% did not suffer from any medical conditions, and 39.2% were under medication treatment while 60.8% did not use any medication. The fact that the number of individuals varies from people who have chronic conditions to the ones who do not suffer from diseases shows that the sample of the study represents people from all the areas of Vlora city. (Table 1).

Table 1. Demographic data of the participants

	N	%
Age (Mean=53.03; SD=17.86)		
Gender		

Male	124	40.5
Female	182	59.5
<i>Residence</i>		
City	242	79.1
Village	64	20.9
<i>Education</i>		
Low	76	24.8
Medium	119	38.9
High	111	36.3
<i>Employment status</i>		
Employed	149	48.7
Unemployed	59	19.3
Retired	98	32.0
<i>Co-morbidities</i>		
Cardiovascular	36	11.8
Respiratory	17	5.6
Varicose veins	17	5.6
Diabetes	21	6.9
Other	88	28.9
None	125	41.1
<i>Usage of medication</i>		
Yes	120	39.2
No	186	60.8

The second dose was already applied by 82% of research sample. The available vaccines in the selected centers were Pfizer, Astra Zeneca, Sinovac and Sputnik, administered respectively in 41.8%, 24.5%, 32.4% and 1.3 % of population. There is a significant relation between the type of vaccine and getting the second dose of the vaccine done $p < 0.001$.

When the participants were asked about the infection with COVID-19, 62% of them stated that they got the infection before getting vaccinated, and 38% after getting the doses of the vaccines. 86.4% of the infected participants were infected with COVID-19 after the first dose and 13.6 % (N=9) after the second dose of the vaccines. The odds of getting infected after first vaccination dose are (CI 95%) 1.64 times lower ($p = 0.0133$), and they declined 6.3 times (CI 95%) after second dose ($p < 0.0001$). (Table 2)

Table 2. Covid-19 vaccination status and the relation to Covid-19 infection.

The data collected showed that there is also a statistical significance between the willingness to get the second dose of the vaccine and the type of vaccine. Individuals who got vaccinated with Pfizer vaccine mostly got the second dose applied, the same with Sinovac. On the contrary,

		after the first dose		after the second dose	
The prevalence of vaccination status		N		%	
vaccinated with one dose		306		100	
Side effects after the vaccination		251		82	
Type of vaccines used for Covid-19 vaccination					
Pain injection	149	67.4	172	68.5	41.8
Muscle pain	19	8.5	39	15.5	24.5
Tiredness	14	6.3	69	24	32.4
Headache	9	4	52	21	1.3
Fever	8	2.8	33	13	
Others	22	10	26	10	
The relation between vaccination and Covid-19 infection					
No side effects		10	0.03	11	0.04
infected before vaccination				108	62
infected after vaccination				66	
Treatment of side effects					
No treatment				57	33
after first dose				131	62.15
after second dose		121	46.9	131	62.15
Odd ratio of getting infected before and after vaccination					
Paracetamol	127	49.2	77	34.1	
Cortisone	4	1.6	0	0	
Compresses	95	35	0	0	
Vitamins	0	0	5	2	
Others	4	1.6	0	0	
Pearson correlation = .645, p<0.000					
OR=2.3 (95% CI = 1.1081 to 2.4165), p=0.0133					
Odd ratio of getting infected after first dose compared to second dose:					
Pearson correlation = .850, p<0.000					
OR=6.3 (95% CI = 3.0449 to 13.3177), p<0.0001					
The duration of side effects					
Less than 2 days	235	82.7	217	91.6	
More than 2 days	49	17.3	20	8.4	
Pearson correlation = .420, p<0.000					
The severity of side effects after second dose compared to after first dose					
After second dose the side effects were easier		133		54	
After second dose the side effects were similar		93		38	
After second dose the side effects were more severe		20		8	
The correlation with the decision of having the second dose: Pearson correlation = .850, p<.000					
the individuals that were vaccinated with Astra Zeneca (Vaxzevria) were less willing to have second doses of vaccines applied. (p<0.001). (Table 3)					

Table 3. The willingness for the second vaccination dose according to vaccine types.

Vaccine type	Yes		No		Total	
	N	%	N	%	N	%
Pfizer	109	85.2%	19	14.8%	128	41.8%
Vaxzevria	47	62.7%	28	37.3%	75	24.5%
Sinovac	91	91.9%	8	8.1%	99	32.4%
Sputnik	4	100%	0	0%	4	1.3%
Pearson correlation = 27.365, p<.001						

The most frequent vaccination side effects were pain at the injection site in 67.4% of the cases, muscle pain in 8.5% and tiredness in 6.3%, fever 2.8% and other in 10%. The symptoms of vaccination side effects lasted less than two days in 91.6% of the participants, mostly in ones who

were vaccinated with Pfizer and Astra Zeneca, while in the individuals who were vaccinated with Sputnik generally the side effect symptoms lasted more than two days. Also, it is noted that after the first dose 46.9% of the participants did not receive any treatment, while after the second dose, a higher number (62.1%) of the individuals did not use any treatment to reduce symptoms of the vaccine side effects (Table 4).

Table 4. The side effects according to Covid-19 vaccination status.

Table 4 shows that 54% of the individuals thought that the symptoms after the second dose of vaccination were easier than the first ones, 38% similar and 8% more severe. Among the people with chronic diseases only a small percent of them has been affected by Covid-19 (9.4%) or vaccination (4.4%) (OR=2.3, p=0.018). (Table 5)

Table 5. The impact of Covid-19 and vaccination on co-morbidity.

	N	%
Do you think that COVID has affected your chronic disease?		
Yes	29	9.4
No	151	49.2
I do not know	126	41.0
Do you think that the vaccine has affected your chronic disease?		
Yes	13	4.4
No	155	52.7
I do not know	126	42.9
OR=2.3 (95% CI = 1.1468 to 4.5723), p= 0.018		

Discussions:

The vaccination process in Albania has had a good level of acceptance by the population. As the current study also shows, the majority of people vaccinated with the first dose have continued the vaccination process, despite the presence of side effects they may have experienced, because the reduction in the morbidity rate has been evident. Comparing to the global rate of acceptance, which is reported to be approximately 79% according to the data from Abdelmoneim [14],

the prevalence of continuing the vaccination process in the current study resulted slightly higher. The role of media was among the possible reasons and the advice of family doctors and community health care workers of Vlora city, who have continuously worked on providing the necessary information for the citizens, was an important factor as well, which is similar to the findings of Saeed BQ [34]. On the contrary, neighboring countries such as Serbia, Kosovo, Romania and Bulgaria had lower rates of vaccination during the same period (between 19% to 42% of population) reported from the Serbian and Balkan Dashboard of Vaccine rates in 2022 [28, 29].

In Albania, the occurrence of COVID-19 infection seems to be significantly reduced after each vaccination dose. It was found to be decreased after the first dose, and at a much lower level was found after the second dose, so only one dose is not sufficient. Several studies from Menni, 2022, Centre of Disease Control and Prevention COVID-19 U.S. Department of Health & Human Services and Jiang et.al., 2022 have found that booster doses restore vaccine effectiveness: receiving the first dose of vaccine raises immunity by 64% while receiving the second dosage raises immunity by 94% [25, 30, 31]. The average rate of receiving the second dose was found to be very high for all the vaccines used in Albania, except the Astra Zeneca vaccine (Vakszevria). The current study found that there was a significant level of reluctance to resume vaccination precisely with this type. An important part in this decision most probably was due to the big discussion that this type of vaccine can causes blood clotting and thromboses as Oliver J Watson (2022) reported [20]. The persistent side effects after Astra Zenecca (Vaxzevria) vaccination and probably because almost 59% of our participants had chronic conditions, may have played a role in the decision of getting second doses of vaccines applied. Similar findings to the current work, are found in a study from AL-Mohaithef Mohammed in 2021 Saudi Arabia where almost half of the study participants hesitated to get the second dose done (AL-Mohaithef Mohammed, 2021). Few of the chronically ill individuals think that COVID-19 infection has affected their disease, and less than that think that the vaccine had an impact on their disease. This shows that the rates of vaccination among the chronically ill people are progressing, regardless the misconceptions that are present among various types of population groups. On the contrary, findings presented in a Chinese study of Jiang N et. al. in 2022 showed that the attitude and knowledge of participants of the COVID-19 infection and vaccines on their chronic disease were at a

medium level and affected the vaccination rates (Jiang, 2022). On the contrary, in Ethiopia, the vaccination rates among people with chronic diseases were really low (Saeed, 2021) [34]. Although the side effects were reported to be similar in both doses, without significant difference between them, their duration and severity were significantly ($p>0.05$) lower after the administration of the second dose. The rate of non-medical treatment was also found to be significantly higher for side effects after the booster dose, probably because of the anti-covid immunity that has already been created. Menni et.al., in 2022 found that the adverse reactions after booster doses were similar to those after the second dose, but more studies showed that their severity was much more affordable (Menni, 2021; Kaur 2021; AL-Mohaithef Mohammed 2021; Patelarou et.al., 2021).

Strength and limitations of the study

This is one of the few Covid-19 vaccination studies conducted in a medium size Albanian city such as Vlora, which makes this study a particularly interesting presentation keeping in mind the difficulties of isolation situation in our area and in the world. This study has presented in details the perceptions of vaccination among the first group of people from different areas of the city who were willing to receive the first and second doses of the vaccines, thus breaking the mistrust among Albanians on the vaccination process, and daring to accept the results of the vaccines, thus trusting the information available at the time of the study. These pioneer individuals of the city of Vlora were so brave to trust the process of vaccination in such a short time of vaccine approval, even though some of them suffered from chronic diseases, and furthermore, answered without any objections to our questionnaires.

There are limitations to this study, such as the fact that the research sample was chosen among the people who voluntary came to the vaccination centers and the sample size is relatively not a large one. But, on the other hand, our research sample includes individuals from all parts of the city, village and suburbs, without limitations of the age groups, gender, residential place, and the presence of chronic diseases, which we think is a representative sample for the residents of this city.

Conclusions

The vaccination process in Vlora, Albania seems to have a high rate of acceptance for first dose and booster one as well and this process seemed to have lowered the number of individuals getting infected. This study found that the participants decided to get second doses

depending on the severity of previous side effects experienced and because they thought it would protect them from COVID-19 infection. There are some side effects presented after the first and second doses, but they generally do not last more than two days and their severity is significantly declined on second dose. Therefore, regardless of side effects and chronic diseases, most individuals have the tendency to continue the process of vaccination with second doses.

There are always going to exist people who are anti vaccines, COVID or other diseases, so the better we know the tendencies, the easier to break the mentality.

In the future this kind of research should be further explored in a wider population survey in several cities in Albania, to better understand influencing factors on booster doses and how to address them.

Funding: This research has been funded by "Ismail Qemali" University, Vlora Albania and National Agency for Scientific Research, Technology and Innovation (AKKSHI), Tirana, Albania, a public legal institution under the Ministry of Education, Sports and Youth in Albania, within the program of National Research and Development Projects (R&D Projects).

Informed Consent Statement: All the participants in this study were asked beforehand from the team of the study to give their oral consent in order to fill in the questionnaire and were informed that they could stop at any time answering the questions or giving personal data.

Conflicts of Interest: There is no conflict of interests presented, all authors of the study are members of Faculty of Health, University Ismail Qemali, Vlore, Albania, and all have had equal contributions in the article preparation.

References

- Abdalla, M., El-Arabey, A. A., & Jiang, X. (2022). What are the challenges faced by COVID-19 vaccines?. *Expert review of vaccines*, 21(1), 5–7. <https://doi.org/10.1080/14760584.2022.2008245>
- Abdelmoneim, S. A., Sallam, M., Hafez, D. M., Elrewany, E., Mousli, H. M., Hammad, E. M., Elkhadry, S. W., Adam, M. F., Ghobashy, A. A., Naguib, M., Nour El-Deen, A. E.-S., Aji, N., & Ghazy, R. M. (2022). COVID-19 Vaccine Booster Dose Acceptance: Systematic Review and Meta-Analysis. *Tropical Medicine and Infectious Disease*, 7(10), 298. <https://doi.org/10.3390/tropicalmed7100298>
- Abdou, M.S.; Kheirallah, K.A.; Aly, M.O.; Ramadan, A.; Elhadi, Y.A.M.; Elbarazi, I.; Deghidy, E.A.; El Saeh, H.M.; Salem, K.M.; Ghazy, R.M. (2021) The coronavirus disease 2019 (COVID-19) vaccination psychological antecedent assessment using the Arabic 5c validated tool: An online survey in 13 Arab countries. *PLoS ONE* 16, e0260321.
- Al-Mohaithef, M., Padhi, B. K., & Ennaceur, S. (2021). Socio-Demographics Correlate of COVID-19 Vaccine Hesitancy During the Second Wave of COVID-19 Pandemic: A Cross-Sectional Web-Based Survey in Saudi Arabia. *Frontiers in public health*, 9, 698106. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.698106>
- Antonelli, M., Penfold, R. S., Merino, J., Sudre, C. H., Molteni, E., Berry, S., Canas, L. S., Graham, M. S., Klaser, K., Modat, M., Murray, B., Kerfoot, E., Chen, L., Deng, J., Österdahl, M. F., Cheetham, N. J., Drew, D. A., Nguyen, L. H., Pujol, J. C., Hu, C., ... Steves, C. J. (2022). Risk factors and disease profile of post-vaccination SARS-CoV-2 infection in UK users of the COVID Symptom Study app: a prospective, community-based, nested, case-control study. *The Lancet. Infectious diseases*, 22(1), 43–55. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(21\)00460-6](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(21)00460-6)
- Centre of Disease Control and Prevention COVID-19 U.S. Department of Health & Human Services. Available at: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/index.html>.
- <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/vaccines/expect/after.html>
- Covid-19: Why the Balkans' vaccine rollout lags behind most of Europe
- Dagnew Baye, N., Agegnehu Teshome, A., Agimas Ayenew, A., Tilahun Mulu, A., Chekol Abebe, E., & Tilahun Muche, Z. (2022). Attitude and level of COVID-19 vaccination and its determinants among patients with chronic disease visiting Debre Tabor Comprehensive Specialized Hospital, Northwest Ethiopia: A cross-sectional study. *PloS one*, 17(12), e0278914. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0278914>
- Dar-Odeh, N., Abu-Hammad, O., Qasem, F., Jambi, S., Alhodhodi, A., Othman, A., Abu-Hammad, A., Al-Shorman, H., Ryalat, S., & Abu-Hammad, S. (2022). Long-term adverse events of three COVID-19 vaccines as reported by vaccinated physicians and dentists, a study from Jordan and Saudi Arabia. *Human vaccines & immunotherapeutics*, 18(1), 2039017. <https://doi.org/10.1080/21645515.2022.2039017>
- Diseases TL. (2021) COVID-19 vaccine equity and booster doses. *The Lancet. Infectious Diseases*, 21(9):1193.
- Fajar, J. K., Sallam, M., Soegiarto, G., Sugiri, Y. J., Anshory, M., Wulandari, L., Kosasih, S. A. P., Ilmawan, M., Kusnaeni, K., Fikri, M., Putri, F.,

- Hamdi, B., Pranatasari, I. D., Aina, L., Maghfiroh, L., Ikhriandanti, F. S., Endiaverni, W. O., Nugraha, K. W., Wiranudirja, O., ... Harapan, H. (2022). Global Prevalence and Potential Influencing Factors of COVID-19 Vaccination Hesitancy: A Meta-Analysis. *Vaccines*, 10(8), 1356. <https://doi.org/10.3390/vaccines10081356>
- Hervé C, Laupèze B, Del Giudice G, Didierlaurent AM, Da Silva FT. (2019) The how's and what's of vaccine reactogenicity. *NPJ Vaccines*. 4:1–1. doi: 10.1038/s41541-019-0132-6 PubMed Abstract | CrossRef Full Text | Google Scholar <https://covid19.trackvaccines.org/agency/who/> <https://github.com/owid/covid-19-data/tree/master/public/data/vaccinations> <https://www.fda.gov/emergency-preparedness-and-response/coronavirus-disease-2019-covid-19/covid-19-vaccines> October 12, 2022
- Jiang, N., Gu, P., Sun, X., Han, H., Liu, W., Song, N., & Jiang, X. (2022). Acceptance of COVID-19 vaccines in patients with chronic diseases: A cross-sectional study. *Journal of clinical nursing*, 31(21-22), 3286–3300. <https://doi.org/10.1111/jocn.16284>
- Kaur, R. J., Dutta, S., Bhardwaj, P., Charan, J., Dhingra, S., Mitra, P., Singh, K., Yadav, D., Sharma, P., & Misra, S. (2021). Adverse Events Reported From COVID-19 Vaccine Trials: A Systematic Review. *Indian journal of clinical biochemistry: IJCB*, 36(4), 427–439. <https://doi.org/10.1007/s12291-021-00968-z>
- Mathieu, E., Ritchie, H., Ortiz-Ospina, E., Roser, M., Hasell, J., Appel, C., Giattino, C., & Rodés-Guirao, L. (2021). A global database of COVID-19 vaccinations. *Nature human behaviour*, 5(7), 947–953. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01122-8>
- Medicines & Healthcare products Regulatory Agency, (2020) Summary of Product Characteristics for Vaxzevria
- Menni, C., Klaser, K., May, A., Polidori, L., Capdevila, J., Louca, P., Sudre, C. H., Nguyen, L. H., Drew, D. A., Merino, J., Hu, C., Selvachandran, S., Antonelli, M., Murray, B., Canas, L. S., Molteni, E., Graham, M. S., Modat, M., Joshi, A. D., Mangino, M., ... Spector, T. D. (2021). Vaccine side-effects and SARS-CoV-2 infection after vaccination in users of the COVID Symptom Study app in the UK: a prospective observational study. *The Lancet. Infectious diseases*, 21(7), 939–949. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(21\)00224-3](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(21)00224-3)
- Menni, C., May, A., Polidori, L., Louca, P., Wolf, J., Capdevila, J., Hu, C., Ourselin, S., Steves, C. J., Valdes, A. M., & Spector, T. D. (2022). COVID-19 vaccine waning and effectiveness and side-effects of boosters: a prospective community study from the ZOE COVID Study. *The Lancet. Infectious diseases*, 22(7), 1002–1010. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(22\)00146-3](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(22)00146-3)
- Moghadas, S. M., Vilches, T. N., Zhang, K., Wells, C. R., Shoukat, A., Singer, B. H., Meyers, L. A., Neuzil, K. M., Langley, J. M., Fitzpatrick, M. C., & Galvani, A. P. (2021). The impact of vaccination on COVID-19 outbreaks in the United States. *medRxiv: the preprint server for health sciences*, 2020.11.27.20240051. <https://doi.org/10.1101/2020.11.27.20240051>
- National Center for Immunization and Respiratory Diseases (NCIRD), Division of Viral Diseases COVID-19 Vaccines are Effective Patelarou, E., Galanis, P., Mechili, E. A., Argyriadi, A., Argyriadis, A., Asimakopoulou, E., Kicaj, E., Bucaj, J., Carmona-Torres, J. M., Cobo-Cuenca, A. I., Doležel, J., Finotto, S., Jarošová, D., Kalokairinou, A., Mecugni, D., Pulomenaj, V., Malaj, K., Sopjani, I., Zahaj, M., & Patelarou, A. (2022). Assessment of COVID-19 Fear in Five European Countries before Mass Vaccination and Key Predictors among Nurses and Nursing Students. *Vaccines*, 10(1), 98. <https://doi.org/10.3390/vaccines10010098>
- Polack, F. P., Thomas, S. J., Kitchin, N., Absalon, J., Gurtman, A., Lockhart, S., Perez, J. L., Pérez Marc, G., Moreira, E. D., Zerbini, C., Bailey, R., Swanson, K. A., Roychoudhury, S., Koury, K., Li, P., Kalina, W. V., Cooper, D., Frenck, R. W., Jr, Hammitt, L. L., Türeci, Ö., ... C4591001 Clinical Trial Group (2020). Safety and Efficacy of the BNT162b2 mRNA Covid-19 Vaccine. *The New England journal of medicine*, 383(27), 2603–2615. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa2034577>
- Rosenblum HG, Gee JM, Liu R, Marquez PL, Zhang B, Strid P, et.al (2022). Safety monitoring of mRNA vaccines administered during the initial 6 months of the US COVID-19 vaccination programme: an observational study of reports to Vaccine Adverse Events Reporting System and v-safe *Lancet Infect Dis*. S1473-3099(22)0054-8. Online ahead of print.
- Rudan, I., Adeloye, D., Katikireddi, V., Murray, J., Simpson, C., Shah, S. A., Robertson, C., Sheikh, A., & EAVE II collaboration (2021). The COVID-19 pandemic in children and young people during 2020-2021: A complex discussion on vaccination. *Journal of global health*, 11, 01011. <https://doi.org/10.7189/jogh.11.01011>
- Saeed, B. Q., Al-Shahrabi, R., Alhaj, S. S., Alkokhardi, Z. M., & Adrees, A. O. (2021). Side effects and perceptions following Sinopharm COVID-19 vaccination. *International journal of infectious diseases : IJID : official publication of the International Society for Infectious Diseases*, 111, 219–226. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2021.08.013>
- Sallam, M., Dababseh, D., Eid, H., Al-Mahzoum, K., Al-Haidar, A., Taim, D., Yaseen, A., Ababneh, N. A., Bakri, F. G., & Mahafzah, A. (2021). High Rates of

COVID-19 Vaccine Hesitancy and Its Association with Conspiracy Beliefs: A Study in Jordan and Kuwait among Other Arab Countries. *Vaccines*, 9(1), 42. <https://doi.org/10.3390/vaccines9010042>

Serbia covid-19 dashboard. <https://covid19.rs/homepage-english>

Ssentongo, P., Ssentongo, A.E., Voleti, N. et al. (2022), SARS-CoV-2 vaccine effectiveness against infection, symptomatic and severe COVID-19: a systematic review and meta-analysis. *BMC Infectious Disease*, 439 <https://doi.org/10.1186/s12879-022-07418-y>

Shimabukuro, T., & Nair, N. (2021). Allergic Reactions Including Anaphylaxis After Receipt of the First Dose of Pfizer-BioNTech COVID-19 Vaccine. *JAMA*, 325(8), 780–781. <https://doi.org/10.1001/jama.2021.0600>

U.S. FDA Advisory Committee February 2021 Single-Shot COVID-19 Vaccine Johnson & Johnson

Vaishya, R., Sibal, A., Malani, A., & Prasad, K. H. (2021). SARS-CoV-2 infection after COVID-19 immunization in healthcare workers: A

retrospective, pilot study. *The Indian journal of medical research*, 153(5&6), 550–554. https://doi.org/10.4103/ijmr.ijmr_1485_21

Watson, O. J., Barnsley, G., Toor, J., Hogan, A. B., Winskill, P., & Ghani, A. C. (2022). Global impact of the first year of COVID-19 vaccination: a mathematical modelling study. *The Lancet. Infectious diseases*, 22(9), 1293–1302. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(22\)00320-6](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(22)00320-6)

Xu K, Wang Z, Qin M, Gao Y, et.al., (2023) A systematic review and meta-analysis of the effectiveness and safety of COVID-19 vaccination in older adults. *Frontiers in Immunology*. 14:822.

Zakar, R., Momina, A. U., Shahzad, S., Hayee, M., Shahzad, R., & Zakar, M. Z. (2022). COVID-19 Vaccination Hesitancy or Acceptance and Its Associated Factors: Findings from Post-Vaccination Cross-Sectional Survey from Punjab Pakistan. *International journal of environmental research and public health*, 19(3), 1305. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031305>

**SHKENCAT HUMANE, POLITIKE-JURIDIKE DHE
EKONOMIKE**

Ligji nr.10192 "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë", risi, probleme praktike dhe doktrinale

Mirela KAPO Ph.D.

Prokurore në Prokurorinë pranë Gjykatës së Shkallës së Parë Tiranë dhe Pedagoge e "New York University", Tiranë, Shqipëri
mirelakostaqi@yahoo.it

Abstrakt

Ky punim ka për qëllim të paraqesë një tablo lidhur me problematikën në praktikë dhe në doktrinë që ka sjellë ligji nr. 10192 "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë", duke filluar nga e drejta për të aksesuar në një proces të tillë, e drejta e kontradiktorialitetit dhe të drejtën e paraqitjes së provave apo argumenteve për të vlerësuar pretendimet e palës, pasuria e së cilës do i nënshtrohet masave kundër pasurisë.

Përmes metodologjisë cilësore të shqyrtimeve të vendimeve gjyqësore, do të trajtojmë në këtë artikull ndikimin që ligji ka mbi të drejtën e shtetit për të vepruar dhe të drejtën e individit për të gëzuar lirisht pasurinë e tij dhe masat parandaluese të pasurisë duke kulmuar me procesin e konfiskimit. Në mënyrë të veçantë, do të kërkojmë të eksplorojmë kushtetueshmërinë e ligjit në përputhje dhe me nenin 1 të protokollit nr. 1 të Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut.

Në përfundim të këtij punimi autori shtjellojnë disa reflektime mbi rezultatet e marra në literaturën e shqyrtuar.

Fjalë kyçe: *Masat parandaluese, parimi i kontradiktorialitetit, mbrojtja e pronës dhe konfiskimi i aseteve*

Abstract

This paper aims to present a picture related to the problem in practice and in doctrine brought about by law no. 10192 "On preventing and combating organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against property", starting from the right to access such a process, the right to adversary and the right to present evidence or arguments to evaluate the claims of the party whose property will be subject to measures against the property.

Through the qualitative methodology of reviews of court decisions, we will address in this article the impact that the law has on the right of the state to act and the right of the individual to freely enjoy his wealth and preventive measures of wealth culminating in the confiscation process. Specifically, we will seek to explore the constitutionality of the law in accordance with

Article 1 of protocol no. 1 of the European Convention on Human Rights.

At the end of this paper, the author elaborates some reflections on the results obtained in the reviewed literature.

Keywords: *Preventive measures, the principle of contradictory, protection of property and confiscation of assets*

Hyryje

Sofistikimi i shoqërisë dhe kalimi nga një shoqëri primitive në një shoqëri moderne dhe te emancipuar ka sjellë dhe sofistikimin e krimit duke e "modernizuar" atë në të gjitha dimensionet. Ashtu si në lashtësi kur puna shpërblehej fillimisht me ofiqe dhe ridimensionimin në piramidën e shoqërisë, edhe tani me metodat e modernizuara të kriminaliteti, aktiviteti i jashtëligjshëm shpërblehet në të ardhura të konsiderueshme dhe një vend të ri në piramidën e shoqërisë.

Aksioma e lashtë "folloë the money.." pavarësisht se ekonomia shiptare ende nuk është një ekonomi totalisht e formalizuar, gjen vend dhe në kriminalitetin shqiptar. Në këtë mënyrë, pasuritë e ndryshme të krijuara nga veprimtari të paligjshme po rriten gjithmonë e më shumë.

Në mënyrë të vecantë fenomeni i investimit me të ardhurat e siguruara nga aktiviteti i jashtëligjshëm, në shoqërinë shqiptare ka një dallim në raport me vendet e tjera të bashkimit europian. Shqiptarët më së shumti të ardhurat e siguruara nga aktivitete të ndryshme kriminale, i investojnë në formën e pasurive të paluajtshme (apartamente, troje, vila, godina banimi etj), të pasurive të luajtshme (kryesisht makina luksoze).

Madje fenomeni i makinave luksoze është një fenomen tipik shqiptar që i bën këqbërësit shqiptar të dallueshëm në shoqëritë e Bashkimit Europian, kryesisht në Itali dhe Belgjikë. Po këta persona figurojnë si të papunë ose me të ardhura modeste ndërkohë që qarkullojnë me makina luksi. Vitet e fundit, kryesisht eksponentë të cilët meren me krime të jakave të bardha ose te ashtuquajturat "Krimet e bardha" investojnë në formën monedhës elektronike. Pavarësisht mënyrës, pastrimi i parave ka ekzistuar, ekziston dhe do të perfeksionohet me zhvillimin e njerëzimit.

Për këtë arsye dhe në Shqipëri, filloi që të aplikohet një legjislacion i posacëm i cili synon të godasë pikërisht pasurinë e krijuar në mënyrë të paligjshme, për shkak të aktiviteteve të përcaktuara kriminale, nga ana e subjekteve të ndryshëm. Këto masa me karakter pasuror kanë pësuar evoluimin e tyre duke ju përshtatur nevojave të kohës. Legjislacioni i masave me karakter pasuror për shkak të natyrës së vecantë të tij, prek disa element të të drejtave të njeriut që kanë të bëjnë me prezumimin e pafajësisë, të drejtën e pronës, të drejtën për një proces të rregullt ligjor etj. Ndërhyrja në këto të drejta, ka sjellë që në trajtimin e këtyre çështjeve, në forma të ndryshme të ndërhyjë edhe Gjykata Kushtetuese, si në rrugën e kontrollit abstrakt të ligjit, ashtu edhe nëpërmjet ankimit kushtetues individual.

Lufta kundër krimit të organizuar dhe pasurisë së vendosur me mjete kriminale është një nga objektivat kryesore të shoqërive demokratike. Lufta ndaj tyre synon pikërisht ruajtjen e parimit të ligjshmërisë si edhe mbrojtjen e regjimeve demokratike, të cilat do të ishin shumë të ndjeshme dhe delikate përballë grupeve të forat kriminale dhe që zotërojnë pasuri të mëdha. Pikërisht për këtë arsye janë miratuar dhe ligje të posacme të cilat synojnë luftimin e këtij fenomeni të jashtëligjshëm duke goditur pikërisht pasurinë e krijuar nga organizatat kriminale. Në këtë aspekt ligjet e miratuara nga ana e Kuvendit si ai i vitit 2004 dhe ai i vitit 2009 kanë sjellë një kontribut të rëndësishëm. Ky lloj legjislacioni, i cili ruan autonominë e tij nga procedimi penal dhe sipas gjykatës kushtetuese paraqet mundësi të jashtëzakonshme për organet ligjzbatuese që të luftojnë kriminalitetin. Por pavarësisht këtyre mundësive, ky legjislacion mund të krijojë probleme me parimet dhe të drejtat kushtetuese. Pasi është një proces "atipik", ku nderthurret procesi penal me ligjin e procedurës civile ku bara e provës nuk i përket organit të akuzës por individit për të cilin pretendohet se ka vënë pasuri të paligjshme.

Veshtrim historik mbi ligjin nr.10 192 dhe ndryshimet që ka pësuar në vite.

Ligji i parë i miratuar nga Kuvendi, me qëllim goditjen e krimit të organizuar ishte Ligji nr.9284, datë 30.4.2004 "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar", nëpërmjet të cilit synohej goditja e formave të ndryshme të krimit të organizuar si edhe skuestrimi dhe konfiskimi i pasurive të formuara nga organizatat gjatë aktivitetit të tyre kriminal. Ky ligj do të aplikohet

nga Prokuroria prane Gjykatës Për Krimë të Rënda, e cila ishte istituar asaj kohe me qëllimin për të luftuar krimin e organizuar dhe zbatimin e masave me karakter pasuror si shqetësim i "politikës penale" të kohës.

Duke qenë se ishte ligji i parë në këtë fushë dhe materie e re, kishte paqartësi lidhur me mënyrën e zbatimit të këtij ligji, kryesisht në raport me parashikimet e Kodit të Procedurës Penale, dhe nëse këto ligje ishin komplementar të njëri tjetrit dhe kur do të prevalonte njeri prej ligjeve, pyetje të cilat u shteruan pjesërisht nga Gjykata e Lartë dhe nga Gjykata Kushtetuese në vendimarrjet e tyre.

Për këtë qëllim Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë, vendosën të unifikonin praktikën gjyqësore, duke njësuar praktikën gjyqësore në lidhje me legjislacionin e zbatueshëm, kompetencën e gjykatës penale, mënyrën e formimit të trupit gjykues, shqyrtimin e kërkesave për administrimin e pasurive të sekuestruara, autonomia në raport me procedimin penal, etj. (Vendimi njëhësues penal nr.1, datë 25.1.2007 i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë.)

Ky ligj nuk u kundërshtua asnjëherë në rrugë abstrakte përpara Gjykatës Kushtetuese, e cila nuk pati mundësinë që të shprehej në lidhje me kushtetushmërinë e këtij ligji. Për rrjedhojë, në bazë të parimeve të gjykimit kushtetues, ky ligj prezumohej si kushtetues. (Punim lidhur me analizën kushtetuese në lidhje me legjislacionin që analizon masat e sigurimit pasuror, E.Muharremaj, E.Merkuri dhe A.Hoxhaj.)

Referuar jurisprudencë se Gjykatës Kushtetuese, rezulton se ky ligj u bë pjesë e shqyrtimit kushtetues në kuadër të një ankimi kushtetues individual. Kërkuesi u ankua se dy gjyqtarë që gjykuan dhe vendosën mbi fajësinë e tij përpara Gjykatës së Shkallës së Parë të Krimeve të Rënda dhe Gjykatës së Apelit për Krimet e Rënda, kishin gjykuar në një proces tjetër me objekt sekuestrimin e pasurive të vëna në kuadër të organizatës kriminale të një tjetër subjekti, por që përfshinte dhe kërkuesin. (Vendimi nr.33, datë 22.7.2011 i Gjykatës Kushtetuese, parag.6.) Pra, në këtë gjykim u shtrua për diskutim nëse pjesëmarrja e gjyqtarëve në procesin e sekuestrimit të pasurive sipas parashikimeve të ligjit nr.9284/2004, ndikonte në paanshmërinë e tyre për gjykimin e themelit të akuzave. Për këtë situatë, Gjykata Kushtetuese mbajti qendrimin se:

Gjykata, bazuar në standardet e mësipërme, çmon se gjyqtarët F.P. dhe A.L. e kanë gjykuar çështjen e sekuestrimit të pasurisë së organizatës së A. B. në kuadrin e një procedimi parandalues lidhur me pasurinë, sipas ligjit nr. 9284, datë 30.09.2004, bazuar në dyshimin dhe prezumimin për zotërimin e prejardhjen e paligjshme të pasurisë për shkak e në lidhje me këtë veprimtari kriminale. Përveç kësaj, kërkuesi nuk paraqet në kërkesë asnjë argument për rrethana objektive dhe subjektive, të cilat do të çonin në anësinë e dy gjyqtarëve në fjalë lidhur me vlerësimin e veprave penale për të cilat është gjykuar kërkuesi. Për më tepër, siç rezulton edhe nga vendimet përkatëse gjyqësore për sekuestrimin e pasurisë, gjyqtarët F. P. dhe A. L. nuk shprehen në asnjë moment për ndonjë fakt që lidhet me kërkuesin dhe vlerësimin e veprimeve ose mosveprimeve në kundërshtim me ligjin për masat parandaluese, të marra ndaj pasurisë së organizatës kriminale.

Pra jurisprudenca kushtetuese konfirmoi në mënyrë tangenciale faktin se dy legjislacionet nuk ishin komplementarë të njëri tjetrit por bashkëekzistonin dhe janë dy legjislacione të pavarura nga njëra tjetra si domosdoshmëri e kohës dhe nevojave të politikës penale.

Në tërësi ligji nr.9284/2004 megjithëse solli një risi në luftën kundër kriminalitetit kishte nevojë të azhurnohej pasi nuk i përgjigjej nevojave të kohës dhe avantazhi që kishte keqbërësi ndaj shtetit dhe jo shteti ndaj keqbërësit.(Raportet e ndryshme të ndërkombëtarëve në raport me aktivitetin e Prokurorisë pranë Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda Tiranë).Në këtë mënyrë ligjvënësi, bauar edhe në raportet e ndryshme ndërkombëtare që kanë të bëjnë me zbatimin e ligjit në Shqipëri, gjykoj të nevojshme hartimin e një ligji të ri dhe konkretisht të Ligjit nr. 10 192 datë 03.12.2009, "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar dhe trafikimit, nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë".

Ky ligj u kundërshtua në Gjykatën Kushtetuese nga Komiteti Shqiptar i Helsinkit, një organizatë me karakter jo fitim prurëse. Pavarësisht ankimit të bërë nga kjo organizatë, Gjykata Kushtetuese vendosi ta rrëzoi kërkesën e paraqitur. Më konkretisht Gjykata, mbajti qendrimin se:

"Ky ligj përcakton procedurat, kompetencat dhe kriteret për zbatimin e masave parandaluese kundër pasurisë së personave, që janë subjekt i këtij ligji, si të dyshuar për pjesëmarrje në krimin e organizuar dhe trafikim". Neni 4 i ligjit saktëson se masë parandaluese është çdo masë me karakter

pasuror, që gjykata vendos në një procedim gjyqësor, nëpërmjet sekuestrimit të pasurive, veprimtarisë ekonomike, tregtare dhe profesionale të personave, si dhe nëpërmjet konfiskimit të tyre. Ndaj garancia e cituar kushtetuese nuk ka lidhje me objektin e ligjit dhe, për këtë arsye, Gjykata arrin në përfundimin se ligji nuk shkel nenin 27, paragrafi 2 shkronja "c" të Kushtetutës dhe pretendimi i kërkuarit është i pabazuar. (Vendimi nr.4, datë 23.2.2011 i Gjykatës Kushtetuese, parag.16.)

Nga vendimi i mësipërm, duket se kërkuari ka ngatëruar garancitë kushtetuese të privimit të lirisë, me kriteret e vendosur nga ligji për kufizimin e së drejtës së pronës. Përsa i përket pretendimit të ngritur se ky ligj çënon të drejtën e pronës, Gjykata Kushtetuese, mbajti qendrimin se:

Gjykata Kushtetuese vlerëson se kufizimet e të drejtës së pronës dhe të veprimtarisë ekonomike janë vendosur për t'i shërbyer një interesi publik që është parandalimi dhe goditja e krimit të organizuar dhe trafikimit përmes sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive të personave të dyshuar për pjesëmarrje në organizata kriminale, pjesëmarrje në organizata terroriste e banda të armatosura e trafikime. Nëpërmjet ngrirjes dhe konfiskimit të pasurive, ligji synon parandalimin e kryerjes së veprimtarive kriminale.

...Dallimi ndërmjet këtyre dy masave parandaluese nuk qëndron në faktin se njëra masë duhet detyrimisht të paraprijë masën tjetër. Sekuestrimi ka si tipare të tij urgjencën e ndërhyrjes (gjykata vendos brenda 5 ditëve), si dhe përkohshmërinë e zbatimit të masës, pra heqjen e të drejtës së administrimit të pronës për një periudhë të caktuar kohore. Nga ana tjetër, konfiskimi ka si tipare të tij verifikimin me të thelluar të kërkesës nga ana e gjykatës, si dhe kalimin përfundimtar të pasurisë në favor të shtetit. Në rast se prokurori çmon se nuk ekziston rreziku për humbje, marrje ose tjetërsim të pasurisë ose rreziku i përdorimit të pasurisë për lehtësimin e veprimtarisë kriminale, gjatë kohës prej 3 muajve që i nevojitet gjykatës për shqyrtimin e kërkesës për konfiskim (pra, nuk jemi përpara kushteve të urgjencës për heqjen e të drejtës për administrimin e pasurisë), prokurori mund të paraqesë kërkesë për konfiskim pa kërkuar fillimisht zbatimin e masës së sekuestrimit.

.....Masa e konfiskimit merret vetëm pas një shqyrtimi të thelluar gjyqësor që kryhet nga Gjykata e Shkallës së Parë për Krime të Rënda. Një fakt i tillë rezulton qartë nga përmbajtja e nenit 23

të ligjit objekt shqyrtimi, ku përcaktohet se gjykata, brenda 3 muajve nga data e paraqitjes së kërkesës së prokurorit, vendos mbi kërkesën për konfiskimin e pasurisë. Në raste komplekse gjykatës i njihet e drejta që edhe kryesisht të vendosë që të japë vendimin e saj në një afat të mëvonshëm, por brenda një viti nga data e paraqitjes së kërkesës për konfiskim. Në çdo rast vendimi i gjykatës merret pas një procesi gjyqësor, ku shqyrtohen si kërkesa e prokurorit për konfiskim edhe pretendimet e personit. Në këtë kuadër, mbrojtja e pronës është objekt i shqyrtimit gjyqësor dhe zbatimi i masës së konfiskimit merret vetëm pasi gjykata verifikon përmbushjen e kushteve të vendosura në nenin 24 të ligjit.

....Gjykata vlerëson se edhe parashikimi në nenin 29/3, për zhdëmtimin respekton parimin e proporcionalitetit të kufizimit. Kështu, ky nen parashikon se zotëruesi i pasurisë ka të drejtë të kërkojë zhdëmtim të drejtë, nëse në vijim provohet paligjshmëria ose pabazueshmëria e konfiskimit. Pra, Gjykata arrin në përfundimin se masat parandaluese, të parashikuara në ligj, i shërbejnë një interesi publik dhe janë në përpjesëtim me gjendjen që e kanë diktuar atë. Ligji parashikon garanci të tilla procedurale në mënyrë që të arrihet një balancë e drejtë ndërmjet kërkesave të interesit të përgjithshëm dhe interesave të individit ose individëve në fjalë. (Po aty, parag.22-25.)

Vetë Gjykata Kushtetuese ka kaluar në lupë kriterin e proporcionalitetit dhe sipas kësaj gjykatë dhe shqyrtimit gjyqësor që ndërmori arriti në konkluzionin se testi i proporcionalitetit respektohej në rastin e masave të sigurimit me karakter pasuror.

Përsa i përket respektimit të së drejtës për një proces të rregullt ligjor, në mënyrë të përmbledhur Gjykata Kushtetuese mbajti qendrimin e mëposhtëm:

Megjithatë, duke qënë se e drejta e ankimit parashikohet shprehimisht në nenin 27 të ligjit, Gjykata çmon se procesi në tërësinë e tij i jep mundësinë personit të prekur që të vërë në vend të drejtën e tij, p.sh. në rast se gjykata e apelit do të arrinte në përfundimin se pretendimi është i bazuar do të vendoste heqjen e sekuestrimit. Prandaj i parë në tërësinë e vet, Gjykata arrin në përfundimin se procesi për vendosjen e masës së sekuestrimit nuk cenon standardin kushtetues të aksesit efektiv në gjykatë, kontradiktoritetit dhe të drejtës për t'u dëgjuar. (Po aty, parag.33....)

Gjykata çmon se këtë vendimmarrje gjykatat e zakonshme nuk mund ta arrijnë pa kryer një hetim gjyqësor të plotë dhe të gjithanshëm në përputhje

me ligjin dhe duke lejuar një debat të plotë gjyqësor. Prandaj Gjykata arrin në përfundimin se edhe ky pretendim i kërkuesit është i pambështetur. (Po aty, parag.34.)

Duke analizuar në tërësi parashikimet ligjore, Gjykata Kushtetuese vërejtë se subjektet që preken nga ky ligj iu garantohet mundësia e ankimit si e drejtë kushtetuese e personit të dëmtuar. Pra në tërësi personit të dëmtuar i farantohet e drejta për një proces të rregullt ligjor.

Në lidhje me pretendimin për cënimin e parimit të prezumimit të pafajësisë, Gjykata Kushtetuese mbajti qendrimin se:

Por Gjykata saktëson se ky interpretim i nenit 30 të Kushtetutës lidhet ngushtësisht me proceset penale. Procedimi i parashikuar në këtë ligj është një procedim i veçantë autonom nga procesi penal, ndaj garancitë e procesit penal nuk mund të gjejnë zbatim në këtë proces të rregulluar nga ligji objekt shqyrtimi. Siç e konfirmon edhe neni 5, paragrafi 1, ky ligj rregullon marrëdhënien ndërmjet procedurës së caktimit të masave parandaluese dhe procedimit penal, duke vendosur se "procedura e caktimit dhe e zbatimit të masave parandaluese, sipas këtij ligji, është autonome nga gjendja, shkalla apo përfundimi i procedimit penal që zhvillohet në ngarkim të personave, subjekte të këtij ligji". (Po aty, parag.37.)

Në lidhje me pretendimin se ky ligj cënonte të drejtën e ruajtjes së jetës private, garantuar nga nenet 35, 36 dhe 37 të Kushtetutës dhe neni 8 i KEDNJ-së, Gjykata Kushtetuese mbajti qendrimin se:

....Gjykata vëren se neni 6 i ligjit përbën një ndërhyrje në të drejtën e mbrojtur nga neni 37 i Kushtetutës dhe neni 8 i KEDNJ-së. Çështja që shtrohet është nëse kjo ndërhyrje është e justifikueshme sipas nenit 17 të Kushtetutës dhe nenit 8, paragrafi 2 i KEDNJ-së, pra nëse ajo është "në përputhje me ligjin" ose "e nevojshme në një shoqëri demokratike" për një nga qëllimet e parashikuara. Ligji, këtë proces verifikimi, e lidh me ata persona që bien në fushën e veprimit të nenit 3, pra për të cilët ka një dyshim të arsyeshëm bazuar në indicie për pjesëmarrje në organizata kriminale, terroriste etj. Ligji ka përcaktuar në mënyrë të qartë fushën e zbatimit, si dhe personat që janë subjekt të dispozitave të tij. Fusha e zbatimit të ligjit është e kufizuar vetëm për personat për të cilët ekziston dyshimi i arsyeshëm për pjesëmarrjen e tyre në veprimtari kriminale

me rrezikshmëri të lartë shoqërore. Për rrjedhojë, jo çdo subjekt në Shqipëri është i ekspozuar në verifikimet e organit të akuzës. Në rastin e verifikimit, sipas dispozitave të ligjit objekt shqyrtimi, është prokurori që, pas marrjes dëgjimi për pasuritë që duhen verifikuar, kryen hetimet përkatëse.

.....Gjykata Kushtetuese thekson se parandalimi dhe goditja e krimit të organizuar është një nga detyrat themelore të shtetit, me qëllim mbrojtjen e interesit publik dhe të drejtave e lirive themelore të njeriut. Për pasojë është e domosdoshme që të merren masa për verifikimin e të dhënave edhe pa pëlqimin e personit, për subjekte për të cilët ekziston dyshimi i arsyeshëm, bazuar në indicie për kryerjen e veprimeve kriminale, me qëllim parandalimin e krimit të organizuar dhe goditjen e një prej mjeteve kryesore që e mbështet këtë veprimtari. (Po aty, parag.46-47).

Sic rezulton, edhe në rastin e kësaj të drejte, Gjykata Kushtetuese megjithëse pranoi ndërhyrje në parashikimet kushtetuese, e vlerësoi se plotësoheshin përsëri kërkesat e nenit 17 të Kushtetutës, përderisa synohet goditja e pasurisë së krijuar nëpërmjet veprimtarisë kriminale të organizuar.

Por Gjykata Kushtetuese, megjithëse analizoi dhe mbajti qendrim për të gjitha pretendimet e ngritura nga kërkuesi, nuk u shpreh në lidhje me pretendimin se ky ligj ndërhyr në fushën e ligjeve për të cilat kërkohet votimi nga një shumicë e cilësuar deputetësh. Në këtë rast Gjykata Kushtetuese u kufizua vetëm në konstatimin e mungesës së legjitimitetit të kërkuesit për këtë pretendim.

Raporti midis Ligjit nr. 10 192 datë 03.12.2009, "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar dhe trafikimit, nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë" dhe normave juridike të Kodit të Procedurës Penale, në këndvështrimin e parashikimit kushtetues të nenit 81, pika 2 e Kushtetutës.

Gjykata Kushtetuese, kur shqyrtoi kushtetutshmërinë e ligjit nr.10 192/2009, nuk mbajti një qendrim në lidhje me faktin nëse ky ligj ndërhyr apo jo në fushën e ligjeve për të cilat neni 81, pika 2 e Kushtetutës, kërkon votimin e tyre me shumicë të cilësuar, të paktën prej tre të pestat e votave të të gjithë deputetëve (të paktën 84 deputetë). Më konkretisht Gjykata Kushtetuese mbajti qendrimin se:

Gjykata çmon se, përderisa nuk vëren cenim të të drejtave të njeriut në kuptimin kushtetues, të pretenduara nga kërkuesi, nuk mund të vijojë më tej me analizën e vlerësimit të pretendimeve për cenimin e hierarkisë së akteve normative dhe të kërkesave të nenit 81 të Kushtetutës, nga ligji objekt shqyrtimi. Gjykata vëren se këto pretendime do të merreshin në konsideratë vetëm në plotësim të kushtit të kërkuar nga pika 2 e nenit 134 të Kushtetutës, pra vetëm nëse do të rezultonte se kërkuesi kishte një interes real të cenuar nga ligji i kundërshtuar. Për pasojë, kërkuesi nuk legjitimohet për të kërkuar kontrollin e kushtetutshmërisë së ligjit, për nenet 81 dhe 116 të Kushtetutës. (Vendimi nr.4, datë 23.2.2011 i Gjykatës Kushtetuese, parag.49).

Gjykata vëren se neni 81, pika 2, i Kushtetutës ka përcaktuar në mënyrë shteruese ligjet të cilat miratohen me tre të pestat e anëtarëve të Kuvendit, për shkak të rëndësisë së tyre. Në shkronjën "d" të këtij neni, si ligje të cilat duhet të miratohen me shumicë të cilësuar, përcaktohen edhe kodet, ku hyjnë edhe ato procedurale që rregullojnë veprimtarinë e gjykatave. Megjithatë, Gjykata vlerëson se vetëm fakti që kodet përfshihen në përmbajtje të nenit 81, pika 2, shkronja "d", nuk do të thotë që kjo shkronjë përmbledh në vetvete çdo ligj i cili vetëm përmend organet ose institucionet që rregullohen nga kodet, ose materializon konceptet e parashikuara në to edhe pse nuk ndërhyr në kompetencat e tyre. Në të njëjtën linjë arsyetimi, parashikimi i shprehjes gjykatë "e Apelit" në nenin 29 të ligjit nr. 133/2015, nuk kërkon detyrimisht miratimin e këtij të fundit me shumicë të cilësuar, në kushtet kur, siç u tha edhe më lart, ligji nr.133/2015 nuk ka për qëllim ndryshimin, përcaktimin ose ndërhyrjen në kompetencat e gjykatës së apelit sipas parashikimeve të Kodit të Procedurës Civile.

Konfiskimi si masë parandaluese në Shqipëri u parashikua për herë të parë me ligjin "Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar dhe trafikimit nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë," i miratuar në vitin 2004, ligj i cili u ndryshua në mënyrë thelbësore në vitin 2009 dhe më tej në vitin 2017 së bashku me paketën e ndryshimeve në kuadër të reformës në drejtësi.

Ky ligj, siç quhet ndryshe "**ligji antimafia**" dhe zbatimi i tij në vite, përbën një histori më vete të veprimit të ligjit (Raporti i Konferencës së organizuar nga Komisioni Europian , Misioni EURALIUS dhe Gjykata e Krimeve të Rënda "Praktikat më të mira të drejtësisë penal -

Aktiviteti i Gjykatës së Krimeve të Rënda kontribut solid në luftën kundër krimit të organizuar ", mbajtur nga Sandër Simoni, 13 korrik 2012), një risi për nga pikëpamja e natyrës ligjore e zbatimit të tij, një proces dinamik për nga mënyra e diskutimit të përputhshmërisë së tij me sistemin ligjor shqiptar që ka kaluar në një periudhë të shkurtër të gjitha fazat e zakonshme me të cilat ballafaqohen ligjet atraktive e ato të diskutueshme. Qëllimi i tij është jo vetëm të parandalojë dhe të ndëshkojë, por dhe të mbrojë interesat e palës së dëmtuar dhe interesat e shtetit . Në këtë mënyrë duhet të arrihet një balancë ndërmjet interesit të mbrojtur dhe të drejtës së individit për të gëzuar lirisht pasurinë e tij.

Ndryshimet e fundit me ligjin nr. 70/2017 synojnë të reflektojnë Direktivën 2014/42/BE të prill 2014 të Parlamentit Europian dhe të Këshillit "Mbi ngritjen dhe konfiskimin e mjeteve dhe produkteve të krimit në Bashkimin Europian ". Ndryshimi i rregullave procedurale në zbatim të këtij ligji sjell diskutimin mbi raportin e efektivitetit të procedimit pasuror me garancitë për mbrojtjen e pasurive të ligjshme të subjekteve të ligjit.

Objekti i të vepruarit të ligjit tashmë është zgjeruar duke përfshirë në fushën e veprimit të tij dhe veprat penale të tjera nga ato të cilat kishte ligji i vjetër. (Sipas ndryshimit në pikën 1 të ligjit , Objekti është shtuar shprehja " ..dhe krime të tjera "). Në fushën e veprimit të tij janë shtuar veprat penale të korrupsionit në tërësi si dhe gjithë veprat penale që janë tashmë në kompetencën lëndore të Gjykatës së Antikorrupsionit dhe Krimit të Organizuar sipas ndryshimeve në nenin nr. 75/a të KPrP të ndryshuar me ligjin nr. 35/2017 "Për disa ndryshime në KP ". Ajo çfarë është më e rëndësishme në këtë ndryshim është përfshirja e veprave penale në fushën e korrupsionit dhe të theksuarit se në këtë rast fillon procedimi pasuror kur ka indicie për përfitim pasuror të paligjshëm. Ky ndryshim është bërë për shkak të ekzigjencës së politikës penale.

Me Aktin Normativ nr. 1 datë 31.01.2020 "Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit e sigurisë publike " u miratuan disa masa me karakter të përkohshëm në kuadër të forcimit të luftës ndaj organizatave, grupeve të strukturuar kriminale, organizatave terroriste, bandave të armatosura dhe individëve të përfshirë në krime të rënda. Ai

synon një ndërhyrje emergjente dhe me karakter të përkohshëm në kushtet e nevojës së forcimit dhe ashpërsimit të luftës kundër krimit të organizuar, organizatave dhe grupeve të strukturuar kriminale, apo individëve të përfshirë në krime të rënda me synim konsolidimin e sigurisë në vend. Kjo, duke vendosur disa masa parandaluese me karakter pasuror. Ky Akt Normativ është miratuar në bazë të nenit 101 të Kushtetutës nga Këshilli i Ministrave. Sipas nenit 101 të Kushtetutës, Këshilli i Ministrave, në rast nevojë dhe urgjence, nën përgjegjësinë e tij, mund të nxjerrë akte normative që kanë fuqinë e ligjit, për marrjen e masave të përkohshme. Sipas këtij Akti Normativ janë subjekt i tij personat të cilët janë të dënuar apo janë nën hetim për veprat penale të parashikuara nga neni 5 i tij, ndër të cilat dhe veprat penale të kryera në kuadër të grupit të strukturuar kriminal, kjo sipas parag. 2 shkronja a) të nenit 5.

Masa parandaluese me karakter pasuror është masë parandaluese, e cila jepet me vendim të Gjykatës, nisur nga indicie bazuar në elementë të faktit ku rezulton se posedojnë në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë pasuri të drejta ose veprimtari ekonomike tërësisht ose pjesërisht të pajustificuara në raport me nivelin e të ardhurave ose fitimeve. Ky Akt Normativ jep përkufizimin e konfiskimit si *"kalimi në favor të shtetit, heqje e së drejtës së pronësisë me urdhër të autoritetit kompetent në kushtet e privimit të plotë apo të pjesshëm dhe pa kompensim të pasurisë që buron drejtpërdrejtë apo tërthorazi nga krimi."*

Sipas nenit 18 të aktit normativ kur ka informacione apo dyshime të arsyeshme të bazuara në elementë të faktit se pasuritë e subjekteve janë siguruar në mënyrë të pajustificuar në raport me nivelin e të ardhurave apo fitimeve nga veprimtaria e ligjshme si dhe kur pasuria ka rrezik të tjetërsohet, të asgjësohet, të dëmtohet, të transferohet, të transportohet apo në cdo rast tjetër që dyshohet se mund të rrezikohet zbatimi i një mase të mundshme sekuestrore, prokurori urdhëron vendosjen e masës së sekuestros. Më tej në gjykatë dërgohet kërkesa për konfiskim të pasurisë e cila mund të konfiskohet kur subjekti nuk vërteton dot origjinën e ligjshme të saj. Pra i takon subjektit të provojë faktin se pasuria e tij është vënë në mënyrë të ligjshme. Bara e provës bie mbi subjektin.

Kërkesa për marrjen e masave parandaluese sipas përcaktimit të këtij akti normativ shqyrtohet në shkallë të parë nga Gjykata e Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar sipas përcaktimeve të legjislacionit në fuqi, ku përcaktohet në aktin normativ në nenin 9 të tij. Akti normativ pati kundërshtime të shprehura, ku një prej tyre ishte Komiteti shqiptar i Helsinkit. Kjo e fundit akuzonte qeverinë si shprehje e cenimit të drejtave dhe lirive të njeriut. (<https://ahc.org.al/akti-normativ-nr-1-tejkalon-kompetencat-kushtetuese-te-keshillit-te-ministrave-cenon-parimin-e-ndarjes-dhe-balancimit-te-pushteteve-dhe-te-rejtat-dhe-lirite-e-njeriut>)

Rekuperimi i asetëve dhe fazat në të cilat kalon.

Me termin rekuperimi i asetëve nënkuptohet i gjithë procesi që privon personin nga gëzimi i pasurisë i vënë në mënyrë të kundraligjshme (Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër korrupsionit e vitit 2005 përdor termin "Rekuperim Asetesh" për t'iu referuar dëmshpërblimit të asetëve të përvetësuar nëpërmjet korrupsionit.) Procesi përfshin gjurmimin e asetëve, sekuestrimin e tyre, konfiskimin dhe kthimin apo asgjësimin e asetëve. Asetet përfshijnë pasuritë e përfituara me të ardhurat nga krimi. Të ardhurat shpesh përkrahën si fitime ose përfitime materiale nga krimi. Të ardhurat mund të ndahen në të ardhura të drejtpërdrejta nga krimi, të quajtura ndryshe edhe objekti, dhe të ardhurat e tërthorta nga krimi.

Instrumentet ndërkombëtare dhe rajonale i përshkruajnë asetet si më poshtë:

"instrumenti" nënkupton çdo pasuri të përdorur ose që synon të përdoret, në cilëndo mënyrë, tërësisht ose pjesërisht, për të kryer një ose disa vepra penale ("Konventa e Varshavës e KE-së A. 1(c)) pasuri" nënkupton çdo lloj aseti, si fizik edhe jofizik, i luajtshëm ose i paluajtshëm, i prekshëm ose i paprekshëm, dhe dokumentet ose instrumentet ligjore që vërtetojnë pronësinë ose interesin në këto asete "(produkte të krimit UNCAC A. 2(d); Konventa e Varshavës e KE-së A. 1(b))" nënkupton çdo pasuri që rrjedh ose përfitohet, drejtpërdrejt ose tërthorazi, nëpërmjet kryerjes së një shkelje

"të ardhura" nënkupton çdo avantazh ekonomik, që rrjedh ose përfitohet, drejtpërdrejt ose tërthorazi, nga veprat penale. Asetet mund të

përbëhen nga çdo pasuri, siç përcaktohet në këtë nen. (Konventa e Varshavës e KE-së A. 1(b))

Gjurmimi dhe identifikimi i aseteve

Gjurmimi dhe identifikimi i aseteve përfshin procesin e hetimit penal dhe financiar për të gjetur pasuritë ose vendndodhjen e tyre, qoftë brenda juridiksionit ku po kryen hetimet penale, ose në një juridiksion tjetër që do të përfshinte një kërkesë ndërkombëtare për të gjurmuar asetet. Identifikimi i aseteve synon të zbulojë pronarin ose kontrolluesin e pasurisë. (Handbook_int_coop_ALB_ëeb_98b7687c1b.pdf)

Blllokimi, sekuestrimi dhe ndalimi

Pas gjurmimit dhe identifikimit të asetit dhe sapo te hetohet lidhur me natyrën dhe ligjshmërinë e asetit, në rast se aset është vënë me aktivitet të jashtëligjshëm, aset duhet t'i nënshtrohet blllokimit, sekuestrimit ose ndalimit, me qëllim që ta ndalojë të lëvizë në periudhën para çdo vendimi të formës së prerë, në pritje të konfiskimit. Nëse aset nuk janë të bllokuara apo të sekuestruara, poseduesi i sendit mund ta lëvizë aset në një përpjekje për ta fshehur ose shitur. Blllokimi dhe sekuestrimi zbatohen me urdhër të gjykatës. Kur një aset i nënshtrohet një urdhri blllokimi. Kur një aset i nënshtrohet një urdhri sekuestrimi, ai ngrihet përkohësisht de administrohet në mënyrë të përkoshme nga shtetit deri në pritje të një vendimi përfundimtar.

"Blllokimi" ose "sekuestrimi" nënkupton ndalimin e përkohshëm të transferimit, konvertimit, shitjes ose lëvizjes së pasurisë ose marrjen e përkoshme të kujdestarisë ose kontrollit të pasurisë me anë të një urdhri të lëshuar nga një gjykatë ose autoritet tjetër kompetent (UNAC A. 2 (f); Konventa e Varshavës e KE-së A. 1(g)). Konfiskimi dhe heqja dorë nga asetet në mënyrë përfundimtare. Konfiskimi është procesi i privimit të përhershëm të autorit të shkeljes nga të ardhurat, pas vendimit të formës së prerë. Heqja dorë nga asetet zakonisht përdoret për të përshkruar procesin e privimit të përhershëm të autorit të shkeljes nga instrumentet ose çdo mjet i paligjshëm siç janë drogat ose armët e zjarrit, para ose pas vendimit të formës së prerë. Megjithatë, fjalët 'konfiskim' dhe 'heqje dorë nga asetet' përdoren në mënyrë të ndërsjellë në disa juridiksione. Shprehja 'heqje dorë nga asetet' mund të përdoret në vend të konfiskimit dhe anasjelltas. (Handbook_int_coop_ALB_ëeb_98b7687c1b.pdf)

"konfiskimi", i cili përfshin heqjen dorë nga asetet, sipas rastit, nënkupton privimin e përhershëm të pasurisë me urdhër të një gjykate ose autoriteti tjetër kompetent, "konfiskimi" nënkupton një penalitet ose masë të urdhëruar nga një gjykatë pas procesit gjyqësor në lidhje me një ose disa vepra penale që rezultojnë në privimin përfundimtar të pasurisë.

Konfiskimi pa dënim

Konfiskimi pa dënim është procesi i konfiskimit të aseteve pa dënuar ndonjë person të caktuar për veprë penale në lidhje me ato asete. Kjo mund të bëhet si në proceset gjyqësore penale, ashtu edhe civile. Më poshtë jepen katër shembuj të konfiskimit pa dënim (Handbook_int_coop_ALB_web_98b7687c1b.pdf):

a) Konfiskimi i të ardhurave kriminale dhe instrumenteve gjatë ndjekjes penale, në rrethanat në të cilat rasti vërtetohet, por nuk është i mundur dënimi për shkak të vdekjes, mungesës ose sëmundjes mendore të autorit ose për arsye të tjera që ndalojnë dënimin e formës së prerë.

b) Konfiskimi i zgjeruar:

Konfiskimi i zgjeruar konsiderohet kur konfiskohen asetet që nuk janë objekt i veprës penale për të cilën kriminelin është sjellë para gjykatës. Në këtë rast konfiskimi "zgjerohet" te asetet që nuk janë instrumente, të ardhura të drejtpërdrejta ose të tërthorta të krimit që po ndiqet penalisht. Konfiskimi i zgjeruar zbatohet jo vetëm për përfitimet e një veprë penale të caktuar për të cilën është dënuar autori, por shtrihet për të përfshirë të gjithë përfitimet e marra nga veprimtaria kriminale në përgjithësi.

Autoriteteve nuk u kërkohet të përcaktojnë një lidhje midis aseteve të dyshuara si kriminale dhe sjelljes kriminale specifike për të cilën akuzohet personi pasi ky proces është një proces "*sui generis*" ku bara e provës nuk bie në autoritetin publik por te individit që posedon apo kontrollon pasurinë e paligjshme. Nga ana tjetër, konfiskimi mund të bazohet në prova ose konkluzione rrethanore, ku mjafton një "indicie" sipas së cilës nuk përputhet stili i jetesës me të ardhurat e individit që të filloj një procedim pasuror ndaj individit.

Pra një mospërputhje e tillë ndërmjet aseteve të një personi dhe burimeve të tyre të ligjshme të të ardhurave dhe/ ose dëshmi të përgjithshme që provojnë angazhimin në sjellje kriminale me

përfitime mund të jetë pjesë e justifikimit për 'zgjerimin' e konfiskimit të aseteve të tjera (p.sh. dënime të përsëritura, dëshmi të pjesëmarrjes në organizata kriminale). Meqenëse shumë nga këto terma ndryshojnë më së shumti nga perceptimi, shtetet shpesh përpiqen t'i përshtatin ato në varësi të legjislacionit ose praktikave të tyre. Prandaj, krahas sa më sipër, disa shtete gjithashtu e konsiderojnë në bazë të të ardhurave nga krimi masën e konfiskimit të zgjeruar. (Handbook_int_coop_ALB_ëeb_98b7687c1b.pdf)

c) Konfiskimi civil:

Konfiskimi civil është një aksion "*in rem*" që kërkon prova se aset i është një instrument i krimit ose i të ardhurave kriminale, por nuk kërkon të provojë vërtetësinë e fajit të një individi përtej dyshimit të arsyeshëm.

d) Pasuri e pashpjeguar:

Pasuri e pashpjeguar konsiderohet kur një person zotëron ose gëzon një nivel pasurie që nuk mund ta kenë fituar ligjërisht, gjë që nuk mund të shpjegohet me ndonjë mjet tjetër, si trashëgimi, fitim lotarie ose dhuratë, në mungesë të akteve formale. Shpesh, instrumentet ose të ardhurat reale nuk janë më në zotërimin e autorit të dënuar kur vjen momenti i zbatimit të urdhrit të konfiskimit, për shkak të tjetërsimit të pasurisë në shumicën e rasteve.

Standartet e te drejtave te njeriut dhe masat per rikuperimin e pasurive nga prespektiva e praktikës gjyqësore te GJEDNj.

Modeli i konfiskimit pasuror që reflekton legjislacioni shqiptar e bën që procesi i konfiskimit të jetë i pavarur nga procesi penal. Shqipëria bën pjesë në atë grup shtetesh që në legjislacionin e tyre parandalues njohin konfiskimin e dhënë në mungesë të vendimit të dënimit. Konfiskimi mund të vendoset edhe mbi bazën e dyshimeve të arsyeshme, të bazuar në indicie për pjesëmarrje në veprimtari kriminale, që përbën standartin më të ulët të provës apo standarti "*probator minimal*". (Neni 24/1 shkronja a) e ligjit nr. 70 / 2017 datë 27.04.2017 "*Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 10 192 datë 3.12.2009, " Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit dhe korrupsionit nëpërmjet masave parandaluese kundër pausurisë"*)

A është konfiskimi i dhënë në mungesë të dënimit penal në përputhje me nenin 7 të KEDNJ ?

GJEDNJ me Vendimin e Varvara kundër Italisë, i 29 tetorit 2013, konstatoi se aplikimi i konfiskimit urban në rastet e shfaqjesimit për shuarjen e krimit përbën shkelje të parimit të ligjshmërisë të parashikuar nga neni 7 i KEDNJ. (Askush nuk mund të dënohet për një veprim ose një mosveprim që në momentin kur është kryer, nuk përbënte vepër penale sipas së drejtës së brendshme ose ndërkombëtare. Po ashtu nuk mund të jepet një dënim më i rëndë se ai që ishte i zbatueshëm në momentin kur është kryer vepra penale. Ky nen nuk do të ndikojë mbi gjykimin dhe dënimin e një personi për një veprim ose mosveprim i cili në monetin kur është kryer, quhej vepër penale sipas parimeve të përgjithshme të së drejtës të njohura nga kombet e qytetëruara.) Gjyqtari Paolo Pinto de Albuquerque në opinionin e tij pjesërisht dakord dhe pjesërisht kundërshtues në Varvara k. Italisë, 2013 është shprehur se: "*Nën nomen juris të konfiskimit, Shtetet kanë miratuar masa parandaluese penale ante delictum, sanksione penale (dënime penale shtesë apo edhe kryesore), masa sigurie në kuptimin e gjerë, masa administrative të miratuara brenda ose jashtë procesit penal dhe masa civile in rem. Përballë kësaj game të gjerë mundësisë të disponueshme për Shtetin, Gjykata nuk ka zhvilluar ende ndonjë praktikë gjyqësore të qëndrueshme të bazuar në arsyetim parimor.*"

Gjykata në këtë rast u mor me interpretimin e cilësimit "*penal*" të konfiskimit urban i parashikuar në legjislacionin italian (Art.44 të dekretit legjislativ nr. 380/2001 (Ligji i Konsoliduar mbi Ndërtimin)), GJEDNJ arsyeton se KEDNJ nuk kufizohet në kërkimin e nevojës për një bazë ligjore për krimet dhe ndëshkimet, por gjithashtu nënkupton paligjshmërinë e zbatimit të sanksioneve penale për veprimet e kryera nga të tjerët (në rastin e mëparshëm të ligjit tashmë të konstatuar në konflikt e pafajësia e refuzuar në nenin 6, 2, KEDNJ) ose, në çdo rast, që nuk bazohet në një gjykim fajtor (*consignéedans un verdict de culpabili té un verdict de culpabilité*).

Zbatimi i konfiskimit urban në mungesë të një dënimi rezulton, pra, i papajtueshëm me këtë të fundit dhe përfshin shkelje të dispozitës në fjalë. Të njëjtin arsyetim GJEDNJ e ka dhënë edhe në Vendimin Sud Fondi e të tjerë kundër Italisë (https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Italy)

_ENG.pdf), ku ka arritur dhe aty në konkluzionin se *"zbatimi i konfiskimit pavarësisht vendimit për të liruar kërkuesit nuk kishte bazë ligjore, ishte arbitrar dhe cenonte nenin 7 të Konventës."*

Konkluzione

Standarti i jurisprudencës së GJEDNJ në interpretim të Konventës, e konkretisht nenit 7 të saj, duhet të përbëjë shkak për rishikimin e Legjislacionit, për sa i përket mundësisë së vendosjes së masës së konfiskimit pasuror pa vendim dënimi.

Lufta kundër krimit të organizuar dhe pasurisë së vendosur me mjete kriminale është një nga objektivat kryesore të shoqërive demokratike. Lufta ndaj tyre synon pikërisht ruajtjen e parimit të ligjshmërisë si edhe mbrojtjen e regjimeve demokratike, të cilat do të ishin shumë të ndjeshme dhe delikate përballë grupeve të fora kriminale dhe që zotërojnë pasuri të mëdha. Pikërisht për këtë arsye janë miratuar dhe ligje të posacme të cilat synojnë luftimin e këtij fenomeni të jashtëligjshëm duke goditur pikërisht pasurinë e krijuar nga organizatat kriminale. Në këtë aspekt ligjet e miratuara nga ana e Kuvendit si ai i vitit 2004 dhe ai i vitit 2009 kanë sjellë një kontribut të rëndësishëm. Ky lloj legjislacioni, i cili ruan autonominë e tij nga procedimi penal "klasik", paraqet mundësi të jashtëzakonshme për organet ligjzbatuese që të luftojnë kriminalitetin për shkak edhe të ekzigjencavë të kohës, njësoj si realiteti italian prej të cilit ka marrë nofkën ligji "Antimafia" por që lind e domosdoshme rritja e nivelit të provueshmërisë, pra karakterit "probator" nga indicie që kërkon ky ligj, në dyshime të arsyeshme të bazuar në prova.

Por pavarësisht këtyre mundësive, ky legjislacion mund të krijojë probleme me parimet dhe të drejtat kushtetuese. Në këtë aspekt është e domosdoshme çdo lloj forme kontrolli kushtetues, si ndaj vetë ligjit, ashtu edhe ndaj mënyrës së zbatimit të tij (kuptohet kur çënohen standardet kushtetuese). Kjo mënyrë kontrolli mund të realizohet nëpërmjet formës së kontrollit abstrakt të ligjit si edhe nëpërmjet ankimit kushtetues individual. Në lidhje me formën e parë, rezulton që ky kontroll të jetë ushtruar dhe në përgjithësi legjislacioni në fuqi respekton standardet kushtetuese. Por ajo që mbeti e pa kontrolluar është pretendimi në lidhje me respektimin e hierarkisë së akteve, pra nëse ky ligj duhet votuar me shumicë të thjeshtë apo me shumicë të cilësuar sipas parashikimit të nenit 81, pika 2 e Kushtetutës. Në fakt këtë

mangësi, përderisa Komiteti Shqiptar i Helsinkit nuk legjitimohej, duhej që ta plotësonin gjykatat, nëpërmjet kontrollit incidental.

Përsa i përket ankimit kushtetues individual, rastet kanë qenë shumë të pakta dhe në përgjithësi me elementë që nuk lidhen drejtëpërsëdrejti me parashikimet e ligjit nr.10192/2009 por me thelbin e gjykimit dhe jo me ligjshmërinë e procesit.

Në kushtet e një ekonomie informale, ku remitancat njihen zyrtarisht si burim i të ardhurave nga institucionet ekonomike zyrtare, duhet që bara e provës të bjerë mbi organin e akuzës dhe jo mbi individin për të provuar pasurimin e tij që rrjedh nga stili i pabalancuar i jetës në raport me të ardhurat.

Ligji "Antimafia" i 2004 nuk mund të përliq karakterin urgjent për të cilin lindi për shkak të nevojave të kohës, me karakterin permanent duke marrë rolin e një ligji arbitrar.

Asylum and Refugee Protection in Albania. The influence of the *acquis communautaire* and the challenges to the new regulations

As.Prof. Sokol Bana PhD

University of Vlora "Ismail Qemali", Albania

ORCID: 0000-0002-1827-7601

sokol.bana@univlora.edu.al

1. Introduction. General Conditions of granting Asylum and Refugee Protection in Albania. 2. Methodology 3. Research Findings. 3.1 Refugee status 3.2 Subsidiary protection status 3.3. Temporary protection 3.4. Procedures: Asylum procedure. 3.5 Review of the decision rejecting the application for asylum 3.6. Unaccompanied minor asylum claimants 3.7. Legal position 3.8 Position of family members. Other relevant issues (Loss of residence, sanctions and legal remedies and procedural safeguards). 4. Conclusions and recommendations. 5. Bibliography.

1. Introduction General Conditions of granting Asylum and Refugee Protection in Albania.

Albania has a long history of emigration and a very short one of immigration. An isolated Communist state following the Second World War, Albania did not follow the other Central and Eastern European States when they initiated liberal reforms in the 1960s, preferring a model of the absolute rule of social property and a centralized and planned economy¹. Only in December 1990, after the start of a student movement, did political pluralism and an open market economy enter the country, marking the start of social and economic reforms on Albania's unsteady path towards joining the European Union. Indeed, since the introduction of reforms, the Albanian migration picture has evolved. Albania has opened itself up much

more to migrants, though the relative number of immigrants remains low. This opening has included changes in the legislative framework governing immigration and a closer resemblance between Albanian legislation and international conventions governing individual rights and State obligations in the field of migration. Albania has especially changed its legislation to improve its alignment with the standards of the European Union necessary for its eventual accession. Albania has transposed all EU directives relating to asylum into its national legal system. The EU's founding values include the rule of law and respect for human rights. Albania has not had to start from scratch to realize these values and some progress has been made. Albania has ratified the Geneva Refugee Convention of 1951 with its Additional Protocol of 1967². Asylum-seekers or refugees are the migrants who enter a country, whether regularly or

¹ Bana, S., E.Bana (Canaj), S. Veliu, *The Right of Foreigners to Study and to Research in the Republic of Albania*, Studia Iuridica Lubinensia, Vol.31, n.1 2022 p.98.

² The Convention provides a quasi-universal definition of refugee in Article 1A.2 according to which a refugee is a person who "owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it." See: in general Wallace-Janeczko, *The concept of asylum in international law*, "An introduction to international law", (ed. by) Islam R., - Bhuiyan J.H., (Leiden-Boston, 2013): 134-158.

irregularly, in order to escape persecution in their country of origin³.

To comply with the obligations in the SAA, Albania has amended the Law on Asylum and its policies⁴. With regard to asylum, the first Law adopted in the Republic of Albania was Law No. 8432/1998, dated 14 December 1998. This law was modified by Law No. 10060, dated 26 January 2009, that established the conditions and procedures for granting asylum or subsidiary protection and the statutes for asylum seekers, refugees and subsidiary protection, in accordance with EU law.⁵ In order to further harmonize its legislation with the EU Directive has adopted the law no. 121/2014 "On asylum in the Republic of Albania" which provided for the conditions and procedures for granting and cancelling refugee status, supplementary protection and temporary protection in the Republic of Albania, rights and obligations of asylum-seekers, refugees and persons under temporary and supplementary protection, right to family reunification and also definition of conditions for integration of refugees and persons under supplementary protection in the Republic of Albania in compliance with the provisions of this law, the international conventions to which Albania is a party or other Albanian legislation. That law was only partially approximated with several

Directives of the Council and European Parliament⁶.

Recently Albanian Parliament adopted a new Law on Asylum⁷: Law 10/2021 establish new rules and brings Albania more closely to international standards and EU legislation on the important issue⁸ of adequately managing refugees and asylum seekers entering the Albanian territory. It ensures that persons seeking asylum have access to the asylum procedure regulates the conditions for processing their requests and offers additional guarantees for the treatment of asylum seekers and in particular unaccompanied minors. At the other hand it reinforces the framework for the integration of the refugees and introduces an accelerated procedure to access asylum requests in a swift manner when conditions are fulfilled.

The integration and family reunification of foreigners granted asylum is actually regulated by Law No. 108, dated 28 July 2013, entitled "On Foreigners"⁹. With regard to border

³The international right to seek asylum was first recognized in the *Universal Declaration of Human Rights* which states in Article 14.1 that "everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution". While not enshrining a right of asylum, the *Geneva Convention relating to the status of refugees* of 1951, read together with its Additional Protocol of 1967 (*Geneva Refugee Convention*), contains a set of rights and entitlements that follow from the recognition of refugee status. See: Islam, R., *The origin and evolution of international refugee law*, Islam, R., & Bhuiyan J.H., (Eds.), "An introduction to international law" (Leiden-Boston 2013): 13-36.

⁴ Bana, S., E.Bana (Canaj), S. Velu, *The Right of Foreigners to Study and to Research in the Republic of Albania*, Studia Iuridica Lubinensia, Vol.31, n.1 2022 p.98.

⁵Council Directives No. 2004/83/EC, dated 29 April 2004, and No. 2005/85/EC, dated 1 December 2005, repealed by Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection OJ EC 2013 L 180/60.

⁶ Bana, S., E.Bana (Canaj), S. Velu, *The Right of Foreigners to Study and to Research in the Republic of Albania*, Studia Iuridica Lubinensia, Vol.31, n.1 2022 p.98.

⁷ This law supersedes and replaced the Albanian Law on Asylum in the Republic of Albania No 121/2014.

⁸ In September 2020 EU adopted a New Pact on Migration and Asylum. In addition The Commission is today putting forward a Communication and a package of 9 instruments: a new Screening Regulation, an amended proposal revising the Asylum Procedures Regulation, an amended proposal revising the Eurodac Regulation, a new Asylum and Migration Management Regulation, a new Crisis and Force Majeure Regulation a new Migration Preparedness and Crisis Blueprint a new Recommendation on Resettlement and complementary pathways a new Recommendation on Search and Rescue operations by private vessels new Guidance on the Facilitators Directive An Evidence document detailing the evidence and experience that underpin the legislative initiatives proposed under the Pact accompanies these proposals. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/new-pact-migration-and-asylum-setting-out-fairer-more-european-approach-2020-09-23_en. See Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International.

⁹The integration and family reunification of foreigners granted asylum was initially regulated by Law No. 9923, dated 3 July 2003, entitled "On the Integration and Family Reunion of Foreigners Granted Asylum in the Republic of Albania". See: http://www.mb.gov.al/files/documents_files/13-11-14-04-05-08ligji_per_te_Huajt.pdf.

control, Law No. 71, dated 7 July 2016, entitled "On Border Control," regulates the control and surveillance of the State border, the responsibilities of the Border and Migration Police, cross border police cooperation, cooperation within the structures of the State Police, and the cooperation with other agencies that have legal obligations related to border security. This law is aligned to Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)¹⁰. This law respects the fundamental human rights and freedoms established by the Albanian Constitution and the European Convention on Human Rights (ECHR) without impairing the rights of the persons who ask for international protection by respecting the principle of *non-refoulement*. Border control and surveillance are a power of the Albanian Ministry of Interior. The conditions and procedures for granting and cancelling asylum, supplementary protection and temporary protection that apply in the Republic of Albania are in the Law "On Asylum", which also specifies the rights and obligations of asylum-seekers, refugees and persons enjoying temporary and supplementary protection, the right to family reunification. This is also where the conditions that apply to the integration of refugees and persons under subsidiary protection in the Republic of Albania can be found¹¹. In 2016, DCM No. 206, dated 16 March 2016 "On establishment, composition, organisation and functioning of the National Commission for Asylum and Refugees" was adopted. This Commission was staffed in 2017¹².

This paper aims to provide a sufficient and adequate framework of the rules that apply to asylum seekers and refugees. Over the recent years has increased also the number of foreign migrants and asylum seekers that are interested in obtaining residence or to transit through Albania. The Albanian territory has been particularly affected by massive flows of asylum seekers and migrants from countries such as Syria, Iran and Afghanistan, and moving towards the European Union and Ukrainians as well due to the war.

The paper also highlights some of the challenges in the application, interpretation and development of immigration and asylum rules.

Opened to the world for more than two decades, incredibly reformed and now a candidate country to join the EU, Albania still faces many challenges in its politics, economy and society.

2. Methodology

The objective of this research is to trace the main institutional and legal procedures applicable to foreign citizens who seek asylum in Albania and the impact of *acquis communautaire* to the domestic law. Emigration is not included in the particular study of normative guidance.

We strongly believe that this research is particularly relevant for those who wish to understand the way in which Albania processes asylum matters in the context of the current legislative regime. Since immigration and asylum law is a particularly dynamic field of law, the applicable legislation has changed constantly.

This paper, in our opinion will be a real contribute to the academic community and a special help to the institutions, policy makers, public institutions and other organizations and bodies experts, students and researchers.

The Albanian legislation on asylum recognizes a range of rights enjoyed by refugees. It guarantees a certain number of rights, which reflect protection standards guaranteed by human rights law, and differ according to the situation of the refugee in Albania, his or her legal presence or recognition of refugee status.

This research aims to examine the protection standards under domestic laws and procedures. It is important to stress that a determination by the State to "grant" refugee status is not a determination of the status, but only its formal recognition¹³. Therefore, a refugee enjoys this status before the State provides the refugee with the relevant documentation or ensures that the status is affirmed under Albanian legislation and procedures. However, the protection actually enjoyed by virtue of this right is limited until the State determines that the refugee's situation fulfils the definition of refugee in both the Refugee Convention and Albanian legislation¹⁴.

¹⁰ OJ EC 2016, L 77/1.

¹¹ See: *Albania - Migration Profile 2016*, p. 34, http://www.mb.gov.al/files/documents_files/Profili_i_Migracionit_2016 (Eng).pdf.

¹² Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International pg.23.

¹³ See: Islam R., *The origin and evolution of international refugee law*, "An introduction to international law" (ed. by) Islam R., - Bhuiyan J.H., (Leiden-Boston, 2013):13-36.

¹⁴ See Ikonimi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 132; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2009): 84-85.

The aim of this study is also to stimulate the public discussion on asylum and refugee protection of all aliens in the territory of the Republic of Albania, and in particular the Syrians and Ukrainians. As a general rule, the following rights are enjoyed by same group of people: the right to primary education on an equal basis with nationals of the State; property rights; and the right to access secondary and tertiary education which are equated to the level of protection afforded to non-nationals. A limited number of rights under the Albanian legislation on asylum are accorded to refugees who are lawfully present on the State's territory, albeit not necessarily "resident" or with a durable status, such as might be the case for students or visitors. These rights are: the right to self-employment and the right to freedom of movement, which are enjoyed on an equal basis with foreign nationals; and the same procedural rights in the case of expulsion decisions, which apply to the refugee. The majority of rights recognised are applicable to refugees who are "lawfully staying" in the State of refuge, ensuring them a situation of stable and durable residence.

A detailed analyse of this rights will be discussed in this paper. These rights are: the right to travel documents, which is a right particular to refugees; and the right to equal treatment as nationals in respect of the right to public relief and assistance and labour and social security rights. Furthermore, the following rights are to be enjoyed on an equal basis with foreign nationals: the right of association, which is limited to non-political and non-profit making associations and trade unions; the right to engage in wage-earning employment and in liberal professions; and the right to housing as well as the right to access to courts¹⁵. Albanian language courses as well as civil education and professional training courses are provided for by law. Similar rights are also provided to persons granted subsidiary protection status.

However, the application of the previous legal enactments (in particular in as far as access to employment and documents are concerned) was hampered by the absence of the necessary by-laws. So the authorities also had to adopt the necessary by-laws, as provided for by Article 86 of Law No. 10/2021 so that a refugee's access to education, employment, housing and health is guaranteed in practice¹⁶.

¹⁵ See, in general Parashar, A., *Human Rights of Refugees*, in: Islam, R., & Bhuiyan, J.H., (Eds.), "An Introduction to International Law" (Leiden-Boston, 2013): 357-378.

¹⁶See: Articles 48-62 of the Law "On Asylum".

A special attention will be paid to the Albanian case law. An important place in this report is dedicated to the analysis of Albanian courts decisions regarding migration and asylum. Few studies in this area refer to the Albanian courts practice pertaining asylum and migration. We argue that the judges and prosecutors should follow more the case law of ECJ and those of ECHR.

An important place is given to the data and findings of the relevant authorities for asylum and migration, more specifically the Asylum and Refugees Directorate and the Border and Migration Directorate under the Ministry of Interior Affairs, whose reports constitute the basis regarding statistics presented in this research.

Interviews with policy makers, experts, public institutions migrants and refugees will be a consistent part of the methodology of this research.

3. Research Findings

Albania, as mentioned before, has ratified the Geneva Refugee Convention of 1951 with its Additional Protocol of 1967¹⁷. Asylum-seekers or refugees are the migrants who enter a country, whether regularly or irregularly, in order to escape persecution in their country of origin¹⁸. The Convention provides a quasi-universal definition of refugee in Article 1A.2 according to which a refugee is a person who "owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of

¹⁷ See in general Wallace-Janeczko, *The concept of asylum in international law*, "An introduction to international law", (ed. by) Islam R., - Bhuiyan J.H., (Leiden-Boston, 2013): 134-158.

¹⁸The international right to seek asylum was first recognised in the *Universal Declaration of Human Rights* which states in Article 14.1 that "everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution". While not enshrining a right of asylum, the *Geneva Convention relating to the status of refugees* of 1951, read together with its Additional Protocol of 1967 (*Geneva Refugee Convention*), contains a set of rights and entitlements that follow from the recognition of refugee status. See: Islam, R., *The origin and evolution of international refugee law*, Islam, R., & Bhuiyan J.H., (Eds.), "An introduction to international law" (Leiden-Boston 2013): 13-36.

that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it." To comply with the obligations in the SAA, firstly Albania has amended the Law on Asylum and its policies. The main legal act acknowledging the right to asylum or temporary protection for foreigners who are in need of international protection, refugees or other persons that is currently in force in Albania is Law "On Asylum" No. 10/2021 dated 18 September 2014, which is partially approximated with several Directives of the Council and European Parliament. The conditions and procedures for granting and cancelling asylum, supplementary protection and temporary protection that apply in the Republic of Albania are in the Law "On Asylum", which also specifies the rights and obligations of asylum-seekers, refugees and persons enjoying temporary and supplementary protection, the right to family reunification. This is also where the conditions that apply to the integration of refugees and persons under subsidiary protection in the Republic of Albania can be found¹⁹.

The Albanian legislation on asylum recognizes a range of rights enjoyed by refugees. It guarantees a certain number of rights, which reflect protection standards guaranteed by human rights law, and differ according to the situation of the refugee in Albania, his or her legal presence or recognition of refugee status. It is important to stress that a determination by the State to "grant" refugee status is not a determination of the status, but only its formal recognition²⁰. Therefore, a refugee enjoys this status before the State provides the refugee with the relevant documentation or ensures that the status is affirmed under domestic laws and procedures. However, the protection actually enjoyed by virtue of this right is limited until the State determines that the refugee's situation

fulfils the definition of refugee in both the Refugee Convention and Albanian legislation²¹. Furthermore, whenever international human rights law affords more protection than the Refugee Convention, international human rights law should prevail and the provisions of Albanian legislation are interpreted in the light of the rights under international human rights law.

3.1 Refugee status

A person satisfies the definition of a refugee from the moment he/she meets the criteria of Article 1A.2 of the Geneva Refugee Convention. Article 2 of the Law "On Asylum" No. 10/2021 specifies that a refugee is a foreigner who owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his/her origin and is unable, or owing to such a fear, is unwilling, to avail himself of the protection of that country; or who, not having nationality and being outside the country of his/her former habitual residence as a result of such events, is unable, or owing to such fear, is unwilling to return to it²². To be recognised

²¹ See: Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International, Ikonimi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 132; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2009): 84-85.

²² Moreover, the law provides for the principle of non-refoulement according to which: 1. The Republic of Albania recognizes and respects the obligation of authorities not to return, extradite or remove from the territory those persons who have been granted or applied for the right to asylum or other forms of protection in these cases: a) to a country where their life or freedom would be threatened on basis of race, religion, nationality, membership in a particular social group or political opinion; b) to a state where there is reason to believe that an asylum seeker may be at risk to be subjected to torture or to inhuman and degrading punishment or any other treatment provided by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, interpreted by the European Court or in treaties/international conventions to which Albania is a party; c) to a state where there is reason to believe that an asylum seeker may be subject to enforced disappearance; d) to their country of origin, if foreigners were given a form of protection, in accordance with the provisions of this law; e) to a third country, which may return or send the person to a country specified by the letters "a", "b" and "c", of this article.

¹⁹In 2016, DCM No. 206, dated 16 March 2016 "On establishment, composition, organisation and functioning of the National Commission for Asylum and Refugees" was adopted. This Commission was staffed in 2017. See also: *Albania - Migration Profile 2016*, p. 34, [http://www.mb.gov.al/files/documents_files/Profili_i_Migracionit_2016_\(Eng\).pdf](http://www.mb.gov.al/files/documents_files/Profili_i_Migracionit_2016_(Eng).pdf). Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International

²⁰See: Islam R., *The origin and evolution of international refugee law*, "An introduction to international law" (ed. by) Islam R., - Bhuiyan J.H., (Leiden-Boston, 2013):13-36.

under the Albanian legislation as a refugee the following criteria apply: 1. a well-founded fear of persecution; 2. the persecution must be for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion; 3. the person must be outside the country of his or her nationality or, if stateless, outside the country of his or her former habitual residence; and 4. the person must be unable or, owing to such fear, unwilling to seek the protection of the country of nationality or habitual residence²³. For all refugees present on Albanian territory, regardless of their means of entry or status, the Albanian Law "On Asylum" recognises, the prohibition of non-discrimination on the basis of race, religion or country of origin in the application of the Refugee Convention; the freedom to practice religion and the freedom as regards the religious education of children equal to that accorded to nationals; the obligation to issue an identity card and a residence permit; and protection in accordance with the principle of *non-refoulement*.

Any refugee granted protection in the Republic of Albania enjoys, in compliance with Albanian legislation and pursuant to Section E of the Final Act of the Conference of the Plenipotentiaries of the 1951 Refugee Convention, the legal status as provided for in that Convention and all rights stipulated in other relevant international treaties that the Republic of Albania is party to, as well as the rights accorded to foreigners in general by Albanian legislation, as defined by the Law "On Foreigners"²⁴. As a general rule, the following rights are enjoyed by same group of people: the right to primary education on an equal basis with nationals of the State; property rights; and the right to access secondary and tertiary education which are equated to the level of protection afforded to non-nationals. A limited number of rights under the Albanian legislation on asylum are accorded to refugees who are lawfully present on the State's territory, albeit not necessarily "resident" or with a durable status, such as might be the case for students or visitors. These rights are: the right to self-

employment and the right to freedom of movement, which are enjoyed on an equal basis with foreign nationals; and the same procedural rights in the case of expulsion decisions, which apply to the refugee. The majority of rights recognised are applicable to refugees who are "lawfully staying" in the State of refuge, ensuring the situation of stable and durable residence. These rights are: the right to travel documents, which is a right particular to refugees; and the right to equal treatment as nationals in respect of the right to public relief and assistance and labour and social security rights. Furthermore, the following rights are to be enjoyed on an equal basis with foreign nationals: the right of association, which is limited to non-political and non-profit making associations and trade unions; the right to engage in wage-earning employment and in liberal professions; and the right to housing as well as the right to access to courts²⁵. Albanian language courses as well as civil education and professional training courses are provided for by law. Similar rights are also provided to persons granted subsidiary protection status. However, the application of the previous legal enactments (in particular in as far as access to employment and documents are concerned) was hampered by the absence of the necessary by-laws. So the authorities also had to adopt the necessary by-laws, as provided for by Article 86 of Law No. 10/2021 so that a refugee's access to education, employment, housing and health is guaranteed in practice²⁶. A foreigner in the Republic of Albania is denied the right of asylum if there are serious reasons to believe that he/she has committed a crime against peace, a crime of war or against humanity, as defined in the international conventions; he/she has committed a serious non-political crime outside the Republic of Albania; or if he/she has been guilty of acts contrary to purposes and principles of the United Nations²⁷. As regards the obligations of the refugees, Albanian legislation provides that any asylum seeker or refugee has to respect the Albanian Constitution, laws and other legal acts of the Republic of Albania. No asylum seeker or refugee in the Republic of Albania is allowed to engage in any activity, which could disturb the public order, pose a threat to national security or undermine the relations of the Republic of Albania with other countries. No asylum seeker

²³ Goodwin-Gil, G.S., *The Refugee in International Law*, (Oxford University Press, 2nd Edition, 1998): 175; and Edwards, A., "Human Rights, Refugees and The Right 'To Enjoy' Asylum", (17 *Int'l J. Refugee L.* 293 2005): 299; Bhuiyan J.H., *Refugee Status Determination: Analysis and Application*, Islam, R., & Bhuiyan, J.H., (Eds.), "An Introduction to International Law", (Leiden-Boston, 2013): 37-72.

²⁴ See: Article 21 of the Law "On Asylum".

²⁵ See, in general: Parashar, A., *Human Rights of Refugees*, in: Islam, R., & Bhuiyan, J.H., (Eds.), "An Introduction to International Law" (Leiden-Boston, 2013): 357-378.

²⁶ See Articles 48-62 of the Law "On Asylum".

²⁷ See Article 5 of the Law "On Asylum".

or refugee may act against the principles and purposes stemming from United Nations Treaties and Conventions acceded to by the Republic of Albania²⁸. In the Republic of Albania, a refugee enjoys, in compliance with Albanian legislation and pursuant to Section E of the Final Act of the Conference of the Plenipotentiaries, the legal status as provided for in the Geneva Refugee Convention of 1951 and all rights stipulated in other relevant international treaties to which the Republic of Albania is a party, as well as the rights accorded to foreigners in general by Albanian legislation. In particular, he/she is entitled to have a special residence permit and a work permit. He/she enjoys the right to social assistance to the same extent as an Albanian national. The social welfare benefits he/she is entitled to are paid out by the Office for Refugees. The Albanian Ministry of Public Order issues refugees a travel document which bears a return clause in accordance with Article 28 of the Geneva Refugee Convention of 28 July 1951. This document can be used to travel to all countries, with the exception of the country of origin, and to return to the Republic of Albania for as long as it is valid²⁹.

3.2 Subsidiary protection status

There are circumstances when persons in need of protection fall outside the definition of refugee in the *Geneva Refugee Convention*. These circumstances include people who are victims of the indiscriminate effects of violence in conflict situations, or persons who cannot be expelled from the country of destination in the light of the international human rights law principle of *non-refoulement*, but who do not satisfy the refugee definition. There are situations where neither international human rights law, nor the *Geneva Refugee Convention* requires States to provide protection, but where the State has developed a system of protection for "humanitarian" or "compassionate" reasons, such as serious health risks or destitution by extreme poverty in case of return³⁰. Different

terminology is used in different national legislation, such as "discretionary forms of protection" or "complementary forms of protection". In Albanian legislation the terminology used is "Subsidiary protection".

As the general rule stated for refugees, subsidiary protection is denied if: there are serious reasons to believe that the applicant has committed a crime against peace, a crime of war or against humanity, as defined in the international conventions; he/she has committed a serious non-political crime outside the Republic of Albania; or he/she has been guilty of acts contrary to purposes and principles of the United Nations.

3.3. Temporary protection

Since the adoption of the Geneva Refugee Convention, the Albanian legislator has included an array of other forms of protection for people who do not satisfy the definition of "refugee" under that Convention and for people who wish to apply for or are potentially able to qualify for asylum, but for whom the circumstances of entry to the State of refuge does not allow them to access immediately the ordinary Refugee Status Determination Procedure (RSDP), as in the case of a mass-influx of asylum-seekers, in both the Law "On Asylum" and the Law "On Foreigners". The terminology "temporary protection" is used in Albania to identify the legal regime including other forms of protection, such as that provided to people fleeing war or other crises. According to Article 3 of the Law "On Asylum", "temporary protection" is a special protection procedure, which provides immediate and temporary protection to displaced persons in the event of a mass influx, who are unable to return to their country of origin, in particular if there is also a risk that the asylum system will be unable to process this influx without adverse effects for its efficient operation, which is in the interest of these persons.

Temporary protection constitutes, in the words of UNCHR, and as specified in Albanian legislation "a specific provisional protection response to situations of mass influx providing immediate emergency protection from *refoulement*", without formally according refugee status. In situations of mass influx, additional protection is necessary, not because of a "deficiency" of refugee protection, but due to factual circumstances, which may prevent a State from providing immediate access to the ordinary procedure for asylum. In these situations, the principle of *non-refoulement* in both refugee and international human rights law

²⁸ See Article 6 of the Law "On Asylum".

²⁹ See Article 81 of the Law "On Asylum".

³⁰ See *Complementary Forms of Protection: Their Nature and Relationship to the International Refugee Protection Regime*, UNHCR, Doc. EC/50/SC/CRP.18, 9 June 2000, paras. 7–9. See also, Mandal, R., "Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")", in *UNHCR Legal and Protection Policy Research Series*, Department of International Protection, UNCHR, UN Doc. PPLA/2005/02, June 2005, par. 19–20: 8–9.

obliges a State to grant some form of temporary protection, until the persons concerned can access the refugee status determination procedure³¹. Albania has to provide this protection regime to comply with its commitment to observe the *non-refoulement* principle both under international refugee law and international human rights law. It is a kind of "interim protection" for people who may *prima facie* qualify as refugees, but whose conditions of arrival mean that they cannot apply for protection immediately through an ordinary application for refugee protection. Applicants for temporary protection should, in particular, "not be penalized or exposed to any unfavourable treatment solely on the ground that their presence in the country is considered unlawful; they should not be subjected to restrictions on their movements other than those which are necessary in the interest of public health and public order". (Article 11 of the "Law on Asylum").

According to Article 83 of the Law "On Asylum", an asylum seeker who has been granted Temporary Protection on Humanitarian Grounds on an individual basis by the competent authorities of the Republic of Albania, enjoys the rights granted by this law to refugees in accordance with the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, except with respect to the issuance of a travel document. As regards the rights of those enjoying temporary protection, Article 14, entitled "Rights of Asylum Seekers granted Temporary protection *prima facie* owing to situations of large-scale influx of persons", of the Law "On Asylum" states that a person granted temporary protection enjoys the rights granted to refugees, unless otherwise provided for by the National Commission for Refugees, as specified in Article 12 of the Law "On Asylum".

3.4. Procedures: Asylum procedure.

³¹See Article 2(a), *Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on Minimum Standards for Giving Temporary Protection in the Event of a Mass Influx of Displaced Persons and on Measures Promoting a Balance of Efforts between Member States in Receiving such Persons and Bearing the Consequences thereof*, Official Journal EU 2001, L 212 /12 ("EU Temporary Protection Directive"); Bhuiyan, J.H., Protection of Refugees through the Principle of *non-refoulement*, in: Islam R., & Bhuiyan, J.H. (eds.), "An Introduction to International Law" (Leiden-Boston, 2013): 99-131.

Asylum claims are dealt with by the Albanian Law "On Asylum"³². This paragraph only offers an outline of the procedure. Anyone in the Albanian territory can make apply for asylum, whatever his/her immigration status is. He/she may be someone who has arrived without a visa or with forged documents or someone who has obtained limited leave to enter for a different reason (e.g. as a visitor), an over stayer, or even an illegal entrant. The asylum application can be made on entry or after entry in the territory of the Republic of Albania. The Albanian Law "On Asylum" defines an applicant for asylum as a person who makes a request to be recognised as a refugee under the Geneva Convention on the basis that it would be contrary to Albania's obligations under that Convention for him/her to be removed from or required to leave Albania, or otherwise makes a request for international protection. To be granted asylum, or the status of a refugee, a claimant must meet the requirements, as set out in Article 1A of the Geneva Convention. As set out in the Law "On Asylum", an asylum applicant is granted asylum in the Republic of Albania if he/she is in the territory of Albania or has arrived at a port of entry in Albania and there are no reasonable grounds for regarding him as a danger to the security of the Republic of Albania and the applicant has not been convicted by a final judgment of a particularly serious crime, constitute a danger to Albanian society. In addition, protection is granted if refusing the application would mean that the applicant, in breach of the Geneva Convention, would be required to return to a country in which his life or freedom would be threatened on account of his race, religion, nationality, political opinion or membership of a particular social group.

According to Article 21 of the Law "On Asylum", applicants wishing to claim asylum in the Republic of Albania have to address the competent authorities, at the border or within the territory of the Republic of Albania, and file an asylum request with them. In the alternative they can address the Office for Refugees directly and file an asylum application with that office. If the asylum application is made with the police authorities, the applicant is immediately referred to the Office for Refugees in Tirana in order to be registered as an asylum applicant and where he/she can file his/her asylum application. The police authorities who refer the asylum seeker to the Office for Refugees as well as the Office for Refugees are responsible for taking all necessary steps to establish the

³² See artt. 26 and 29 of the Law "On Asylum".

identity of an asylum seeker. The Directorate of the Criminal Police assists these authorities in establishing the identity of the asylum seeker and preserves and keeps the data in separate files in order to ensure the safety of an asylum seeker³³. An asylum application is made in writing in Albanian or in one of the United Nation's official languages, if made with the Office for Refugees. The application must state, besides the applicant's identity, the asylum seeker's reasons for seeking protection on the territory of the Republic of Albania. The applicant must fear persecution, but the claim is rejected if there is no real risk or reasonable likelihood of the fear of persecution materialising. The main issue that is considered is the credibility of the claimant's testimony that he has a genuine fear for persecution (the subjective test). The Office for Refugees may rely on information on the conditions in the country from which the applicant is fleeing to show that there is insufficient basis for the fear (the objective test). As a general rule, persecution includes an act of physical or mental violence, including an act of sexual violence; a legal, administrative, police, or judicial measure which, in itself, is discriminatory, or which is implemented in a discriminatory manner; and prosecution or punishment which is disproportionate or discriminatory.

The asylum seeker must provide all necessary bio-data to and fill in the forms presented by the Office for Refugees. A Refugee Status Determination Information leaflet is provided to the asylum seeker at the time of the submission of his/her application for asylum. If the asylum seeker so desires, the Office for Refugees can assist him/her to contact a pro bono lawyer, an expert on refugee matters or UNHCR. If the asylum seeker does not have sufficient command of the Albanian language a qualified interpreter is engaged so that he/she can communicate freely during all phases of the procedure, as provided for by this Law. An asylum seeker can choose another interpreter, albeit at his/her own expenses³⁴. According to the Article 24 of the Law "On Asylum", a female interpreter is engaged for the hearing, if this is possible, if the application is made by a female asylum seeker.

An applicant is obliged to co-operate with the authorities by clarifying the facts presented by him/her, particularly: to provide the necessary information, verbally or in writing, as requested by the relevant

authorities; to observe any official orders which require him/her to report with or present him/herself to authorities or institutions, as requested; to present and hand in all documents relevant to the procedure which are in his/her possession to the authorities responsible for the implementation of the rules and procedures envisaged in the Law "On Asylum"; to keep the Office for Refugees informed of any change of address without delay. An asylum seeker is informed that the information provided by him/her will serve as the basis for decision taking and that it should, therefore, be true, accurate and as detailed as possible and that all information provided will remain confidential³⁵. An asylum seeker has to explain the facts underlying his/her well-founded fear of persecution or the occurrence of human rights violation, and provide the necessary data comprising of information on the place of residence, itinerary, stop-overs in other countries and asylum claims filed in other countries, as well as any other data necessary to decide on his/her the case. A hearing is not public and the confidentiality of a hearing is guaranteed vis-à-vis the asylum seeker. A hearing can only be observed by representatives of the central or local government and a UNHCR representative.

In some cases applicants may be able to provide some documentary evidence to support their claims, such as newspaper or Internet articles, passports or identity cards, political party membership cards, arrest warrants, photographs or medical reports. Obviously the applicant may find it difficult to provide evidence of events in his home country and many statements may be unsupported. According to UNHCR's Handbook, statements should not necessarily be rejected for this reason. If an applicant's account appears credible, he/she should, unless there are good reasons to the contrary, be given the benefit of the doubt. Unsupported statements need not, however, be accepted if they are inconsistent with the general account put forward by the applicant.

An asylum seeker is interviewed in connection with his/her asylum application by staff-members of the Office for Refugees. According to the Article 30 of the Law "On Asylum", a female asylum seeker, if this is possible, is interviewed by a female staff-

³³ See Article 22 of the Law "On Asylum".

³⁴ See Articles 23 and 25 of the Law "On Asylum".

³⁵ See Article 24 of the Law "On Asylum". See Ikonomi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 132; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2009): 89.

member³⁶. If this hearing cannot be carried out on the same day as the application is made, the asylum seeker is informed immediately of the date of the hearing which cannot take place later than 21 days from the day when the asylum seeker filed his/her asylum application with the Office for Refugees. An asylum seeker may be accompanied, counselled or represented by a lawyer during the hearing. Representation by a lawyer does not exempt an asylum seeker from responding to questions directed to him/her personally.

The Office for Refugees has to document all important data provided by the asylum seeker. When the asylum application is completed with all the necessary data provided and forms filled out, the Office for Refugees provides an asylum seeker with a document that certifies his/her identity and the receipt of the asylum application and that also ensures compliance with the principle of non-refoulement, in accordance with the Law "On Asylum". The Office for Refugees conducts a hearing, verifies the facts provided by the asylum applicant and completes the necessary documentation before reaching a decision on the application for asylum. The file, if this is deemed necessary and when requested by the Office for Refugees, may contain a recommendation provided by UNHCR regarding the asylum application. The Office for Refugees bases its decisions on the relevant refugee definition provided for in Articles 4, 6, 8 and 9 of the Law "On Asylum". When taking a decision, the Office for Refugees may not transfer the burden of proof to the asylum seeker, but must grant him/her the benefit of the doubt where appropriate. It must take any recommendation presented by UNHCR into consideration. The Office for Refugees is obliged to take a decision within 30 days after the hearing of the asylum seeker and provide the asylum seeker and UNHCR with a copy of the decision without delay, but in any case no later than five days from the date that the decision was taken. The decision of the Office for Refugees is given in writing and is motivated³⁷. The asylum seeker is

allowed to stay in the Republic of Albania until the final decision concerning his/her asylum application is taken.

3.5 Review of the decision rejecting the application for asylum

If an asylum application is accepted, the Office for Refugees informs the asylum seeker of the conditions of under which refuge is granted. If an asylum application is turned down, the authority responsible for asylum and refugees informs an asylum seeker of this refusal in a written, motivated and individualized decision which spells out the right to lodge an appeal and the appeal-related timeframe. If the Office for Refugees fails to serve a decision within the five days' timeframe, starting from the asylum-seeker's hearing date, the Office for Refugees' silence is treated as an implicit rejection of the application.

The authority responsible for asylum and refugees may declare an asylum application "abusive" or "manifestly unfounded". As a general rule this happens when it has been established that the claim made by the asylum seeker is clearly fraudulent, in the sense that the applicant deliberately attempts to deceive the authorities or if the claim made by the asylum seeker is not related in any manner to the criteria for granting asylum as specified in Chapter I of the Law "On Asylum". Asylum is denied to any foreigner who arrives from a third country that is party to the 1951 Convention/1967 Protocol who cannot establish a well-founded fear of persecution for at least one of the reasons contained in Article 1A of the aforementioned Convention, a Human Rights violation or a threat of refoulement in the meaning of Articles 4 and 6 of the Law "On Asylum", and if he/she can lawfully return to that country where his/her application for refugee status is examined in accordance with international standards.

In cases where the authority responsible for asylum and refugees considers an asylum application to be "abusive" or "manifestly unfounded", Albanian law provides for an accelerated appeal procedure. If, during the first instance stage of the accelerated procedures, the Office for Refugees does not serve its decision within a ten day timeframe, an application is automatically transferred to the normal Refugee Status Determination Procedure. If this is the case, an asylum seeker is granted a period of seven days, starting on the day he/she receives the decision of the Office for Refugees, to lodge an appeal. The National Commission for Refugees handles this appeal

³⁶ Wherever possible and if the applicant so requests, the interview with the applicant is conducted by a person of the same sex as the applicant, unless the authority responsible for asylum and refugees has reason to believe that the basis for such request is unrelated to any difficulties on the part of the applicant in presenting the reasons for his or her application in a comprehensive manner.

³⁷ See, in particular: Article 75 of the Law "On Asylum".

with priority in order to reach a final decision within the shortest possible period of time. The National Commission for Refugees may decide on the information contained in the files, if it deems it unnecessary to conduct a hearing with the asylum seeker³⁸.

The right of appeal is dependent on the outcome of the application. An appeal against a decision of the Office for Refugees has to be addressed to the National Commission for Refugees within fifteen days from the date that the asylum seeker receives the decision. A request for appeal must contain a motivation why the decision should be considered as unfounded as well as any other complementary data and documents, which were not presented to the Office for Refugees in first instance. The Office for Refugees passes the whole file concerning the asylum seeker who has appealed its decision on to the National Commission for Refugees. The registration of an appeal request suspends the decision of the Office for Refugees. The asylum seeker is permitted to remain on Albanian territory while the appeal is pending.

Before taking a decision, the National Commission for Refugees conducts a hearing with the asylum seeker in accordance with Article 26 of the Law "On Asylum", if it cannot take a positive decision based on the information contained in the file. The National Commission for Refugees adheres to the same principles as those which determine the procedure followed by the Office for Refugees. The National Commission for Refugees adopts its decision at the latest 45 days after the day the appeal was filed. The motivated decision of the National Commission for Refugees is delivered to the asylum seeker by the Office for Refugees. The decision of the National Commission for Refugees is final³⁹. An applicant whose asylum claim has been rejected can be expelled when the decision is final. The asylum-seeker is removed from the territory as provided for in Article 106 of the Law "On Foreigners". The Office for Refugees informs, without delay, the competent authorities of any final, negative decision in asylum matters⁴⁰.

3.6. Unaccompanied minor asylum claimants

Under Article 22 of the Geneva Convention, States must take particular measures to ensure that asylum procedures

provide appropriate protection to children⁴¹. Albania provides appropriate protection to unaccompanied children as follows.

Albanian legislation on migration and asylum recognizes the principle of the best interests of the child which must be the primary consideration in any measure which affects or might affect a child's human rights. As there are no special provisions in the Law "On Asylum" regarding asylum claims made by unaccompanied minors, protection offered to them is based on the general rules and the general provisions concerning migrants and refugees.

As unaccompanied minors, in particular, are unlikely to spontaneously file an application for asylum this must be accounted for in procedures that must ensure that, as soon as it becomes known that a child may have a well-founded fear or be at risk of persecution, he/she is referred to an asylum procedure. The unaccompanied or separated child usually needs the assistance of an appointed adult familiar with his or her background who is competent and able to represent the child's best interests (a guardian or legal representative). In Albania an unaccompanied minor is usually given access to a qualified legal representative free of charge, as provided for in Articles 32, 53 of the Law "On Asylum".

As a general rule applications made by unaccompanied or separated children are given priority over those made by adults and decisions are usually rendered promptly and fairly. The asylum application of an unaccompanied minor must be handled immediately. In as far as possible, children who are members of a family must be kept together⁴². The procedure accommodates for the need of the child to express his or her views freely, and the principal standard of consideration is the best interest of the child.⁴³ In addition, Article 16, par. 5 of the Law "On Asylum" states that in accordance with the relevant international instruments which the Republic of Albania is party to, as regards unaccompanied minor asylum seekers under sixteen years of age, the latter are not to be held in prison-like conditions, unless this as an absolute last resort measure. Instead special arrangements are to be provided that those are suitable for children⁴⁴.

⁴¹ See the General Comment on States' obligations towards unaccompanied or separated children of the Committee on the Rights of the Child.

⁴² See Article 76 of the Law "On Asylum".

⁴³ See Article 77 of the Law "On Asylum".

⁴⁴ See *Analiza e mangesive mbi legjislacionin dhe praktiken shqiptare te emigracionit krahasuar me*

³⁸ See: Article 76 of the Law "On Asylum".

³⁹ See Article 52 of the Law "On Asylum".

⁴⁰ See Article 53 of the Law "On Asylum".

3.7. Legal Position

Albanian legislation allows the asylum authorities to decide on the basis of the 'safe country of origin' and 'safe third country' concepts. A list of 'safe countries of origin' and 'third safe countries' is adopted annually by the asylum administration. These lists are used extensively in first instance decisions. Both the 'safe third country' concept and the 'safe country of origin' concept are incorporated in the Law "On Asylum", but are not defined. The "safe country of origin" principle allows Albania to deny asylum seeker access to the asylum system on the grounds that human rights are so well protected in their country of origin that persecution severe enough to cause people to flee never occurs there. The principle is different (though not unrelated) to the "safe third country" rule under which asylum seekers can be turned away at the EU's external borders or sent back to "safe" countries through which they have passed, where they are expected to lodge their asylum application. However, in Albania the 'safe country of origin' and 'safe third country' concepts are applied as a rebuttable presumption that can be contested by asylum seeker in each and every individual case⁴⁵.

By definition of Albanian law, all Member States of the European Union are considered to be 'safe third countries'. In addition, Albanian law provides for the possibility to draw up a list of other 'safe third countries'. To qualify as a 'safe third country', the application of the 1951 Refugee Convention and of the European Convention on Human Rights has to be "ensured" there. Albanian law refers to the EU common list of 'safe countries of origin' as the only source applicable for considering a country of origin as safe, as provided for in the SAA and in compliance with other obligations in the context of Albania's future accession to the European Union.

standartet europiane dhe ato nderkombetare, (ONM, Tirane, 2004): 36; Ikonimi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 152; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2009): 95.

⁴⁵ Lambert, H., "Safe Third Country in the European Union: An Evolving Concept in International Law and Implications for the UK", *Journal of Immigration, Asylum and Nationality Law*. (Vol 26, 2012): 318-336; Foster, M., "Responsibility Sharing or Shifting? "Safe" Third Countries and International Law", *Refuge*, 25(2) 2008): 64-78. Goodwin-Gill, G.S., & McAdam, J., *The Refugee in International Law*, (Oxford, Oxford University Press 2010): 392.

Applications of asylum-seekers from 'safe countries of origin' are considered as manifestly unfounded, unless the applicant presents facts or evidence which justifies the conclusion that they he/she may be persecuted in spite of the general situation in that country. Although this is not required by law, applications made by nationals of 'safe countries of origin' are prioritised by the Office for Refugees.

A refugee is normally granted a period of five years leave to remain in the territory of the Republic of Albania. According to the Albanian immigration rules, it is usually known as a residence permit valid for five years. After completing the five year period for limited leave to remain, a refugee can apply for settlement. A refugee's status can be reviewed which may lead to that status being withdrawn, cancelled or revoked. Such a step does not in itself affect the person's leave to remain but, in practice, it will normally result in curtailment of any limited leave to remain or revocation of any indefinite leave to remain, and in action being taken to remove the person from the territory of the Republic of Albania.

Special rules in the Albanian Law "On Asylum" give the National Commissioner for Refugees the power to initiate a procedure for the cessation of refugee status with the Office for Refugees, if there are good reasons to believe that the refugee concerned falls under the cessation clause, as stipulated by Article 8 of this law⁴⁶. In addition, a foreigner whose asylum claim has been rejected finally can be expelled, subject to provisions in the Albanian Law "On Foreigners". The Office for Refugees must inform, without delay, the competent authorities of any final, negative decision in asylum cases⁴⁷.

3.8 Position of family members.

Family Reunification helps to create socio-cultural stability facilitating the integration of the migrant in the territory of the host-State. Family reunification is a recognized reason for immigration in many countries. Family reunification means that the presence of one or more family members in a certain country enables the rest of the family to immigrate to that country as well. As mentioned the purpose of the new Albanian legislation is to create a complete legal framework, that is in accordance with the European Union rules on family reunification, in particular, Directive 2003/86/EC which regulates family

⁴⁶ See: Article 18 of the Law "On Asylum".

⁴⁷ See: Article 30 of the Law "On Asylum".

reunification of migrants (workers, self-employers etc.) within the territory of the European Union. The intention here is to examine the conditions, the beneficiaries and the procedures for family reunification of refugees and asylum seekers who are in Albanian, in particular the Albanian Migration and Asylum Legislation, Law "On Foreigners" and Law "On Asylum in the Republic of Albania"⁴⁸.

In Albania where the Law "On Asylum" guarantees the right to asylum to the spouse, children under younger than 18 and to any other relative under the legal custody of a refugee provided that they reside together in Albania. Any person older than 18 cannot be granted asylum by application of the principle of family unity according to paragraph 1 of Article 6 of the Law "On Asylum", unless he/she is a dependant of his refugee parent(s) who has/have been granted the status of refugee in the Republic of Albania. This child must lodge an individual application if he/she desires to be granted refugee status by the Albanian authorities (Article 6 of the Law "On Asylum"). In the case of divorce, separation or the death of the family member who has been granted refugee status, the family members who have obtained asylum in accordance to paragraph 1 of Article 6 of the Law "On Asylum", shall continue to enjoy protection in Albania. The same also applies to children who enjoy protection in accordance with the principle of family unity when they reach the age of 18⁴⁹.

This section examines the rights granted to family members who are reunited with a refugee in Albania. The rights enjoyed by

family members included: the right of residence; the right to take up employment as a worker or as a self-employed person; the right to education and the right to social benefits. Albanian legislation specifies the basic rights that family members can claim and the Law "On Asylum" specifies that all family members enjoy the same rights and have to comply with the same obligations as a refugee. Once the Albanian authorities have accepted the application for asylum it should facilitate the effective exercise, i.e. entry into the territory. Any administrative formalities should, at this point, be as few as possible and without costs. The right of residence is the most obvious right to be conferred on family members, other than the right of entry. All legal instruments explicitly mention this right albeit in different wording: "the right of residence is granted to", "have the right to remain permanently in the territory of", "be issued with a residence document" etc. Admission is, however, limited to those family members who will actually cohabit with a refugee. The validity of the first residence permit issued to family members is five years.

An important question in this respect is in how far the right of residence of the family members depends on the relationship with a refugee. Can family members, for instance, remain in Albania after a divorce (in the case of spouses), or when reaching the age of adulthood (in the case of descendants)? In the case of divorce, separation or the death of a refugee, the family members who have obtained permission to stay in Albania with a refugee in accordance to paragraph 1 of Article 65 of the Law "On Asylum", can remain in Albania. The same applies to children who have been reunited with a refugee in accordance with the principle of family unity when they reach the age of 18⁵⁰.

Besides the right of residence, family members, or at least the members of the nuclear family can claim a set of rights. The most important one is the right to take up an employment, which is clearly closely linked to the right of residence of family members. Therefore, it is limited or even absent when the right of residence is limited. It is in the interest of the host State, i.e. Albania, to allow persons, legally residing in their territory to take up employment. Family members, who are accepted for the purpose of family reunification, are treated in the same way as the sponsor is as far as human rights and fundamental freedoms

⁴⁸Ikonomi, L., *E drejta e migracionit*, (Tiranë 2011): 59-62; Aliu A., &Gashi H., *E drejta familiare*, (Prishtinë, 2007): 96. Anastasi A., (2009) *E drejta kushtetuese e krahastuar: raste nga praktika kushtetuese dhe leksione për studentët e drejtësisë*, Tiranë. Cholewinsky, R., (2002) "Family Reunification and Conditions Placed on Family Members: Dismalting a fundamental right", *European Journal of Migration and Law*: 35-44; Bariatti, S., (2007) *La famiglia nel diritto internazionale privato comunitario*, Milano. Mandro A., (2009) *E drejta familjare*, Tiranë; Mandro A., Mecaj V., Zaka T., &Fullani A., (2006) *E drejta familjare*, Tiranë. Omari S., (2008) *E drejta familjare*, Tiranë.

⁴⁹ See, in particular: Canaj, E., Vasjari, A., Family Reunification in Albania: A Comparative Study in the Context of Albanian Integration in the EU, *Mediterranean Journal of Social Science*(Vol.4 No.6, 2013): 681-690; Omari, L., &Anastasi, A., *E drejta kushtetuese*, Tiranë, 2008): 35.

⁵⁰See *Integrimi I refugajteve ne Shqiperi*, UNHCR, Tirane, 2004; Ikonomi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 145; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2004): 122.

and rights in other international agreements ratified by the Republic of Albania are concerned. Thus Albania respects the principle of reciprocity and non-discrimination, like Albanian citizens. This is mentioned as a general principle in Article 2 of the Law "On Foreigners"⁵¹.

Family members also enjoy the right of free movement on the territory of Albania expressly mentioned in Article 67 of the Law "On Asylum". The last remark regarding a family member's rights concerns the right to access to education and social advantages. EU law provides that the family members of EU citizens and third country nationals enjoy the right to access to education (primary or secondary) and vocational training and social advantages. This is, however, not explicitly provided for in Albanian legislation. A comparison of Albanian legislation on family reunification with that of the Member States of the European Union shows that there are not only similarities between these legal regimes, but that there are also a lot of differences⁵². In Albania the categories of family members of the foreigners are limited to the spouse/partner and minor children. As an extra condition, the legislation requires that the spouse and the children come to live with the sponsor. Albania legislations does not provide for the right for family reunification for partners *de facto*. Another interesting remark concerns the age of majority of the children. This age is specified to be 18 years old, while it was mentioned that the minor children should not be married. However it is not specified whether reference had to be made to general rules of private law, or to the alien's law of the specific State. Community law on family reunification, for European citizens provides that children must be under the age of 21. This is not in accordance with the rules of family unit of European citizens but it is in line with the general regime of family reunification of third-country nationals that are in the territory of the EU, which states the majority age-limit to be 18 years old.

⁵¹Ikonomi, L, E drejta migratore, (Tirane, 2014): 129.

⁵²See Canaj, E., &Veliu, S., "Implementing European rules into Albanian legislation. The right of Family Reunification " *Albanian Study Days*, (UETPRESS, Tirane, 2017): 34-35; Canaj, E., &Vasjari, A., Family Reunification in Albania: A Comparative Study in the Context of Albanian Integration in the EU, in: *Mediterranean Journal of Social Sciences* (Vol. 4 No. 6, 2013): 681-690.

Other relevant issues (Loss of residence, Sanctions and legal remedies and procedural safeguards).

Loss of right of residence

If the initial residence permit was granted on grounds of asylum or a special residence permit for victims of trafficking, a continuous residence permit is granted after six months of stay on a fixed-term residence permit in Albania⁵³. Any residence permit loses its validity if the holder of that permit is expelled from Albania, or is granted Albanian nationality.

Sanctions

Administrative sanctions have, as the term reveals, a sanctioning character. In the Republic of Albania certain types of administrative sanctions can be imposed, but their scope of application is limited to specific areas of law. A carrier is not obliged to return a person according to the terms of Article 135 of the Law "On Foreigners" if the border control authorities have allowed that person to enter the country, unless an application for asylum is made at the border. If a person is refused entry permission at the border and this refusal is based on his/her not holding the required travel document, visa or residence permit and the carrier requests an escort to return that person, then the carrier is obliged to pay for the costs of engaging an escort. If an escort is ordered by the Border and Migration Police authorities, the costs of engaging an escort are covered by the Border and Migration Police. A carrier is not entitled to compensation by the State for any costs arising from the transport of irregular passengers. The carrier is obliged to return an asylum seeker, transported by him/her, to the Albanian border, if an application for asylum is made at the border and the decision on refusal to grant entry permission is issued within three months of entry into the country. When the local Border and Migration Police refuse entry permission they impose a fine on the carrier who transported the person who has been refused entry permission, unless entry permission is refused because of non-fulfilment of the additional conditions⁵⁴ by the foreigner or

⁵³See *Integrimi i refugjateve ne Shqiperi*, UNHCR, (Tirane, 2004): 4-13.

⁵⁴ The additional conditions according to the type of visa requested are specified in Council of Ministers Decision No. 513, 13 June 2013, available at: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRO>

the invalidity of either the visa, or the residence permit, and if an error in the list of passengers is considered excusable. The Decision of the Council of Ministers no. 513 dated 13.06.2013 has defined additional documents that may be required, listing a series of documents that are found in Annex I of Regulation 562/2006/EC. In fact, it is stated expressly that the foreigner must possess the necessary financial means for the period of stay and return to the country of origin: Article 13 is dedicated to financial guarantees, while Article 12 provides the possibility of invitation from an Albanian national, who goes on this way grant to meet the financial costs of foreign nationals. The carrier or his/her representative is heard before a fine is imposed on the carrier⁵⁵.

Legal remedies and procedural safeguards

A refusal to grant permission to enter concerns, on the one hand, persons who are denied the right to enter Albania at the borders of the territory of the Republic of Albania and, on the other hand, persons either in or outside the territory of Albania whose application to be granted the right to enter Albania legally are refused. The latter instance includes decisions on visas, as well as decisions on international protection taken in the context of an asylum procedure. The Law "On Foreigners" does not have a special section dedicated to legal remedies which are available to contest a refusal to grant permission to enter, stay or reside. The available legal remedies are rather found in several articles found in that act⁵⁶.

Exemption from the requirements of letter (c), point 1 of Article 6 of this law shall

NIC/99781/119213/F467343735/ALB-99781.pdf, accessed on: 15 May 2018.

⁵⁵ See Article 135, paragraph 12 of the Law "On Foreigners".

⁵⁶ See, for example, Articles 9, 29, 36, 40, 46, 60, 63 and 68 of the Law "On Foreigners". See: Ikonimi, L, *E drejta migratore*, (Tirane, 2014): 149; IOM, *E drejta migratore*, (Tirane, 2009): 181-184; *Integrimi i refugjateve ne Shqiperi*, UNHCR, (Tirane, 2004): 35; *Analiza e mangesive mbi legjislacionin dhe praktiken shqiptare te emigracionit krahasuar me standartet europiane dhe ato nderkombetare*, ONM, (Tirane, 2004): 49; *Fjalorth i terminologjise migratore*, ONM, (Tirane, 2007): 89; *Kthimi i emigranteve te parregullt ne Shqiperi, nevojat dhe modalitetet*, ONM, (Tirane, 2006): 52; *Permbledhje aktesh juridike ne fushen e migracionit*, ACIL/ONM, (Tirane, 2005): 49; *Kthimi dhe ripranimi: Rasti i Shqiperise, sfidat dhe nevojat*, IOM, (Tirane, 2006): 23.

apply to those who: a) reside legally in the Republic of Albania and are provided with residence permit; b) are aliens who apply *for asylum or temporary protection*; c) are provided with type "D" visa; ç) are provided with diplomatic passports.

Ordinary remedies are available in relation to all decisions in which the application is refused, – for instance decisions taken in the asylum procedure. The competent authority for the asylum procedure is the Office for Refugees. An asylum seeker has to lodge an appeal against a decision within 15 days, starting with the day he/she receives the decision, with the National Commission for Refugees. The latter handles this appeal with priority in order to reach a final decision within the shortest possible period of time. The registration of an appeal suspends the decision of the Office for Refugees; the asylum seeker can remain in Albania for the duration of the appeal proceedings. Before adopting a decision, the National Commission for Refugees conducts a hearing with the asylum seeker, if it cannot reach a positive decision based on the information contained in the file. The National Commission for Refugees adheres to the same principles that guide the procedure of the Office for Refugees. The National Commission for Refugees has to adopt a decision no later than 45 days from the day that the appeal was filed. The motivated decision of the National Commission for Refugees is delivered to the asylum seeker through the Office for Refugees. The decision of the National Commission for Refugees is final.

4. Conclusions and recommendations

The Albanian Constitution includes strong guarantees for the respect of human rights and fundamental freedoms, not only for Albanian, but also for foreigners and stateless persons.⁵⁷ Recently Albanian Parliament adopted a new Law on Asylum⁵⁸: Law 10/2021 establish new rules and brings Albania more closely to international standards and EU legislation on the important issue⁵⁹ of

⁵⁷ See Article 16 of the Constitution of the Republic of Albania.

⁵⁸ This law supersedes and replaced the Albanian Law on Asylum in the Republic of Albania No 121/2014.

⁵⁹ In September 2020 EU adopted a New Pact on Migration and Asylum. In addition The Commission is today putting forward a Communication and a package of 9 instruments: a new Screening Regulation, an amended proposal revising the Asylum Procedures Regulation,

adequately managing refugees and asylum seekers entering the Albanian territory. It ensures that persons seeking asylum have access to the asylum procedure regulates the conditions for processing their requests and offers additional guarantees for the treatment of asylum seekers and in particular unaccompanied minors. At the other hand it reinforces the framework for the integration of the refugees and introduces an accelerated procedure to access asylum requests in a swift manner when conditions are fulfilled.

When regulating the rights of immigrants, the Albanian legislator must respect the principles of non-discriminations and equality before the law⁶⁰. The number of applications for residence permits in Albania in 2021 was 9,106 applications by increasing with 18.9 % compared with 2020. Resident's foreigners originating from Iran, Italy and Kosovo constitute the largest number of foreigners with residence permits in Albania in 2021, respectively with 2,586, 2,324 and 1,869 inhabitants. The reason for employment is the main reason for the residence permits of foreigners in Albania in 2021, with 47.7 %.⁶¹ Although Albanian Constitution includes strong guarantees for the respect of human rights and fundamental freedoms, for foreigners and when regulating the rights of immigrants, the Albanian legislator respect the principles of non-

an amended proposal revising the Eurodac Regulation, a new Asylum and Migration Management Regulation, a new Crisis and Force Majeure Regulation a new Migration Preparedness and Crisis Blueprint a new Recommendation on Resettlement and complementary pathways a new Recommendation on Search and Rescue operations by private vessels new Guidance on the Facilitators Directive An Evidence document detailing the evidence and experience that underpin the legislative initiatives proposed under the Pact accompanies these proposals.https://home-affairs.ec.europa.eu/news/new-pact-migration-and-asylum-setting-out-fairer-more-european-approach-2020-09-23_en. See Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International.

⁶⁰ See Article 17 of the Constitution. Article 18 of the Constitution reads: '1. All are equal before the law. 2. No one may be unjustly discriminated against for reasons such as gender, race, religion, ethnicity, language, political, religious or philosophical beliefs, economic condition, education, social status, or ancestry. 3. No one may be discriminated against for reasons mentioned in paragraph 2 if reasonable and objective legal grounds do not exist.'

⁶¹ www.instat.gov.al

discriminations and equality before the law, the situation in this country does not seem to be good. In 2021, there are 2,533 asylum seekers in Albania, increasing by 13.5% compared to 2020. Asylum seekers originating from Afghanistan account for 98.6% of the total asylum seekers in 2021 and result 2,498 people. In 2021, there are 711 people who have acquired Albanian citizenship, increasing by 68.1%, compared to 2020. Analyzing the country of origin of the asylum seekers in 2021 we understand that the majority of cases are those originating from Afghanistan with 2,498 asylum seekers, continuing with 19 asylum seekers from Syria⁶². No update data are available regarding Ukrainians.

The domestic legal framework has undergone positive amendments following the adoption of the new law on foreigners and asylum, compatible with the *acquis communautaire*. Albanian legislation is fully compatible with EU legislation. Albania ranks among the first countries in Europe regarding the number of the ratified conventions pertaining protection of migrants' rights, including the rights of irregular migrants. According to EU Albanian Progress Report on migration, the legal framework on migration is largely aligned with the EU *acquis* but needs updating, and must provide a clear framework for managing and coordinating migration. The number of irregular migrants apprehended in Albania in 2021 decreased by about 15% compared with 2020. No progress was made in referrals to asylum procedure and the implementation of return procedures in line with the legal framework. Albania's visa policy should be aligned with the EU one. The numbers of Albanian citizens lodging asylum requests in EU Member States remains lower than the peak of 2015, but increased significantly in the summer of 2022, and thus still requires continuous and sustained efforts. Dialogue and cooperation with the countries most affected have continued, in addition to thorough border checks and awareness-raising on rights and obligations under the visa-free regime. Albania should keep addressing the phenomenon of unaccompanied minors. The Commission is monitoring the trend very closely in the framework of the post-visa liberalisation monitoring mechanism.

Despite the changes that our domestic legislation has undergone and the intention to aligning it with EU standards and directives, the respect of human rights standards for refugees and asylum seekers in Albania, is not, in our

⁶² Ibid.

opinion, fully in line with international and European standards and practices as well.

Our country is estimated to lack the necessary capacity to accommodate refugees and asylum seekers and to provide them with basic services such as food, health care, social services, housing, employment, free legal aid, etc.

In these circumstances, there is a need for more activism by all stakeholders, which should lobby and advocate for the improvement of treatment, conditions and respect for the rights of refugees and asylum seekers.

In the Republic of Albania, a refugee enjoys, in compliance with Albanian legislation the legal status as provided for in the Geneva Refugee Convention of 1951 and all rights stipulated in other relevant international treaties to which the Republic of Albania is a party, as well as the rights accorded to foreigners in general by Albanian legislation. But, in our opinion, Albania lacked the necessary capacity to receive and handle foreigners in accordance with domestic legislation and international standards. However, by the end of 2022 and onward, there were improvements in several dimensions, mostly owing to the financial assistance and projects implemented by organizations such as UNHCR, CARITAS and IOM.

There is still room for improvements in some regards. The Law "On Foreigners" does not have a special section dedicated to legal remedies which are available to contest a refusal to grant permission to enter, stay or reside. We recommend that the legislator should provide for it. The Border and Migration Directorate should instruct the screening specialists on how to carry out the screening process strictly and objectively on a case by case basis. In case those foreigners come from countries at war, especially the Syrians, Iranians and nowadays the Ukrainians, they should not be subjected to return procedures but rather of the transfer to asylum mechanisms. We are of the opinion that these cases should be handled with priority.

We recommend that judges and prosecutors pay special attention to the good implementation of the legal framework, part of which is also the international conventions and agreements ratified by Albania.

Whenever the domestic law does not comply with the international ratified laws, the norm that provides more protection should have the antecedence. The increased number of cases related to migration and asylum examined by the courts, calls for a better familiarization from the part of judges, prosecutors and lawyers to

the domestic legal framework and EU standards. The justice institutions in Albania should give priority to the legal treatment and assessment of the irregular migration and not sanction them or toughen the punitive measures.

5. Bibliography of selected sources and studies related to the research

1. A.Walter (2008) Reverse discrimination and family reunification, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.
2. Bana, S., E.Bana (Canaj), S. Velu, *The Right of Foreigners to Study and to Research in the Republic of Albania*, Studia Iuridica Lubinensia, Vol.31, n.1 2022
3. Barjaba K., (2004) "Migration and Ethnicity in Albania: Synergies and Interdependencies" *Easton Institute for International Studies*, Summer Fall 2004, vol. xi, ISSUE 1, pp. 231-239.
4. Barjaba, K., (2000), "Contemporary Patterns in Albanian Migration", *South-East Europe Review* 3(2) pp. 57-64.
5. Barjaba, K., Dervishi, Z., & Perrone, L., (1992), L'emigrazione albanese: spazi, tempi e cause. *Studi Emigrazione*, (29)107, pp. 513-537.
6. Barret G., (2003) "Family matters: European community law and third-country family members", *Common Market Law Review*: 377-390.
7. Bellagamba G. and Cariti G., (2005) *La disciplina dell'immigrazione*, Milano.
8. Bergern. B, (2000) *La politique européenne d'asile et d'immigration. Enjeux et perspectives*, Bruxelles.
9. Bërxfholi, A., "Veçoritë e vizualizimit të dinamikës së popullsisë", *Atlasi gjeografik i popullsisë së Shqipërisë Akademia e Shkencave*, Qendra per Studime Gjeografike, No.15, 2005, pp.156-70.
10. Bhuiyan, J.H., *Protection of refugees through the principle of non-refoulement*, "An introduction to international law" (ed. by) Islam R., - Bhuiyan J.H., Leiden-Boston, 2013, p. 99-131.
11. Bhuiyan, J.H., *Refugee status determination: analysis and application*, "An introduction to international law", (ed. by) Islam, R., - Bhuiyan, J.H., Leiden-Boston, 2013, p.37-72.
12. Bigo D, Guild E (2019), *International Law and European Migration Policy: Where Is the Terrorism Risk?* *EJLaws* vol. 8, (4)

13. Brinkmann G., (2002) "Family reunification of third-country nationals: access of family members to social protection benefits", *European Journal of migration and law*: 325-341.
14. Bruno Naschimbene and Alessia di Pascale (2013) "Addressing Irregular Immigration through Criminal Penalties 'Reflection on the Contribution of the ECJ to refining and developing a Complex Balance", in *The International Courts and Development of International Law*, Springer
- A. Costello, L. Halleskov Storgaard & K. Groenendijk (2017) *Realising the right to family reunification of refugees in Europe*, Issue Paper by Council of Europe Commissioner for Human Rights (Brussels: Council of Europe)
15. Caggia F., (2006) *Famiglia e diritti fondamentali nel sistema dell'Unione Europea*, Roma.
16. Calamo Specchia M., (2006) "Il Conseil Constitutionnel e la protezione dell'immigrato: la difficile cittadinanza dei diritti costituzionali "deboli" tra accoglienza e integrazione", *Diritto Pubblico Comparato ed europeo*, 11: 1580-1587.
17. Canaj E, Veliu, S., (2017), *Implementing European rules into Albanian legislation. The right of Family Reunification*, Albanian Study Days, UETPRESS, pp. 34-35.
18. Canaj E., *Levizja e lire e personave ne Bashkimin Europian*, Tiranë, UETPRESS, 2014.
19. Canaj, E., *Migration Law in Albania*, (2019) Kluwer Law International
20. Canaj, E., Vasjari, A., *Family Reunification in Albania: A Comparative Study in the Context of Albanian Integration in the EU*, in: *Mediterranean Journal of Social Sciences (MJSS)*, Vol.4 No.6, 2013, p. 681-690.
21. Canaj, E., Bana S., "E drejta e Bashkimit Europian", Onufri, Tirana, 2020, pp. 245-283.
22. Caracciolo DI Torella E.- Masselot A., (2005) "Under construction: EU family law", *European Journal Law*: 38-42.
23. Carletto, C., Davis, B., Stampini, M., Trento, S., & Zezza, A., "Internal Mobility and External Migration in Albania", *ESA Working Paper*, Rome, 2004, pp. 4-13.
24. Carletto, C. & Kilic, T., 2009. *Moving up the Ladder? The Impact of Migration Experience on Occupational Mobility in Albania*, *Policy Research Working Paper*, n. 4908, The World Bank.
25. Cellamare G., (2006) *La disciplina dell'immigrazione nell'Unione europea*, Torino.
- Cholewinski R. (2013) *International Standards and Processes for the protection of Migrant workers*, in *The Encyclopedia of Global Human Migration*.
26. Cholewinski R., - R. Perruchoud-E. MacDonald, (ed.) (2007) *International migration law*, The Hague: 320-332.
27. Cholewinsky R., (2002) "Family reunification and conditions placed on family members: Dismalting a fundamental right", *European Journal of migration and law*: 35-44.
28. Cholewinsky, R., (2002) "Family Reunification and Conditions Placed on Family Members: Dismalting a Fundamental Right", *European Journal of Migration and Law*: p. 35-44.
29. Colacino N., (2004) "Il diritto al ricongiungimento familiare e la disciplina introdotta dalla Direttiva 2003/86/CE"
30. Colin Harvey, *Time for Reform? Refugees, Asylum-seekers, and Protection Under International Human Rights Law* *Refugee Survey Quarterly*, Volume 34, Issue 1, March 2015, Pages 43-60
31. Craig, P., De Burga, (2020) *EU, text, cases, and materials*, Oxford.
32. D.J. Harris, M. O'Boyle, E. Bates & C. Buckley, *Law of the European Convention on Human Rights*, 3rd ed., Oxford, Oxford University Press, 2014, 244-256
33. Di Pascale A.- Pastore M., (2007) "Il recepimento delle direttive sul ricongiungimento familiare e sui soggiornanti di lungo periodo", *Diritto, Immigrazione e cittadinanza*, 1: 16-23.
34. E. Guild (2002) 'Immigration law in the European Community', *Refugee Survey Quarterly*, p. 379-380.
35. Edwards, A., "Human Rights, Refugees and the Right 'To Enjoy' Asylum", 17 *Int'l J. Refugee L.* 293 (2005), p. 299;
36. *European Union Progress Report on Albania (2018/2022)*.
37. ExCom, *Conclusion No. 103 (LVI) Provision on International Protection Including Through Complementary Forms of Protection*, UNHCR, 56th Session, 2005,
38. *Fjalorth i terminologjise migratore*, ONM, Tirane, 2017.

39. Foster, M., (2008) "Responsibility Sharing or Shifting? "Safe" Third Countries and International Law", *Refuge*, 25(2), pp.64-78.
40. G.S. Goodwin-Gill & J. McAdam, (2007) *The Refugee in International Law*, 3rd ed., Oxford, Oxford University Press,
41. Goodwin-Gill, G.S., (1998), *The Refugee in International Law*, Oxford University Press, 2nd Edition, p. 175.
42. Government of Albania, *National Strategy on Migration*. Tirana, 2020; available at <http://www.albania.iom.int/>.
43. Groenendijk K., (2004) "Legal concepts of integration in EU migration law", *European Journal of Migration and Law*, 2: 119-124.
44. Guild E (2020) Promoting the European way of life: Migration and asylum in the EU, *European Law Journal* vol. 26 (5-6) 355 - 370 .
45. Guild E (2020), Seeking Coherence among Member States: the Common European Asylum System, *Spanish Yearbook of International Law* vol. 21.
46. Guild E, Grant S, Groenendijk K (2020) .Unfinished Business: The IOM and Migrants' Human Rights .The International Organization for Migration
47. Guild E., (2004) The legal elements of European Identity – EU citizenship and Migration Law, Kluwer Law International.
48. Ikonomi L. (2017) 'Challenges for the Protection of Rights of Asylum Seekers and Migrants in Albania', presented at the Conference 'Asylum at the Frontiers of Europe - Realities and Legal Challenges', organized by the University of Lund, May 11,
49. Ikonomi, L., "E drejta migratore", Tirane, 2014.
50. IOM, *Analysis of Albanian Immigration and Practise as Compared to EU and International Standards. Gap Analysis on Migration Management in Albania*, 2004, available at <https://www.albania.iom.int/publication/reports>.
51. Islam, R., (2013) *Climate Refugees and International Refugee Law*, in: "An introduction to international law", (ed. by) Islam, R., - Bhuiyan, J.H., Leiden-Boston, 2013, p. 215-243.
52. Islam, R., (2013) *The Origin and Evolution of International Refugee Law*, in: "An Introduction to International Law", (ed. by) Islam, R., - Bhuiyan, J.H., Leiden-Boston, p.13-36.
53. J. McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
54. J.C. Hathaway & J. Pobjoy, "Queer Cases Make Bad Law", *New York University Journal of International Law and Policy*, 44(2), 2012, 315-389
55. J.C. Hathaway & M. Foster, *The Law of Refugee Status*, 2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2014;
56. J.C. Hathaway, "Leveraging Asylum", *Texas International Law Journal*, 45, 2010, 503-536
57. K. Groenendijk (2006) 'Family reunification as a right under community law', *European Journal of Migration and Law* 8(2), p. 215-230.
58. K. Groenendijk, E. Guild & R. Barzilay (2001) The legal status of third-country nationals who are long-term residents in a Member State of the European Union (Nijmegen: University of Nijmegen).
59. Kaime, Th., (2013) *The Normative Framework for Children's Rights in Refugee Situations*, M.Rafiqul Islam-Md Jahid Hossain Bhyian, An Introduction to International Refugee Law, Martines Nijhoff Publishers, pp. 401-421;
60. King R., "Albanians in Italy and Greece: A Study in Migration Dynamics and Social Exclusion". Collaborators Sussex Centre for Migration Research, University of Sussex Department of Politics, University of Dundee, 2003, pp. 1-15.
61. King, R., & Vullnetari, J., *Migration and Development in Albania*. Working Paper 2016
62. King, R., & Mai, N., "Out of Albania: From Crisis Migration to Social Inclusion in Italy". New York and Oxford: Berghahn, 2008.
63. King, R., Mai, N., & Schwandner-Sievers, S., (eds.) "The New Albanian Migration", Brighton: Sussex Academic Press, 2005.
64. Kule, D., Mancellari, A., Papapanagos, Nicholson, B., "The Tractor, the Shop and the Filling-station: Work Migration as Self-help Development in Albania", *Europe-Asia Studies* 56(6), 2004, pp. 877-890.
65. Lambert, H., (2012) "Safe third country in the European Union: An evolving concept in international law and implications for the UK", in: *Journal of*

- Immigration, Asylum and Nationality Law*, Vol 26, p. 318-336.
66. Leka, A., "Albanian Migration during the Post Communist Transition and the European Integration in Global Era. An Intercultural Reflection", *Academicus*, 2009, pp.201-220.
 67. Lerch, M., "Does Indirect Exposure to International Migration Influence Marriage and Fertility in Albania?" Research, Springer Science & Business Media Dordrecht 2015, pp.95-114.
 68. M. Foster, *International Refugee Law and Socio-Economic Rights: Refuge from Deprivation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
 69. M.E. Price, *Rethinking Asylum: History, Purpose, and Limits*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009
 70. Mackenzie, C. (Ed.), "Return and Readmission. The Case of Albania", International Organisation for Migration, Tirana, 2006.
 71. Mai, N., "Albanian Migration: Demographic and other Transformations", 2007. "Studi migration emigrazione studies", Estratto, centro studi migrazione-Roma. Anno xxxv- September 1998- N.131 pp. 499-516
 72. Mai, N., & Schwander-Sievers S., "Albanian Migration and new transnationalism", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (6), 2003, 939-948.
 73. Mandal, R., (2005) "Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")", in: *UNHCR Legal and Protection Policy Research Series*, Department of International Protection, UNCHR, UN Doc. PPLA/2005/02, June, pp. 8-9;
 74. Melki and Abdeli C-188/10 and C-189/10, EU:C:2010:363,
 75. *Migracioni i kthimit dhe ri-integrimit ne Shqiperi*, INSTAT/IOM, 2014
 76. Nikas, C., & King, R., *Economic growth through remittances: lessons from the Greek experience of the 1960s applicable to the Albanian case*. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, (Volume 7, No. 2, 2005): 235-58.
 77. OSCE Report 'Needs Assessment of the Front-Line Officers Involved in the PreScreening Process', presented on December 7, 2017.
 78. Panagiotou, R., "Albania and the EU: From Isolation to Integration", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 13/3, 2011, pp. 357-374.
 79. Peers, S. and Costa, M., (2019), *Beware of Courts Bearing Gifts. Transparency and the Court of Justice of the European Union*, *European Public Law*. 25 (3), 403-420
 80. Peers, S., (2012), *An EU Immigration Code: Towards a Common Immigration Policy*, *European Journal of Migration and Law*. 14 (1), 33-61
 81. Peers, S., (2013). *A Court of Justice. Common Market Law Review*. 50 (2), 529-551
 82. Peers, S., (2016), *Migration, Internal Security and the UK's membership*, *The Political Quarterly*. 87 (2), 247-253
 83. Peers, S., (2016). *EU Justice and Home Affairs Law : EU Immigration and Asylum Law Volume I*, Oxford University Press (OUP). 9780198776833
 84. Piperno, F., "Remittances Enhancement for Local Development in Albania: Constraints and Opportunities", *Working Papers 4/2003*, CeSPI, Rome, pp. 57-64.
 85. *Profili i Migracionit, 2016*, Ministria e Brendshme, Tirane, 2017
 86. R.M.M. Wallace, "The Principle of *Non-refoulement* in International Refugee Law", in
 87. *Recommendations of Ombudsman on Annual Report of 2021 and 2022*.
 88. *Return and readmission. The Case of Albania*, IOM, Tirane, 2006
 89. *Return Migration and Reintegration in Albania*, IOM Tirane, 2013.
 90. S. Peers (2017) 'Immigration, asylum and human rights in the European Union', in: S. Douglas-Scott & N. Hatzis (Eds), *Research Handbook on EU Law and Human Rights* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing), p. 439-450.
 91. Saulle M.R., (a cura di) *L'Europa tra costituzione asilo e immigrazione*, Napoli.
 92. Sokol, D., "The Working of EU Conditionality in the Area of Migration Policy: the Case of Readmission of Irregular Migrants to Albania", *East European Politics and Societies* 26, 2012, pp. 115 DOI: 10.1177/0888325410386366
 93. *The World Fact Book Europe: Albania* 2009, Washington, DC: Central Intelligence Agency, available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>

94. Touzenis, K., (2010) *Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence*, International Council on Human Rights Policy, Geneva,
95. Touzenis, K., (2010) *Trafficking in Human Beings, Human Rights and Transnational Criminal Law, Developments in Law and Practices*, UNESCO, *Migration Studies* 3,
96. UNCHR, *Guidelines on Policies and Procedures in dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*, February 1997.
97. UNHCR, *Complementary Forms of Protection: Their Nature and Relationship to the International Refugee Protection Regime*, Doc. EC/50/SC/CRP.18, 9 June 2000, paras. 7-9.
98. V. Chetail & C. Bauloz (eds.), *Research Handbook on International Law and Migration*, Cheltenham, UK/Northampton, MA, USA, Edward Elgar, 2014, 417-438
99. V. Chetail, "Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law", in R. Rubio-Marín (ed.), *Human Rights and Immigration*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 19-72.
100. V. Chetail, "Armed Conflict and Forced Migration: A Systematic Approach to International Humanitarian Law, Refugee Law and Human Rights Law", in A. Clapham & P. Gaeta (eds.), *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 700-734.
101. Wallace R., & Janeczko, F., (2013), The Concept of Asylum in International Law, in: Islam, R., & Bhuiyan, J.H., "An Introduction to International Law", Leiden-Boston, pp. 134-158;
102. Zezza, A., Carletto, G., & Davis, B., "Moving Away from Poverty: A Spatial Analysis of Poverty and Migration in Albania", *Journal of Southern Europe and the Balkans* 7, 2005, pp. 175-194.

Parashikimi i përfitueshmërisë së bankave shqiptare duke përdorur analizën e komponentit kryesor

Olsi Xhoxhi, Brikena Sulejmani, Grigor Dede

Fakulteti i Ekonomisë, Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë, Vlorë, Shqipëri.

Abstrakt

Parashikimi i përfitueshmërisë së bankave është një fushë thelbësore e kërkimit në industrinë financiare. Parashikimi i përfitimit të një banke mund të ndihmojë me vendimet për investime dhe menaxhimin efektiv të burimeve bankare. Faktorët që mund të ndikojnë në përfitueshmërinë e një banke, mund të jenë faktorë specifikë bankar dhe makroekonomikë. Teknikat statistikore dhe "machine learning models" janë zhvilluar për të krijuar modele parashikuese për të analizuar këta faktorë dhe për të parashikuar përfitimin e një banke. Në studimin aktual kemi mbledhur të dhëna për disa banka në Shqipëri, për periudhën 2016-2021. Variablat kategorikë janë koduar nëpërmjet python-it me variabla "dummy", janë përdorur metoda për gjetjen e numrit optimal të komponentëve që këta variabla do të krijojnë dhe më pas kemi përdorur regresionin linear. Me fjalë të tjera, kemi aplikuar metodën "principal component analysis" për të reduktuar dimensionalitetin e të dhënave dhe për të shmangur multikolinearitetin, dhe kemi ndërtuar një model linear parashikimi me koeficient përcaktueshmërie "r-squared" 82.4%.

Fjalët kyce: *Metoda Elbow, Analiza e Komponentit Kryesor, multikolineariteti, faktor specifik bankar, faktor makroekonomik*

Abstract

Bank profitability prediction is a crucial area of research in the financial industry. Predicting a bank's profitability can help with investment decisions and the effective management of bank resources. Several factors can influence a bank's profitability, including bank specific and macroeconomic factors. Statistical and machine learning techniques have been developed to create predictive models to analyze these factors and forecast a bank's profitability. In the current study, we collected data for several banks in Albania, for the period 2016-2021. Categorical variables were coded through python with "dummy" variables, methods were used to find the optimal number of components that these variables will create and then we used linear regression. In other words, we applied the "principal component analysis" method to reduce the dimensionality of the data and avoid multicollinearity, and we built a linear model with an "r-squared" coefficient of 82.4%.

Keywords: *Elbow method, principal component analysis, multicollinearity, specific banking factors, macroeconomic factors*

1. HYRJE DHE RISHIKIMI I LITERATURËS

Bankat shqiptare i referohen institucioneve financiare që ofrojnë një gamë të gjerë shërbimesh bankare për individët, bizneset dhe organizatat e tjera në Shqipëri. Sektori bankar në Shqipëri ka pësuar ndryshime dhe

reforma të rëndësishme gjatë dy dekadave të fundit, me futjen e teknologjive dhe produkteve të reja financiare. Aktualisht, sektori bankar në Shqipëri rregullohet nga Banka e Shqipërisë, e cila mbikëqyr operacionet e bankave tregtare, bankave të kursimeve dhe unioneve të kreditit. Sektori bankar luan një rol vendimtar në ekonominë e vendit, duke ofruar financime, pagesa dhe shërbime kursimi për aktorë të ndryshëm. Vitet e fundit, sektori ka dëshmuar rritje të konkurrencës, konsolidimit dhe dixhitalizimit, gjë që ka çuar në përmirësimin e efikasitetit dhe ofrimit të shërbimeve.

Qëllimi i këtij punimi është të zhvillojë një model që mund të parashikojë me saktësi rentabilitetin e bankave. Rentabiliteti i bankave është një metrikë kritike që pasqyron shëndetin e tyre financiar dhe aftësinë për të gjeneruar kthime për palët e tyre të interesit. Ky punim do të paraqesë një metodologji të detajuar për parashikimin e përfitimit të bankës, duke përfshirë burimet e të dhënave dhe teknikat analitike të përdorura. Në përgjithësi, qëllimi i këtij punimi është të kontribuojë në grupin ekzistues të njohurive mbi parashikimin e përfitimit të bankave dhe të sigurojë një mjet të dobishëm për institucionet financiare për të marrë vendime të informuara.

Struktura e këtij punimi është si në vijim:

1. Hyrje dhe rishikimi i literaturës;
2. Metodologjia e kërkimit;
3. Paraqitja dhe analizimi i të dhënave;
4. Përfundime dhe rekomandime;
5. Referenca.

Studimi i kryer nga sipas [1] synonte të identifikonte faktorët që përcaktojnë përfitueshmërinë e bankës, duke marrë në konsideratë efektin moderator të madhësisë së bankës. Për ta arritur këtë, studiuesit analizuan të dhënat financiare nga 26 banka në Indonezi midis 2014 dhe 2018 duke përdorur analizën e regresionit të panelit. Rezultatet treguan se përfitueshmëria e bankës ndikohet ndjeshëm nga cilësia e aktiveve, likuiditeti dhe mjaftueshmëria e kapitalit. Megjithatë, ndikimi i cilësisë së aktiveve dhe likuiditetit në përfitueshmëri ishte më i madh për bankat më të mëdha, ndërsa mjaftueshmëria e kapitalit kishte një ndikim më të madh në përfitueshmërinë për bankat më të vogla.

Autorët [2] studiuin faktorët që ndikojnë në përfitimin e bankave në vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore (EQL) duke përdorur vlerësime të të dhënave të panel GMM. Studimi përdori të dhëna nga 93 banka në 10 vende të EQL midis 2008 dhe 2018. Autorët zbuluan se madhësia e bankës, niveli i kapitalizimit dhe likuiditeti janë përcaktuesit kryesorë të përfitimit të bankës në rajonin e EQL. Studimi zbuloi gjithashtu se bankat që marrin përsipër rrezik të lartë kredie dhe kanë efikasitet të ulët operacional priren të kenë përfitim më të ulët për shkak të humbjeve dhe kostove më të larta operative.

Studimi i kryer nga [3] hulumtonte se si inflacioni dhe kurset e këmbimit ndikonin në performancën financiare të bankave tregtare në Afrikën e Jugut. Ata mblodhën të dhëna nga 11 banka midis 2009 dhe 2018 dhe përdorën analizën e regresionit të shumëfishtë për të ekzaminuar të dhënat. Rezultatet e analizës së tyre treguan se inflacioni ndikonte negativisht në ecurinë financiare, ndërsa kurset e këmbimit ndikonin pozitivisht. Autorët zbuluan gjithashtu se madhësia e bankës dhe niveli i kredive me probleme luanin një rol të rëndësishëm në performancën financiare. Bankat më të mëdha prireshin të performonin më mirë, ndërkohë që nivelet më të larta të kredive me probleme kishin një efekt negativ.

Kërkuesit [4] kryen një studim mbi faktorët që ndikojnë në marzhet e fitimit të bankave në Kroaci. Autorët përdorën një kampion prej 25 bankash në vend gjatë një periudhe 10-vjeçare nga 2005 deri në 2014 dhe përdorën analizën e regresionit për të përcaktuar faktorët kryesorë që ndikojnë në përfitueshmërinë e bankës. Gjetjet e studimit zbuluan se madhësia e bankës, likuiditeti, rreziku i kredisë dhe efikasiteti operacional ishin përcaktuesit kryesorë të përfitueshmërisë së bankës. Në mënyrë të veçantë, bankat më të mëdha në përgjithësi shfaqën përfitueshmëri më të lartë, ndërsa likuiditeti më i madh dhe rreziku më i ulët i kredisë u shoqëruan gjithashtu pozitivisht me përfitueshmërinë. Për më tepër, efikasiteti operativ, i vlerësuar duke përdorur raportin kosto-të ardhura, kishte një lidhje të pafavorshme me rentabilitetin. Studimi identifikoi më tej faktorë makroekonomikë si rritja e PBB-së dhe inflacioni si ndikuesit

kryesorë të përfitueshmërisë së bankave, gjë që nxjerr në pah rëndësinë e mjedisit më të gjerë ekonomik në formësimin e performancës së bankës

Hulumtimi i [5] përdori analizën e regresionit të shumëfishtë për të vlerësuar lidhjen midis variablave të ndryshëm të pavarur dhe përfitueshmërisë së bankës, e cila u mat me kthimin nga aktivet (ROA). Studimi identifikoi faktorë të ndryshëm që kishin një ndikim të rëndësishëm në përfitueshmërinë e bankës, duke përfshirë madhësinë e bankës, nivelin e mjaftueshmërisë së kapitalit, nivelin e aktiveve me probleme (NPA), diferencën e normave të interesit dhe nivelin e shpenzimeve operative. Bankat më të mëdha dhe ato me nivele më të larta të mjaftueshmërisë së kapitalit prirën të jenë më fitimprurëse. Nga ana tjetër, nivelet më të larta të NPA-ve dhe shpenzimet operative patën një ndikim negativ në përfitueshmërinë e bankës. Studimi zbuloi gjithashtu se diferenca e normës së interesit luajti një rol jetik në përcaktimin e përfitimit të bankës në Indi, me një diferencë më të gjerë të normës së interesit të lidhur me përfitim më të lartë.

Autorët [6], [7], [8], [9], [10] konfirmuan ekzistencën e një lidhje pozitive midis rritjes ekonomike dhe përfitimit të bankave tregtare.

Studiuesit [11], [12] argumentojnë se madhësia është e lidhur ngushtë me mjaftueshmërinë e kapitalit të një bankave.

Në studimin [13] mbi përfitueshmërinë bankare në Nepal, u arrit në përfundimin se faktorët makroekonomikë si inflacioni, normat e interesit dhe rritja ekonomike kanë një ndikim të rëndësishëm në përfitueshmërinë e bankave. Studimi zbuloi se bankat që operojnë në një mjedis me inflacion të lartë prirën të jenë më pak fitimprurëse, ndërsa bankat që operojnë në një mjedis me rritje të lartë ekonomike prirën të jenë më fitimprurëse.

Artikulli [14] shqyrton përcaktuesit e përfitueshmërisë bankare në Vietnam duke përdorur të dhëna nga 30 banka tregtare vietnameze gjatë periudhës 2012-2017. Autorët zbuluan se madhësia e bankës, likuiditeti, cilësia e aktiveve dhe kapitalizimi ndikojnë pozitivisht në përfitueshmërinë e bankës, ndërsa rritja e kredisë, efikasiteti operacional dhe inflacioni kanë një ndikim negativ në përfitueshmëri. Për

më tepër, autorët sugjerojnë se efikasiteti menaxherial, përqendrimi i tregut dhe stabiliteti makroekonomik mund të ndikojnë gjithashtu në përfitimin e bankës.

Analiza [15] zbuloi se bankat me cilësi më të mirë të kredisë prirën të jenë më fitimprurëse, duke treguar një lidhje pozitive midis cilësisë së aktiveve dhe rentabilitetit. Gjithashtu, studimi zbuloi se bankat me raporte më të larta të mjaftueshmërisë së kapitalit dhe pozicione më të mira likuiditeti prirën të jenë më fitimprurëse. Së fundi, analiza tregoi se bankat me nivele më të larta të efikasitetit operacional prirën të jenë më fitimprurëse. Në përmbljedhje, rezultatet e studimit ofrojnë njohuri të dobishme në përcaktuesit e përfitimit për bankat islamike në Bangladesh.

2. METODOLOGJIA E KËRKIMIT

2.1. Burimi i të dhënave

Në këtë studim janë përdorur të dhëna dytësore të marra nga raportet financiare vjetore të bankave tregtare shqiptare si dhe nga Shoqata Shqiptare e Bankave për periudhën 2016 - 2021. Bankat e marra në shqyrtim janë: Raiffeisen Bank, Fibank, Union Bank, Banka Kombëtare Tregtare, ProCredit, ProCredit, Tirana Bank dhe Intesasanpaolo Bank.

2.2. Instrumentet e përdorura për analizimin e të dhënave dhe variablat

Për analizimin e të dhënave dhe për paraqitjet grafike u përdor kodimi *python*. Si variabla u përdorën variablat e mëposhtme:

- **Variabli i varur:** Kthimi nga Aktivitet (ROA)
- **Variabla të pavarur bankar:** Madhësia e bankës (logaritmi natyror i aktiveve totale), Kredia bankare (kreditë totale / aktivet totale), Raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit (CAR) dhe Numri i të punësuarëve.
- **Variabla të pavarur makroekonomikë:** Norma e Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB) dhe Inflacioni (INFL).

2.3. Modeli ekonometrik

Modeli ekonometrik i përdorur në këtë studim është modeli linear i shumëfishtë i

aplikuar jo mbi variablat e mësipërme por mbi komponentët kryesorë të gjeneruara nga "Principal Component Analysis". "Principal Component Analysis" (PCA) është një metodë statistikore e përdorur për të thjeshtuar grupe të mëdha të dhënash duke reduktuar dimensionalitetin e tyre dhe duke ruajtur sa më shumë informacion të jetë e mundur. Kjo gjë arrihet duke transformuar variablat origjinale në një grup të ri variablash të pakorreluar, të quajtur komponentë kryesorë, të cilët kapin variacionet më të rëndësishme në të dhënat. Komponenti i parë kryesor përfaqëson drejtimin e variancës maksimale në të dhëna, ndërsa komponentët kryesorë pasues janë ortogonalë me të gjithë ata të mëparshëm. Për të gjetur numrin optimal të komponentëve kryesorë u përdor metoda "elbow" dhe metoda "Cumulative Explained

Variance". PCA përdoret gjerësisht në shumë fusha për të zbuluar modele dhe njohuri domethënëse në grupe të dhënash komplekse.

3. PARAQITJA DHE ANALIZIMI I TË DHËNAVE

Në këtë seksion janë paraqitur të dhënat e disa bankave të mbledhura nga raportet vjetore, shoqata e bankave dhe Banka e Shqipërisë. Për keto të dhëna është përdorur kodimi me variabla dummy, është përdorur metoda "elbow" dhe "principal component analysis" për të reduktuar dimensionalitetin e tyre me qëllim eksplorimin sa më lehtë të tyre, shmangien e multikolinearitetit dhe për të krijuar një model ekonometrik linear që të bëjë të mundur parashikimin e sa më mirë të përfitueshmërisë së bankave në Shqipëri.

Tabela 1: Të dhëna mbi variablat e marra në shqyrtim

NR	BANK	YEAR	ROA	SIZE	BANK LOAN	CAR	GDP	INFL	NO OF EMPLOYEES
0	Banka Kombëtare Tregtare	2016	1.94	19.77	33.36	14.08	3.4	2.2	1311
1	FIBANK Albania	2016	0.70	16.75	37.51	15.70	3.4	2.2	140
2	Intesasanpaolo Bank Albania	2016	1.56	18.82	30.26	16.58	3.4	2.2	575
3	ProCredit Bank	2016	0.02	17.32	59.84	16.19	3.4	2.2	258
4	Raiffeisen Bank Albania	2016	1.50	19.41	33.57	16.99	3.4	2.2	1363
5	Tirana Bank	2016	-0.63	18.21	31.06	17.89	3.4	2.2	432
6	Union Bank	2016	0.49	17.54	40.50	14.80	3.4	2.2	362

Burimi: Raportet vjetore sipas bankave dhe viteve përkatëse

Në tabelën 1 shikojmë shtatë vrojtimitet e para të të dhënave të mbledhura. Kodojmë variablin Bank dhe Year me variabla dummy, dhe më pas

marrim një informacion të përgjithshëm mbi të dhënat tona.

Tabela 2: Informacion mbi variablat

RangeIndex: 42 entries, 0 to 41			
Data columns (total 20 columns):			
Nr	Column	Non-Null Count	Dtype
0	ROA	42 non-null	float64
1	SIZE	42 non-null	float64
2	BANK LOAN	42 non-null	float64
3	CAR	42 non-null	float64
4	GDP	42 non-null	float64
5	INFL	42 non-null	float64
6	NO OF EMPLOYEES	42 non-null	int64
7	BANK_Banka Kombëtare Tregtare	42 non-null	uint8
8	BANK_FIBANK Albania	42 non-null	uint8
9	BANK_Intesasanpaolo Bank Albania	42 non-null	uint8
10	BANK_ProCredit Bank	42 non-null	uint8
11	BANK_Raiffeisen Bank Albania	42 non-null	uint8
12	BANK_Tirana Bank	42 non-null	uint8
13	BANK_Union Bank	42 non-null	uint8
14	YEAR_2016	42 non-null	uint8
15	YEAR_2017	42 non-null	uint8

16	YEAR_2018	42 non-null	uint8
17	YEAR_2019	42 non-null	uint8
18	YEAR_2020	42 non-null	uint8
19	YEAR_2021	42 non-null	uint8

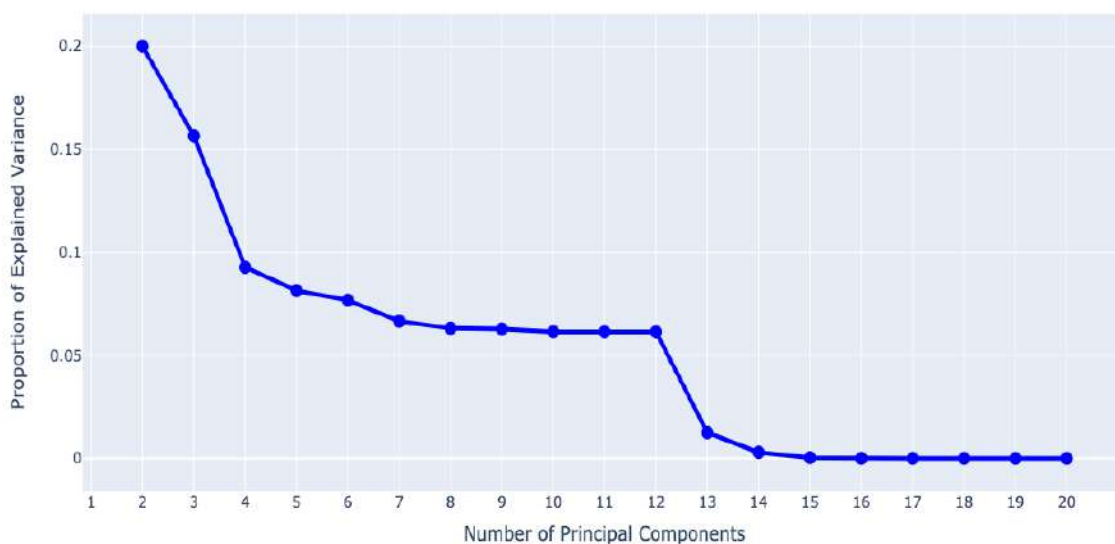
Burimi: Llogaritje të autorëve

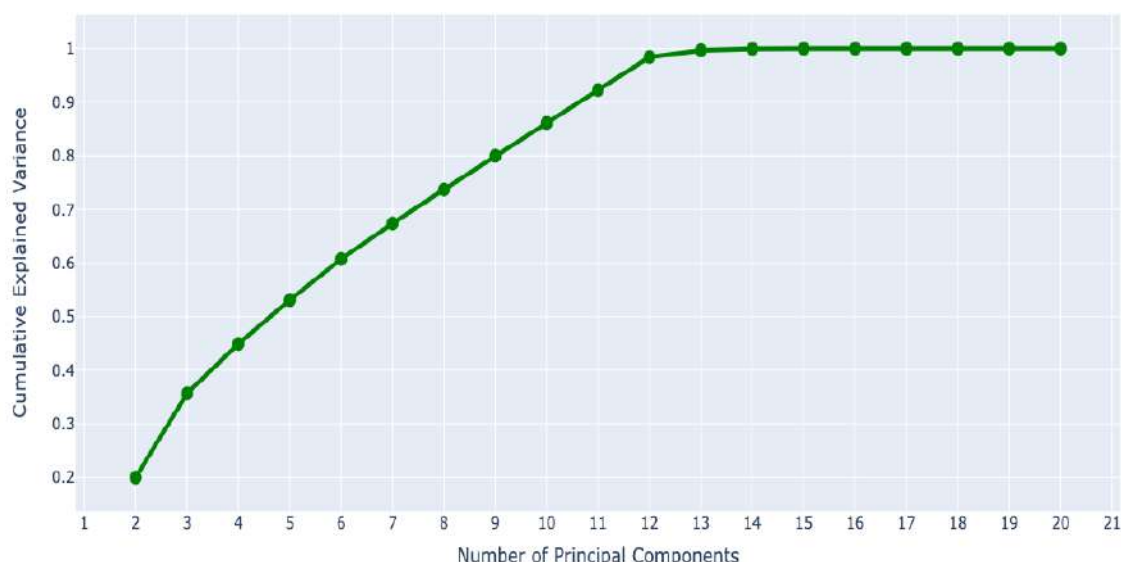
Nga tabela 2 shikojmë:

- numrin e njësive dhe tipin e të dhënave;
- numrin total të variablave (20 së bashku me variablin e interesit ROA);
- se të gjitha variablat nuk kanë vlera të mungura.

Duke koduar me variabla dummy grupin e të dhënave fillestare që kishte 9 variabla, përftuam një grup të dhënash të reja me 20 variabla. Më pas do të përdorim "Principal Component

Analysis" për të shmangur multikolinearitetin dhe për të reduktuar dimensionalitetin e të dhënave. Pasi kemi standartizuar të dhënat tona që është procesi i vendosjes së variablave të ndryshëm në të njëjtën shkallë, kemi përdorur metodën "elbow" dhe metodën "Cumulative Explained Variance" nëpërmjet python-it për të gjetur numrin optimal të komponentëve të cilët do të na sigurojnë ruajtjen e informacionit.

Figura 1: Metoda e bërrylit (elbow method)**Figura 2:** Metoda e variancës së shpjeguar kumulative (cumulative explained variance method)

Sipas metodës “elbow” dhe metodës “Cumulative Explained Variance” shikojmë se numri optimal i komponentëve është 12, pra 19 variablat e pavarura do të konvertohen në 12 variabla të

reja. Aplikojmë regresionin e shumëfishtë mbi grupin e variablave të krijuara nga ku marrim rezultatet e mëposhtme:

Tabela 3: Rezultatet e analizës së regresit

OLS Regression Results						
Dep. Variable:	ROA	R-squared:	0.824			
Model:	OLS	Adj. R-squared:	0.751			
Method:	Least Squares	F-statistic:	11.31			
Date:	Sun, 14 May 2023	Prob (F-statistic):	6.29e-08			
Time:	10:33:10	Log-Likelihood:	-30.226			
No. Observations:	42	AIC:	86.45			
Df Residuals:	29	BIC:	109.0			
Df Model:	12					
Covariance Type:	nonrobust					
	coef	std err	t	P> t	[0.025	0.975]
const	0.7321	0.092	7.934	0.000	0.543	0.921
K1	0.1626	0.047	3.434	0.002	0.066	0.259
K2	-0.3214	0.054	-6.006	0.000	-0.431	-0.212
K3	-0.3765	0.069	-5.418	0.000	-0.519	-0.234
K4	-0.1674	0.074	-2.257	0.032	-0.319	-0.016
K5	-0.2338	0.076	-3.060	0.005	-0.390	-0.078
K6	0.0643	0.082	0.784	0.439	-0.103	0.232
K7	0.0959	0.084	1.138	0.264	-0.076	0.268
K8	-0.0122	0.084	-0.145	0.886	-0.185	0.161
K9	0.4228	0.085	4.951	0.000	0.248	0.597
K10	-0.1729	0.085	-2.024	0.052	-0.348	0.002
K11	-0.1377	0.085	-1.612	0.118	-0.312	0.037
K12	-0.6277	0.190	-3.312	0.002	-1.015	-0.240
Omnibus:	4.199	Durbin-Watson:	2.111			
Prob(Omnibus):	0.123	Jarque-Bera (JB):	3.589			
Skew:	0.290	Prob(JB):	0.166			
Kurtosis:	4.310	Cond. No.	4.00			

Burimi: Llogaritje të autorëve

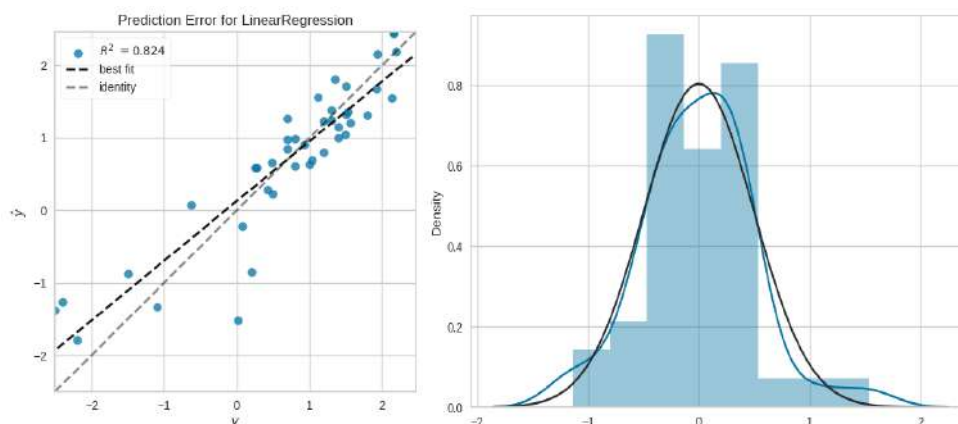
Siç shihet nga tabela 3, modeli paraqet Prob(F-statistikë), R-squared dhe statistikën Durbin-Watson me vlera 6.29e-08, 0.824 dhe 2.111, përkatësisht. Nga vlera Prob(F-statistikë) modeli i regresionit është i rëndësishëm. Rreth 82.4% e variancës së variablit të varur shpjegohet nga

variablat e pavarur (komponentet) në modelin e regresionit. Statistika Durbin-Watson me koeficient 2.111 tregon se nuk ekziston autokorrelacion ndërmjet komponenteve. Nga komponentet e krijuara shikojmë se komponentet K1, K2, K3, K4, K5, K9 dhe K12 janë

të rëndësishme për modelin tonë. Në figurën 3 janë paraqitur gabimet e parashikimeve sipas

regresionin linear dhe funksioni densitet i gabimeve.

Figura 3: Gabimet e parashikimeve dhe funksioni densitet i gabimeve

4. PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME

Ky punim paraqet parashikimin e përfitueshmërisë së bankave shqiptare duke përdorur "principal component analysis". Me anën e kësaj metode statistikore u bë e mundur reduktimi i dimensioneve të dhënave duke ruajtur sa më shumë informacion të ishte e mundur. Kjo gjë u arrit duke transformuar variablat origjinale në një grup të ri variablash të pakorreluar, të quajtur komponentë kryesorë, të cilët kapin variacionet më të rëndësishme tek të dhënat. Duke përdorur metodën "elbow" dhe metodën "Cumulative Explained Variance" u konstatua se numri optimal i komponentëve kryesorë ishte 12 dhe më pas u ndërtuara modeli linear i shumëfishtë me koeficient përcaktueshmërie "r-squared" 82.4% në të cilin shumica e komponentëve kryesorë ishin të rëndësishëm. Disa rekomandime në këtë fushë do të ishin përorimi i modeleve "machine learning" si "Random Forest", "Gradient Boosting" dhe "Artificial Neural Networks" për parashikimin e përfitueshmërisë së bankave shqiptare. Në përgjithësi, në modelet "machine learning" duhen përdorur të dhëna historike, duke përfshirë pasqyrat financiare, treguesit makroekonomikë dhe burime të tjera të rëndësishme të të dhënave, për të identifikuar modelet dhe marrëdhëniet që mund të ndihmojnë në parashikimin e përfitimit të ardhshëm. Disa nga variablat që sygjerohen të përdoren për të parashikuar përfitimin e bankave përfshijnë normat e interesit, inflacionin, rritjen e PBB-së, cilësinë e portofolit të kredisë, mjaftueshmërinë e kapitalit,

shpenzimet operative etj. Modelet "machine learning" mund të ndihmojnë në identifikimin e variablave më të rëndësishme dhe ndërveprimet e tyre, duke u mundësuar bankave të rregullojnë strategjitë e tyre për të optimizuar përfitimin.

5. REFERENCA

1. Hasan MSA, Manurung AH, Usman B. Determinants of Bank Profitability with Size as Moderating Variable. *Journal of Applied Finance & Banking*. 2020;; 153-166.
2. Horobet A, Radulescu M, Belascu L, Dita SM. first_pagesettingsOrder Article Reprints Open AccessArticle Determinants of Bank Profitability in CEE Countries: Evidence from GMM Panel Data Estimates. *Journal of Risk and Financial Management*. 2021.
3. Moyo D, Tursoy T. Impact of Inflation and Exchange Rate on the Financial Performance of Commercial Banks in South Africa. *Journal of Applied Economic Sciences (JAES)*. 2020;; 626-635.
4. Fidanoski F, Choudhry M, Davidović M, Sergi BS. What does affect profitability of banks in Croatia? *Competitiveness Review. Int. Bus. J.* 2018;; 338-367.
5. Brahmaiah B. Factors Influencing Profitability of Banks in India. *Theoretical Economics Letters*. 2018;; 3046-3061.
6. Athanasoglou PP, Brissimis SN, Delis MD. Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2008;; 121-136.
7. Sufian F, Chong RR. Determinants of Bank Profitability in a Developing Economy:

- Empirical Evidence from the Philippines. Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance. 2008;; 91-112.*
8. Mamatzakis E, Staikouras C, Koutsomanoli-Filippaki A. Bank efficiency in the new European Union member states: Is there convergence? *International Review of Financial Analysis. 2008;; 1156-1172.*
 9. Vong APlea. Determinants of Bank Profitability in Macao. 2009;; 93-113.
 10. Dietrich A, Wanzenried G. Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. 2011;; 307-327.*
 11. Goddard J, Molyneux P, Wilson JOS. *The profitability of european banks: a cross-sectional and dynamic panel analysis. 2004.*
 12. Abdelbaki HH. Assessing The Impact Of The Global Financial Crisis On GCC Countries. *Journal of Business & Economics Research (JBER). 2010.*
 13. Gwachha KP. Bank specific and macroeconomic determinants of banking profitability in Nepal. Krishna Prasad Gwachha. 2019;; 120-129.
 14. Batten J, Vo XV. Determinants of Bank Profitability—Evidence from Vietnam. *Emerging Markets Finance and Trade. 2019;; 1417-1428.*
 15. Jahan N. Determinants of Profitability of Banks: Evidence from Islamic Banks of Bangladesh. *Bank Parikrama. 2020;; 136-149.*

Dixhitalizimi si ndikues në transformimin e marrëdhënieve me publikun dhe marketingut social

Ilda KASHAMI PhD

Lektore, Departamenti i Edukimit, Komunikimit dhe Kompetencave
"Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë", Tiranë
ildakashami1@gmail.com (Autor korrespondent)

Dr. Arjan ÇURI

Lektor, Departamenti i Psikologjisë dhe Sociologjisë
"Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë", Tiranë
curiarjan@gmail.com

Abstrakt

Qëllimi i këtij punimi është të shqyrtojë impaktin e dixhitalizimit në komunikimin dhe marrëdhëniet me publikun dhe marketingun social. Në fokusin kryesor të këtij punimi do të jetë analiza e aspekteve sociale dhe ekonomike të këtij transformimi në veçanti e modeleve të marketingut dhe teknologjive të komunikimit jo vetëm si formë e komunikimit me publikun por, edhe të dinamikave ndërmjet tyre.

Në metodologjinë e vet cilësore, ky studim do të shqyrtojë në një nivel të shqyrtimit të literaturës dhe përmbajtësor fortësinë e dixhitalizimit në median sociale e veçanërisht të menaxhimit të këtyre strategjive në marrëdhëniet sociale.

Rezultatet e shqyrtimeve të literaturës tregojnë se profesionistët nuk janë ende të gatshëm dhe të formuar për të shfrytëzuar potencialin e mediave sociale si ndikuese në komunikim dhe besojnë se trajnimet me bazë teknologjinë mediatike do të ndihmojnë me siguri në rritjen e eficiencës së marrëdhënieve me publikun. Si përmbjllje të kësaj trajtese, cilësojmë nevojën e krijimit të një harte pune që mbështetet në vlerësimin e nevojave të profesionistëve të marrëdhënieve me publikun për tu përjasur me teknologjitë e reja të ndikimit në komunikim.

Fjalë kyçe: *dixhitalizim, transformim, marrëdhënie me publikun, komunikim, marketing social*

Abstract

The purpose of the current paper is to examine the impact of digitization on communication and public relations and social marketing. The focus of this paper is an analysis of the social and economic aspects of this transformation and of the marketing models and communication technologies, not only as a form of communication with the public but also of the dynamics between them.

In its qualitative methodology, this study will examine at a literature and substantive level the strength of digitalization in social media and especially the management of these strategies in social relations.

The results of the literature reviews show that professionals are not yet ready and trained to use the potential of social media as an influencer in communication and believe that training based on media technology will certainly help to increase the efficiency of public relations. At the conclusion of this treatment, we define the need to create a working map that is based on the assessment of the needs of public relations professionals to approach the new technologies of influence in communication.

Keywords: *digitization, transformation, public relations, communication, social marketing*

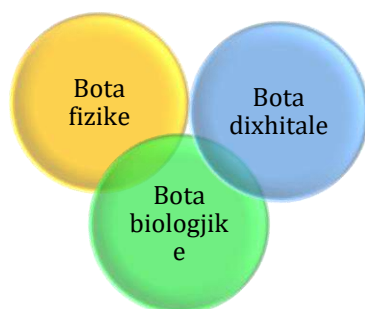
Hyrje

Ky punim synon të trajtojë temën e Transformimit Dixhital, me vëmendje të veçantë në aspektet e tij e menaxhimit social dhe marrëdhënieve me publikun. Transformimi dixhital është një proces që prek çdo aspekt të shoqërisë njerëzore. Ai është një transformim i mundësuar dhe i sjellë nga teknologjitë e reja, i cili nuk kufizohet në përmirësimin e proceseve tradicionale të inovacionit dhe zhvillimit, por krijon forma të reja inovacioni të karakterizuara nga ndryshime të mprehta dhe të shpejta dhe ka të bëjë me çdo segment të shoqërisë, si ekonomia, mjetet e komunikimit, qeveria, informacioni, arti, mjekësia dhe shkenca. Nuk ka një përkufizim të vetëm, specifik dhe të gjithëpranuar për një fenomen kaq të artikuluar dhe kompleks. Në këtë punim do të fokusohemi në aspektet socio-menaxheriale, pra, transformimi dixhital do të kuptohet si: Procesi që rikrijon dhe bën ofertën e përgjithshme të biznesit, komunikimit dhe menaxhimit me konkurrues, nëpërmjet transformimit të proceseve të krijimit, prodhimit, analizës dhe reflektimit të nevojave të tregut nga mjetet e teknologjive dixhitale, njohur ndryshe edhe si "*revolucion i katërt industrial*". Nëpërmjet karakteristikave të këtij revolucion i katërt do të përpikemi të kuptojmë nëse është vërtet një epokë e re teknologjike dhe ekonomike, apo nëse jemi përballë progresit të thjeshtë të shpejtë, por të vazhdueshëm shkencor-teknologjik të njëzet viteve të fundit që ndikojnë në progresin shoqëror dhe ekonomik.

Karakteristikat e revolucionit të katërt industrial

Koncepti i transformimit dixhital është bërë një "argument në trend" për shoqëritë e zhvilluara dhe jetën ekonomike në mbarë botën. Përdorimi i teknologjive të reja dixhitale për të ndryshuar marrëdhëniet me klientët, proceset e brendshme dhe propozimet e vlerave është një realitet që shumë drejtues e kanë kthyer në aktivitetin e tyre të përditshëm. Drejtuesit, duke parë progresin e shpejtë në përdorimin e teknologjive dixhitale në sektorët e tyre të veprimtarisë, janë bërë të vetëdijshëm se suksesi i transformimit dixhital do të varet kryesisht nga konkurrueshmëria e kompanisë së tyre dhe impakti i tyre publik në të ardhmen e afërt. Aktualisht po përjetojmë një ndryshim rrënjësor në mënyrën tonë të jetesës, punës dhe marrëdhënieve sociale, të shkaktuar nga përparimet teknologjike. Jemi para asaj dukurie që në *Forum in Ekonomik Botëror*, u quajt si **revolucion i katërt industrial**. E njohur ndryshe edhe si industria 4.0, ky revolucion bashkon të gjitha aspektet e botës ku jetojmë, duke krijuar mundësi dhe potenciale të reja zhvillimi. Janë tre karakteristika themelore që indikojnë përballjen me këtë revolucion të ri industrial. Shpejtësia e ndryshimit është aktualisht eksponenciale, me një përmasë më të madhe se revolucionet e mëparshme industriale. Për më tepër, nuk ka asnjë industri që është jashtë ndryshimeve të prodhuara nga teknologjitë dixhitale. Kompleksiteti i ndryshimeve, gjerësia dhe thellësia e tyre parashikojnë një transformim të plotë të sistemeve të prodhimit, menaxhimit dhe qeverisjes së jetës ekonomike dhe sociale. Përdorimi i motorit me avull për të mekanizuar prodhimin mbështeti revolucionin e parë industrial. Energjia elektrike ishte baza e revolucionit të dytë industrial, i cili lejoi prodhimin masiv. Revolucion i tretë industrial erdhi krah për krah me elektronikën dhe teknologjitë e informacionit, të cilat lejuan automatizimin progresiv të linjave të prodhimit. Aktualisht jemi duke përjetuar revolucionin e katërt industrial, revolucionin dixhital të gjeneruar nga shkrirja e të ashtuquajturave teknologji dixhitale që po mjugullon ndarjen midis botës fizike, dixhitale dhe biologjike (Fig.1).

Fig. 1 Transformimi i krijuar nga revolucion i katërt industrial. *Burimi: Përpunim i autorëve

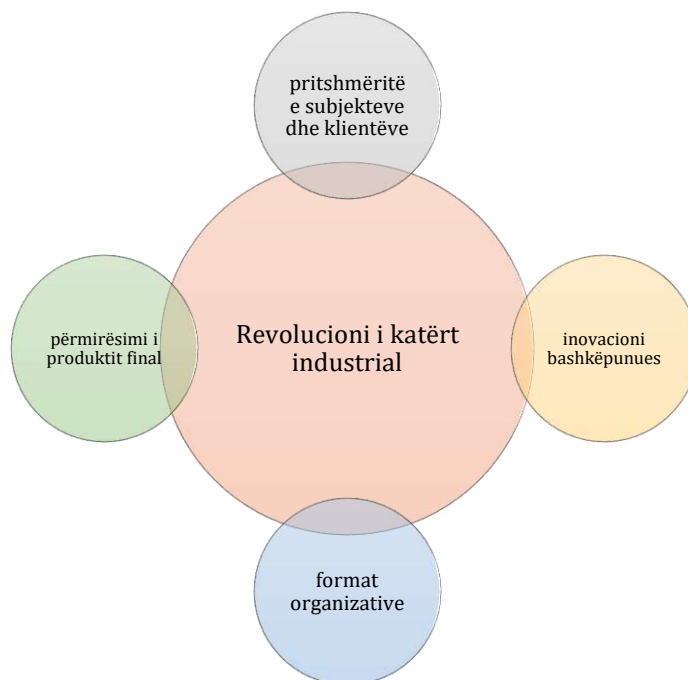
Studiuesit kanë zbuluar dhe shoqëritë po ndjejnë implementimin e inteligjencës artificiale, makineritë autonome, internetin, mësimin përdorimit të Burimeve Njerëzore, dronët, njohjen e identifikimit të

fytyrës, printimin 3D, Big Data, biologjinë sintetike, ekologjinë industriale, etj. janë pjesë e përditshmërisë sonë aktuale. Mundësitë praktikisht të pafundme të ofruara nga lidhja e miliona njerëzve përmes pajisjeve celulare me fuqi të pashembullt përpunuese, ruajtjeje dhe akses në njohuri, po detyrojnë një transformim marramendës dhe të paprecedentë të marrëdhënieve psikosociale dhe zhvillimit ekonomik. Përparimet teknologjike në fusha të tilla si intelijenca artificiale, robotika, interneti, Printimi 3D, bioteknologjia, nanoteknologjia, blockchain, etj. kanë një efekt shumëfishues në transformim. Deri më tani, ndryshimet kanë ardhur kryesisht nga ana e kërkesës: konsumatorët të cilët, falë teknologjive të reja, kanë qenë në gjendje të kenë akses në produkte dhe shërbime të reja që rrisin efikasitetin dhe mirëqenien e konsumatorit, si rezervimi i një fluturimi ose blerja e një bilete treni përmes një aplikacion kompjuteri, blerja e librave dhe shërbimeve online, shikimi i një filmi, por edhe shërbimet administrative janë të gjitha online. Në të ardhmen e afërt, ndryshimet priten të vijnë nga ana e ofertës, kompanitë do të jenë në gjendje të përmirësojnë efikasitetin dhe produktivitetin e tyre, kostot do të reduktohen në transport, komunikim, logjistikë, zinxhirë këta të furnizimit më efikas dhe global. Kostot e tregtisë ndërkombëtare do të reduktohen, duke nxitur hapjen e tregjeve të reja dhe rritjen ekonomike. Megjithatë efektet për kompanitë që rrjedhin nga transformimet janë të vështira për t'u kuptuar dhe parashikuar, revolucioni i katërt industrial do të ndikojë në thelb në ndryshimin e shoqërisë veçanërisht:

- Pritshmëritë e subjekteve, individëve dhe klientëve;
- Përmirësimi i produktit;
- Inovacioni bashkëpunues;
- Format inovative të organizatës;

Klienti është qendra e revolucionit të katërt industrial, qoftë kompani apo konsumator: përmirësimi i kënaqësisë së pritshmërive të tyre do të jetë një aks qendror i transformimeve. Përveç kësaj, teknologjitë e reja do të rrisin qëndrueshmërinë dhe rezistencën e produkteve, si dhe përfitimet e tyre; përdorimi dhe analiza e të dhënave do të modifikojë mënyrën e mirëmbajtjes së produkteve ndërsa procesimi i përshtypjeve të konsumatorëve do të ndikojë në zhvillimin e marketingut më të mirë social. Shpejtësia me të cilën po ndodhin rritjet disfunkcionale, shërbimet e reja të bazuara në të dhëna dhe analiza, përmirësimi i përvojave të klientëve, etj. kërkojnë forma të reja bashkëpunimi. Si pasojë, do të jetë e nevojshme të rimendohen format organizative të kompanive, biznesit dhe organizimit social, kultura organizative dhe ruajtja e talenteve; në një realitet të ri në të cilin po shfaqen modele të reja biznesi dhe platforma dixhitale globale (Fig. 2). Shkurtimeisht, kompanitë duhet të analizojnë se si inovacioni i mbështetur nga kombinimet e teknologjive do t'i lejojë ata të rimendojnë mënyrën se si bëjnë biznes, të kuptojnë një mjedis në ndryshim dhe të inovojnë vazhdimisht, në mënyrë që t'i lejojë ata të përparojnë në revolucionin e katërt industrial dhe të përdorin një dialektikë më të afërt dhe ndikues me konsumatorin (1).

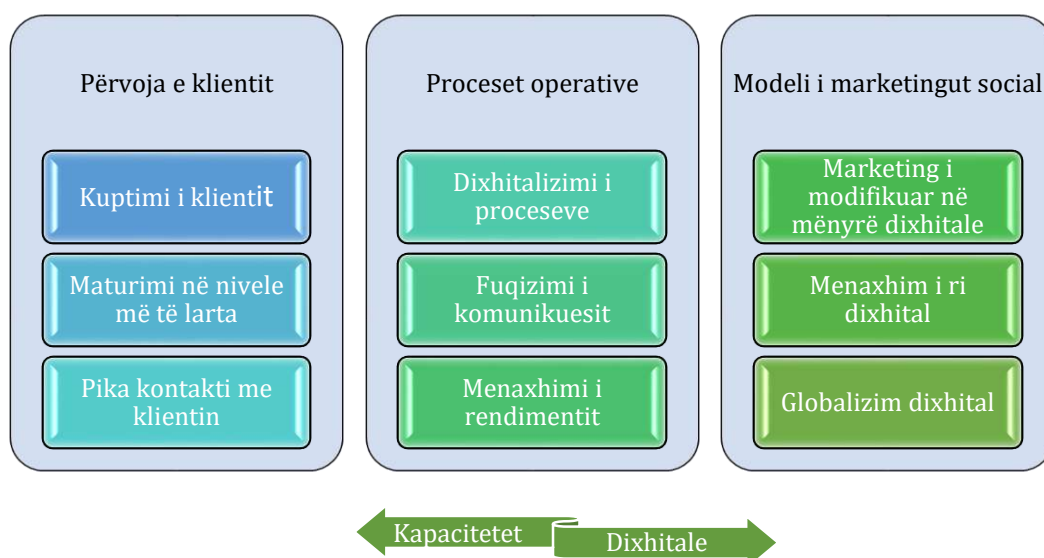
Fig.2 Aspekte të PR të prekura nga revolucioni i katërt industrial. *Burimi:* Përpunim i autorëve

Elementët e transformimit dixhital

Transformimi dixhital lind nga integrimi dhe shfrytëzimi i teknologjive të reja dixhitale të quajtura SMACiT: *Social* (Rrjetet sociale), *Mobile* (Pajisjet celulare), *Analytics* (Analiza e të dhënave), *Cloud computing* (operacionet në fushën kompjuterike) dhe *Interneti* (Interneti). Ky transformim është një nga sfidat më të mëdha me të cilat përballen organizatat dhe shoqëria sot, asnjë nuk është imun ndaj efekteve të tij dhe efikasiteti e performanca në të ardhmen do të varet nga suksesi i asimilimit të këtyre ndryshimeve dixhitale(2; 3;4;5;6). Transformimi dixhital objekt studimi i këtij punimi, i krijuar nga integrimi i teknologjive SMACiT, është pjesë e revolucionit të katërt industrial. Siç është argumentuar nga autorët(7), akronimi SMACiT i referohet një grupi teknologjish dixhitale të fuqishme, lehtësisht të aksesueshme për organizatat dhe shoqëritë dhe me një shkallë të lartë komplementariteti (Figura 3). Teknologji të tjera dixhitale, si intelijenca artificiale, blockchain, robotika, realiteti virtual dhe të tjera që, megjithëse do të prekin organizatat, nuk konsiderohen SMACiT. Integrimi i teknologjive SMACiT po gjeneron një dixhitalizim progresiv dhe të paprecedentë që nxit inovacionin dhe transformimin e organizatave dhe kulturës së biznesit social me kapacitetin për të transformuar produktet, shërbimet, operacionet, gjuhën e komunikimit me publikun, menaxhimin e brendshëm dhe të jashtëm madje edhe modelet e biznesit të organizatave, si dhe mjedisin e tyre konkurrues (8; 9;10;11). Transformimi dixhital po bëhet gjithnjë e më shumë mjeti përgjithësisht i pranuar për arritjen e qëllimeve organizative. Ai përfshin transformimet e operacioneve kryesore të biznesit, të cilat ndikojnë në produktet dhe proceset e organizatës, si dhe strukturën dhe konceptet e biznesit (12). Rëndësia e teknologjive dixhitale - sociale, celulare, analitike, cloud dhe interneti -, për bizneset dhe kompanitë, nuk qëndron në secilën prej teknologjive individualisht, por në mënyrën e integritit të tyre për të transformuar biznesin dhe mënyrën e punës. Një strategji dixhitale e paqartë, e kombinuar me kulturën e kompanisë dhe një lidhshmëri menaxheriale të gatshëm për të nxitur transformimin, do të veçojë një biznes dixhital nga pjesa tjetër. Në punimin e tyre mbi transformimin dixhital, "Digital Transformation: A roadmap for billion-dollar organizations", në revistën MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting autorët (13), kanë identifikuar tre fusha kryesore të kompanive që po transformohen në mënyrë dixhitale, siç mund ta shohim në Figurën 3, përfshirë këtu përvojën e klientit, proceset operative dhe modelet e marketingut social. Brenda secilës prej fushave kryesore të identifikuara, drejtuesit e kompanive të analizuara në këtë studim, transformuan elementë të ndryshëm. Në total, autorët zbuluan nëntë elementë që formuan një grup komponentësh bazë për transformimin dixhital. Autorët zbuluan gjithashtu se asnjë kompani nuk po transformonte plotësisht gjithçka. Drejtuesit e kompanisë zgjidhnin elementë të veçantë, ata që ata i konsideronin më të rëndësishëm, për të filluar transformimin e tyre dixhital. Elementi i dhjetë që ata zbuluan, duke iu referuar aftësive dixhitale, u konsiderua thelbësor për transformimin e tre fushave.

Fig.3 Blloqet e transformimit dixhital. *Burimi: Përshtatje e autorëve

Duke u mbështetur në literaturën akademike të shqyrtuar për qëllimet e këtij artikulli, është bërë e mundur të identifikohen sfidat më të rëndësishme për transformimin dixhital me të cilat duhet të përballen ekonomitë, bizneset dhe marketingu social, të cilat përfshijnë:

1. *Transformimi i modelit të biznesit.* Teknologjitë e reja dixhitale nënkuptojnë se marrëdhënia me klientët po ndryshon me një ritëm të përshpejtuar (14). Konsumatorët përdorin pajisje celulare për të bërë blerje, për të mësuar rreth veçorive të produktit dhe për të qëndruar të lidhur vazhdimisht. Prandaj organizatat mund të ndërveprojnë me ta gjatë gjithë kohës. Kompanitë lider do të duhet të fokusohen në dy veprimtari plotësuese: riformësimin e propozimit të vlerës së tyre për konsumatorët dhe transformimin e operacioneve duke përdorur teknologji të reja dixhitale për të arritur ndërveprim më të madh me klientët.
2. Kompromisi me klientin.
3. Marrja e rreziqeve mund të kthehet në një normë kulturore.
4. Sfida teknologjike, problemet e mos funksionimit të teknologjive të reja: SMACiT, etj.
5. Sfida strategjike. Zhvillimi i një strategjie biznesi dixhitale që i përgjigjet ndryshimeve të vazhdueshme në treg.
6. Ndryshimi i vazhdueshëm ose shumë i shpejtë i kushteve të tregut.
7. Lidhshëria e ri në organizatë.
8. Punonjësit në epokën dixhitale.
9. Ndryshimet strukturore në organizatë.
10. Platformat e shërbimeve dixhitale që lejojnë zhvillimin e kompromisit me klientët, menaxherët dhe bashkëpunëtorët në biznes.

Transformimi dixhital kërkon përballje me ndryshime, kompanitë mund të përballen me ndryshimet e kërkuara rrënjësisht ose anasjelltas përmes një procesi përmirësimi të vazhdueshëm dhe maturimi. Modelet e maturimit i lejojnë kompanitë të evoluojnë në mënyrë progresive në ato kapacitete që i lejojnë ato të përballen me sukses me transformimin dixhital (15). Baza konceptuale e modelit të maturimit mbështetet në *"Kornizën e Inxhinierisë së Biznesit"* (16) e cila përshkruan kalimin nga epoka industriale në epokën e informacionit. Ky model maturimi përbëhet nga nëntë dimensionet e ndryshme me kritere për të vlerësuar maturimin dhe pesë nivele maturimi për të klasifikuar kompanitë në rend rritës, siç mund të shohim në tabelën 1 në vijim.

Tabela 1: Nivelet e maturitetit dixhital dhe të informacionit

*Burimi: Përshtatje e autorëve.

Niveli	Përshkrimi
I: Testi	Drejtuesit e lartë kanë njohur nevojën për veprim dhe kanë dakordësuar mbi burimet e para për të kryer veprimtari dixhitale. Është eksperimentuar edhe me produkte dhe shërbime dixhitale
II: Vendosja	Kompania ka marrë një kuptim më të mirë për nevojë për transformimin dixhital dhe projektet dixhitale me një prioritet të lartë
III: Konsolidimi	Drejtuesit kanë përcaktuar objektivat strategjike për transformimin dixhital dhe nxisin transformimin si projekt i ndryshimit strategjik. Kanalet dixhitale dhe mobile janë integruar në proceset thelbësore.
IV: Strukturimi	Është krijuar një udhërrëfyes dixhital dhe strategji e marketingut. Teknologjitë e reja vlerësohen rregullisht në një fazë të hershme. Proceset janë të automatizuara dhe përdoret analiza e avancuar e të dhënave.
V: Maksimalizimi	Disa fusha funksionale zgjerohen. Transformimi dixhital është një objektivi paracaktuar për menaxhimin dhe është përkthyer në objektiva operacionale dhe të matshme. AI

Roli i transformimit dixhital në fuqizimin e PR

Në studimin e konceptit të rolit të marrëdhënieve me publikun, është sugjeruar se roli i Marrëdhënieve me Publikun në një organizatë mund të ndahet në katër kategori, përkatësisht (17):

1. **Përshkrues ekspert.** Një profesionist me përvojë me aftësi të larta konsultative. Ekspertët e Marrëdhënieve me Publikun mund të ndihmojnë në gjetjen e zgjidhjeve për problemet e marrëdhënieve me publikun. Marrëdhëniet midis ekspertëve të marrëdhënieve me publikun dhe drejtuesve të organizatës, si p.sh. marrëdhëniet midis mjekëve dhe pacientëve, veprojnë në mënyrë pasive për të pranuar ose besuar atë që sugjerohet ose propozohet nga eksperti i marrëdhënieve me publikun (specialisti i predikimit) në zgjidhjen dhe tejkalimin e problemit të marrëdhënieve me publikun me të cilin përballen organizata në fjalë.

2. **Lehtësues në komunikim.** Në këtë rast, profesionistët e Marrëdhënieve me Publikun veprojnë si komunikues ose ndërmjetës për të ndihmuar menaxhmentin në drejtim të dëgjimit të asaj që dëshiron publiku (konsumatori). Në mënyrë të ngjashme, lehtësuesi duhet të jetë në gjendje t'i shpjegojë publikut dëshirat, politikat dhe pritshmëritë e organizatës. Pra, komunikimi i ndërsjellë mund të krijojë mirëkuptim reciprok, besim, respekt, mbështetje dhe tolerancë të mirë nga të dyja palët.

3. **Lehtësues i procesit të zgjidhjes së problemeve.** Roli i profesionistëve të marrëdhënieve me publikun në procesin e zgjidhjes së çështjeve të marrëdhënieve me publikun është pjesë e ekipit drejtues dhe drejtues. Ky funksion synon të ndihmojë drejtuesit apo drejtuesit e organizatës që të aktivizohen si këshilltarë për të ndërmarrë veprime (vendimmarrje) në trajtimin e problemeve apo krizave duke i përballuar ato në mënyrë racionale dhe profesionale.

4. **Teknik komunikimi.** Roli i teknikut të komunikimit bën që ekspertët e Marrëdhënieve me Publikun të funksionojnë si "gazetarë" që ofrojnë shërbime teknike komunikimi të njohura ndryshe si metoda komunikimi në organizata.

Studiuesit kanë diskutuar gjithashtu konceptin e përkufizimit të Inteligjencës Artificiale (AI). Ata (18) kanë argumentuar se përveç teknologjisë, fjalët janë një pjesë e fuqishme e zhvillimit të AI në botën e Marrëdhënieve me Publikun. Ekzistojnë 3 aftësi të dallueshme që do të vazhdojnë të nevojiten në mënyrë që PR të drejtojë zhvillimin aktual të AI; ata duhet të jenë në gjendje të identifikojnë dhe menaxhojnë karakterin dhe vlerat e kompanisë, të dëgjojnë për të inkurajuar kulturën e dëgjimit aktiv për të kuptuar dhe jo për t'u përgjigjur dhe për të rritur ndjenjën e përgjegjësisë profesionale

Përfundime

Ndryshimet e epokës dixhitale po marrin gjithnjë e më shumë një linjë fuqizimi në zhvillimet socio-ekonomike dhe vendimmarrje sociale. Punimi aktual synonte të eksploronte ndikimin dhe funksionalitetin e rolit të ekspertëve të marrëdhënieve me publikun në fushën e transformimit dixhital. Studime të ndryshme (19; 20; 21;22; 23; 24; 25) kanë raportuar se gjatë zhvillimit të Inteligjencës Artificiale, funksionet e PR përfshijnë: 1) rolin e ekspertit të PR si ndërmjetës komunikimi; 2) rolin e ekspertit të PR si Konsulent Ekspert; 3) roli i ndërmjetësit për proceset e zgjidhjes së problemeve dhe 4) roli i PR si teknik komunikimi. Gjatë gjithë këtij punimi, roli i "revolucionit të katërt industrial" 4.0 është rishikuar si një proces social dhe komunikues ku ekspertët e PR duhet të demonstrojnë disa karakteristika. Ndër karakteristikat e kërkuara për një ekspert të PR në zhvillimin e PR, autorët përfshijnë mprehtësinë që një profesionist i PR duhet të jetë në gjendje të menaxhojë natyrën e organizatës në të cilën ai ose ajo operon. Profesionistët e PR duhet të njohin kulturën e organizatës me të cilën janë të lidhur. Është kjo kulturë organizative që do të bëhet një tipar dallues për këtë organizatë nga të tjerat. Teknikat e bindjes, lobimit dhe negocimit janë në thelb të marrëdhënieve njerëzore dhe marketingut social për zhvillimin e politikave të brendshme organizative. 2. Të dëgjuarit është një tjetër aftësi që duhet të ketë një ekspert i marrëdhënieve me publikun. Duke dëgjuar, ne ndërgjegjësohemi se çfarë problemesh po hasin dhe çfarë dëshirohet në të vërtetë nga konsumatori social. Duke dëgjuar, ne stërvitemi për të kuptuar të tjerët. 3. Përgjegjësia. Kultura e përgjegjësisë duhet të zotërohet nga marrëdhëniet me publikun. Marrëdhëniet me publikun duhet të jenë në gjendje të japin informacion të vërtetë dhe të jenë përgjegjës për informacionin e ndarë me publikun. Ndjenja e përgjegjësisë mund të përfaqësohet vetëm nga qeniet njerëzore dhe jo nga përparimi teknologjik i AI.

Referenca

1. Schwab, K., & Davis, N. (2018). *Shaping the fourth industrial revolution*. World Economic Forum; Crown Business.
2. Grewal, D., Hulland, J., Kopalle, P. K., & Karahanna, E. (2020). The future of technology and marketing: A multidisciplinary perspective. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48(1), 1–8. <https://doi.org/10.1007/s11747-019-00711-4>
3. Fichman, R.G., Dos Santos, B.L., Zheng, Z. (2014). Digital innovation as a fundamental and powerful concept in the information systems curriculum. *MIS Q. Manag. Inf. Syst.* 38, 329-353.
4. Hess, T., Benlian, A., Matt, C., Wiesböck, F. (201). Options for Formulating a Digital Transformation Strategy. *MIS Q. Exec.* 15, 103-119.
5. Liao, Y., Loures, E. R., Deschamps, F., Brezinski, G., & Venâncio, A. (2018). The impact of the fourth industrial revolution: a cross-country/region comparison. *Production*, 28(0). <https://doi.org/10.1590/0103-6513.20180061>
6. Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhmman, T., Drews, P., Mädche, A., Urbach, N., Ahlemann, F. (2017). Digitalization: Opportunity and Challenge for the Business and Information Systems Engineering Community. *Bus. Inf. Syst. Eng.* 59, 301-308. <https://doi.org/10.1007/s12599-017-0484-2>
7. Xu, M., David, J. M., & Kim, S. H. (2018). The Fourth Industrial Revolution: Opportunities and Challenges. *International Journal of Financial Research*, 9(2), 90–95. <https://doi.org/10.5430/ijfr.v9n2p90>
8. Vial, G. (2019). Understanding Digital transformation: a Review and a Research Agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(2), 118–144. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>
9. Lucas Jr., H.C., Agarwal, R., Clemons, E.K., El Sawy, O.A., Weber, B. (2013). Impactful research on transformational information technology: An opportunity to inform new audiences. *MIS Q. Manag. Inf. Syst.* 37, 371-382
10. Yoo, Y., Boland, R., Lyytinen, K., Majchrzak, A. (2012). Organizing for Innovation in the Digitized World. *Organ. Sci.* 23, 1398-1408. <https://doi.org/10.1287/orsc.1120.0771>
11. Matt, C., Hess, T., Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies. *Bus. Inf. Syst. Eng.* 57, 339-343. <https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5>
12. Westerman, G., Calm  jane, C., Bonnet, D., Ferraris, P., McAfee, A., (2011). Digital Transformation: A roadmap for billion-dollar organizations. *MIT Cent. Digit. Bus. Capgemini Consult.* 1, 1-68
13. Berman, S.J., 2012. Digital transformation: opportunities to create new business models. *Strateg. Leadersh.* 40, 16-24. <https://doi.org/10.1108/10878571211209314>
14. Hinings, B., Gegenhuber, T., & Greenwood, R. (2018). Digital innovation and transformation: An institutional perspective. *Information and Organization*, 28(1), 52–61. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.004>
15.   sterle, H., Winter, R., 2003. *Business Engineering: Auf dem Weg zum Unternehmen des Informationszeitalters*, 2nd Editio. ed. Springer-Verlag
16. Zerfass, A. (2008). *Public relations research: European and international perspectives and innovations* (1st ed). VS-Verlag.
17. Panda, G., Upadhyay, A. K., & Khandelwal, K. (2019). Artificial Intelligence: A Strategic Disruption in Public Relations. *Journal of Creative Communications*, 14(3), 196–213. <https://doi.org/10.1177/0973258619866585>
18. de Jong, J. C. (2020). AI (Appreciative Inquiry) + AI (Artificial Intelligence) = SFL (Sustainable Future Leadership). *AI Practitioner*, 22(1), 45–50. <https://doi.org/10.12781/978-1-907549-42-7-7>
19. Aagaard, A. (Eds). (2019). *Digital business models: Driving transformation and innovation*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-96902-2>
20. Cluley, R., Green, W., & Owen, R. (2019). The changing role of the marketing researcher in the age of digital technology: Practitioner perspectives on the digitization of marketing research. *International Journal of Market Research*, 62(1), 27–42. <https://doi.org/10.1177/1470785319865129>
21. Ammerman, W. (2019). *The invisible brand: Marketing in the age of automation, big data, and machine learning*. McGraw-Hill Education.
22. PARK, T. W. (2018). From the Fourth Industrial Revolution to the Fourth Shared Revolution. *Studies in Philosophy East-West*, null(87), 321–346. <https://doi.org/10.1584/kspew..87.201803.321>
23. Clark, C. E. (2000). Differences between public relations and corporate social responsibility: An analysis. *Public Relations Review*, 26(3), 363–380. [https://doi.org/10.1016/s0363-8111\(00\)00053-9](https://doi.org/10.1016/s0363-8111(00)00053-9)
24. Hirschi, A. (2018). The Fourth Industrial Revolution: Issues and Implications for Career Research and Practice. *The Career Development Quarterly*, 66(3), 192–204. <https://doi.org/10.1002/cdq.12142>
25. Galloway, C., & Swiatek, L. (2018). Public relations and artificial intelligence: It's not (just) about robots. *Public Relations Review*, 44(5), 734–740. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2018.10.008>

Sfidat dhe rreziqet për rimëkëmbjen ekonomike të Shqipërisë pas pandemisë: Implikimet e politikave qeveritare

Dr. Eduina GUGA

Universiteti "Eqrem Çabej", Gjirokastër,
Fakulteti Ekonomik, Njësia Bazë Kontabilitet Financë,
eguga@uogj.edu.al, +355699661373

Abstract

This study examines the challenges and risks facing Albania's post-pandemic economic recovery and offers policy implications to address them. The COVID-19 pandemic has caused a decline in economic activity and an increase in government spending on health care and social protection, while reducing government revenues, leading to a significant increase in the country's budget deficit and public debt. To address these challenges, a number of policy measures are needed, including supporting the tourism industry, increasing infrastructure investment and private sector development, improving public financial management and strengthening social safety nets. The research used a mixed methods approach, including a literature review, qualitative data collected through semi-structured interviews, and quantitative data collected through a survey of businesses operating in Albania. The findings suggest that the implementation of these policy measures can contribute to a sustainable and inclusive economic recovery after the pandemic. However, the research is limited by the availability and quality of data and potential biases in data collection methods.

Keywords: *Albania, Economic recovery, Post-Pandemic, Policy implications, Budget deficit*

Abstrakt

Ky studim shqyrton sfidat dhe rreziqet me të cilat përballlet rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë dhe ofron implikime politikash për t'i trajtuar ato. Pandemia e COVID-19 ka shkaktuar rënie të aktivitetit ekonomik dhe rritje të shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale, ndërkohë që ka ulur të ardhurat e qeverisë, duke çuar në një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor dhe borxhit publik të vendit. Për të adresuar këto sfida, nevojiten një sërë masash politikash, duke përfshirë mbështetjen e industrisë së turizmit, rritjen e investimeve në infrastrukturë dhe zhvillimin e sektorit privat, përmirësimin e menaxhimit të financave publike dhe forcimin e rrjetave të sigurisë sociale. Hulumtimi përdori një qasje me metoda të përziera, duke përfshirë një rishikim të literaturës, të dhëna cilësore të mbledhura përmes intervistave gjysmë të strukturuar dhe të dhëna sasiore të mbledhura përmes një anketimi të bizneseve që operojnë në Shqipëri. Gjetjet sugjerojnë se zbatimi i këtyre masave të politikave mund të kontribuojë në një rimëkëmbje të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse ekonomike pas pandemisë. Megjithatë, hulumtimi është i kufizuar nga disponueshmëria dhe cilësia e të dhënave dhe paragjykimet e mundshme në metodat e mbledhjes së të dhënave.

Fjalë kyçe: *Shqipëri, Rimëkëmbja ekonomike, Post-Pandemi, Implikimet e politikave, Deficiti buxhetor*

Hyrje

Pandemia e COVID-19 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë globale, përfshirë edhe atë shqiptare. Qeveria shqiptare ka zbatuar politika dhe masa të ndryshme për të zbutur efektet negative të pandemisë dhe për të mbështetur rimëkëmbjen ekonomike të vendit. Megjithatë, ka ende sfida dhe rreziqe të rëndësishme që duhet të adresohen për të siguruar një rimëkëmbje të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse ekonomike.

Ky punim synon të identifikojë sfidat dhe rreziqet kryesore me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë dhe të shqyrtojë implikimet e politikave për adresimin e këtyre çështjeve. Për ta arritur këtë, ne do të mbështetemi në një sërë burimesh parësore dhe dytësore, duke përfshirë raportet nga organizatat ndërkombëtare si Fondi Monetar Ndërkombëtar [1], Banka Botërore [2] dhe Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim [3], si dhe të dhëna nga qeveria shqiptare dhe burime të tjera përkatëse.

Një nga sfidat kryesore me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë është ndikimi i pandemisë në industrinë turistike të vendit. Pandemia ka shkaktuar një rënie të ndjeshme të turizmit ndërkombëtar, i cili është një shtytës kritik i rritjes ekonomike në Shqipëri, duke zënë rreth 8% të PBB-së dhe duke punësuar një pjesë të konsiderueshme të fuqisë punëtore të vendit. Sipas të dhënave të Institutit Kombëtar të Statistikave Shqiptare, në vitin 2020, numri i vizitorëve të huaj në Shqipëri ra me 77,3% krahasuar me vitin 2019 [4]. Kjo ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë shqiptare, veçanërisht në zonat bregdetare që varen shumë nga turizmi.

Një sfidë tjetër kryesore me të cilën përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë është ndikimi i pandemisë në pozicionin fiskal të vendit. Pandemia ka çuar në rritjen e shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale, ndërsa në të njëjtën kohë ka ulur të ardhurat e qeverisë për shkak të rënies së aktivitetit ekonomik. Kjo ka rezultuar në një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor dhe borxhit publik të vendit, gjë që mund të ketë implikime afatgjata për stabilitetin

fiskal të vendit. Sipas FMN-së, deficit i qeverisë së përgjithshme të Shqipërisë u rrit në 7.5% të PBB-së në vitin 2020, nga 2.2% në 2019 dhe raporti i borxhit publik ndaj PBB-së u rrit në 80.3% në 2020, nga 66.7% në 2019 [1].

Përveç këtyre sfidave, ka edhe rreziqe që lidhen me rimëkëmbjen ekonomike të Shqipërisë pas pandemisë. Një nga rreziqet kryesore është potenciali për një rigjallërim të virusit, i cili mund të çojë në bllokime dhe kufizime të mëtejshme të aktivitetit ekonomik. Një rrezik tjetër është potenciali për një rikuperim të pabarabartë, me disa sektorë dhe rajone që rikuperojnë më shpejt se të tjerët. Kjo mund të çojë në rritjen e pabarazisë dhe trazirave sociale, të cilat nga ana tjetër mund të dëmtojnë rimëkëmbjen ekonomike të vendit [5].

Për të adresuar këto sfida dhe për të zbutur këto rreziqe, do të nevojiten një sërë masash politike. Këto mund të përfshijnë masa për të mbështetur sektorin e turizmit, të tilla si fushata marketingu të synuara dhe mbështetje financiare për bizneset e prekura. Ato mund të përfshijnë gjithashtu masa për të mbështetur pozicionin fiskal të vendit, të tilla si rritja e të ardhurave nga taksat dhe reduktimi i shpenzimeve të qeverisë për fushat jo prioritare. Për më tepër, do të nevojiten masa politike për të adresuar rreziqet e mundshme që lidhen me një rikuperim të pabarabartë, siç është mbështetja e synuar për rajonet dhe sektorët e pafavorizuar.

Si përfundim, sfidat dhe rreziqet me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë janë të rëndësishme, por me masat e duhura të politikave, vendi mund t'i kapërcejë këto sfida dhe të ndërtojë një ekonomi më elastike dhe gjithëpërfshirëse. Ky punim do t'i shqyrtojë këto çështje në mënyrë më të detajuar dhe do të japë rekomandime për politikëbërësit për të mbështetur rimëkëmbjen ekonomike të Shqipërisë.

Rishikimi i Literaturës

Pandemia e COVID-19 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë globale, përfshirë edhe atë shqiptare. Pandemia ka shkaktuar një rënie të ndjeshme të aktivitetit ekonomik dhe ka çuar në rritjen e shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale, duke ulur në të njëjtën kohë të ardhurat e qeverisë. Kjo ka rezultuar në një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor dhe borxhit publik

të vendit, gjë që mund të ketë implikime afatgjata për stabilitetin fiskal të vendit. Ky seksion ofron një përmbledhje të literaturës së sfidave dhe rreziqeve me të cilat përballlet rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë dhe implikimet e politikave për adresimin e këtyre çështjeve.

Ndikimi i pandemisë në ekonominë shqiptare:

Ekonomia shqiptare është shumë e varur nga tregtia dhe investimet e jashtme, ku eksportet përbëjnë afërsisht 28% të PBB-së dhe investimet e huaja direkte (IHD) luajnë një rol të rëndësishëm në rritjen ekonomike të vendit [6]. Megjithatë, pandemia ka ndërprerë zinxhirët globalë të furnizimit dhe ka ulur kërkesën për eksportet shqiptare, duke çuar në një rënie të aktivitetit ekonomik. Banka Botërore vlerëson se PBB-ja e Shqipërisë u tkurr me 6.4% në vitin 2020 dhe shkalla e papunësisë u rrit në 12.3%, nga 11.5% në 2019 [6].

Një nga sektorët më të goditur nga pandemia në Shqipëri është turizmi. Industria e turizmit është një shtytës kritik i rritjes ekonomike në Shqipëri, duke zënë rreth 8% të PBB-së dhe duke punësuar një pjesë të konsiderueshme të fuqisë punëtore të vendit [6]. Sipas të dhënave të Institutit Kombëtar të Statistikave Shqiptare, në vitin 2020, numri i vizitorëve të huaj në Shqipëri ra me 77,3% krahasuar me vitin 2019 [7]. Kjo ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë shqiptare, veçanërisht në zonat bregdetare që varen shumë nga turizmi.

Sfidat dhe rreziqet fiskale:

Pandemia ka pasur gjithashtu implikime të rëndësishme për pozicionin fiskal të Shqipërisë. Qeverisë i është dashur të rrisë shpenzimet për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale për të zbutur efektet negative të pandemisë, ndërsa në të njëjtën kohë të ardhurat kanë rënë për shkak të uljes së aktivitetit ekonomik. Kjo ka sjellë një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor dhe borxhit publik të vendit. FMN vlerëson se deficitin e qeverisë së përgjithshme të Shqipërisë u rrit në 7.5% të PBB-së në 2020, nga 2.2% në 2019, dhe raporti i borxhit publik ndaj PBB-së u rrit në 80.3% në 2020, nga 66.7% në 2019 [8].

Rritja e borxhit publik dhe e deficitit buxhetor mund të ketë implikime afatgjata për stabilitetin fiskal të Shqipërisë. Nivelet e larta të borxhit publik mund të çojnë në një ulje të besimit të investitorëve dhe një rritje të kostove të

huamarrjes, gjë që mund të ushtrojë presion mbi aftësinë e qeverisë për të financuar shërbimet publike dhe projektet e infrastrukturës. Përveç kësaj, një deficit i lartë buxhetor mund të kufizojë aftësinë e qeverisë për t'iu përgjigjur goditjeve ose krizave të ardhshme.

Implikimet e politikave për adresimin e sfidave dhe rreziqeve:

Për të adresuar sfidat dhe rreziqet me të cilat përballlet rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë, do të nevojiten një sërë masash politikash. FMN ka rekomanduar një sërë masash, duke përfshirë rritjen e të ardhurave nga taksat, reduktimin e shpenzimeve qeveritare jo prioritare dhe përmirësimin e menaxhimit të financave publike [8]. Banka Botërore ka rekomanduar gjithashtu masa politikash si rritja e investimeve në infrastrukturë, promovimi i zhvillimit të sektorit privat dhe forcimi i rrjeteve të sigurisë sociale [6].

Një nga masat më të rëndësishme të politikave për adresimin e sfidave me të cilat përballlet ekonomia e Shqipërisë pas pandemisë është mbështetja e industrisë së turizmit. Qeveria shqiptare ka zbatuar tashmë një sërë masash për të mbështetur industrinë e turizmit, si ofrimi i mbështetjes financiare për bizneset turistike dhe promovimi i turizmit vendas, por mund të nevojiten politika dhe stimuj më të synuar për të tërhequr turistët e huaj në Shqipëri.

Gjithashtu, rritja e investimeve në infrastrukturë dhe nxitja e zhvillimit të sektorit privat mund të ndihmojë në stimulimin e aktivitetit ekonomik dhe tërheqjen e investimeve të huaja, të cilat mund të kontribuojnë në rritjen ekonomike afatgjatë të vendit. Kjo mund të përfshijë masa të tilla si përmirësimi i infrastrukturës së transportit, reduktimi i barrës administrative për bizneset dhe promovimi i inovacionit dhe sipërmarrjes.

Përmirësimi i menaxhimit të financave publike mund të ndihmojë gjithashtu në adresimin e sfidave fiskale me të cilat përballlet Shqipëria pas pandemisë. Kjo mund të përfshijë masa të tilla si përmirësimi i planifikimit dhe ekzekutimit të buxhetit, rritja e transparencës dhe llogaridhënies në financat publike dhe forcimi i kuadrit institucional për menaxhimin e financave publike.

Së fundi, forcimi i rrjeteve të sigurisë sociale mund të ndihmojë në zbutjen e ndikimeve

negative të pandemisë në popullatat e cenueshme dhe të redukojnë varfërinë dhe pabarazinë. Kjo mund të përfshijë masa të tilla si zgjerimi i programeve të ndihmës sociale, përmirësimi i targetimit dhe mbulimit të rrjeteve të sigurisë sociale dhe promovimi i krijimit të vendeve të punës dhe zhvillimit të aftësive.

Metodologjia

Qëllimi i këtij studimi është të identifikojë sfidat dhe rreziqet me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë dhe të ofrojë implikime politikash për t'i adresuar ato. Ky hulumtim do të përdorë një qasje të metodave të përziera, duke kombinuar metodat cilësore dhe sasore të mbledhjes dhe analizës së të dhënave.

Së pari, u krye një rishikim i literaturës për të ofruar një pasqyrë gjithëpërfshirëse të ndikimeve ekonomike të pandemisë COVID-19 në Shqipëri dhe përgjigjet e politikave të zbatuara nga qeveria për të mbështetur rimëkëmbjen ekonomike [9,10,11]. Rishikimi i literaturës u mbështet në artikuj akademikë, raporte qeveritare dhe burime të tjera përkatëse.

Së dyti, të dhënat cilësore u mbledhën nëpërmjet intervistave gjysmë të strukturuar me politikëbërës, ekspertë dhe aktorë të ekonomisë shqiptare [12,13]. Qëllimi i intervistave ishte të fitonte një kuptim më të thellë të sfidave dhe rreziqeve me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë, si dhe të identifikonte implikimet e mundshme të politikave për t'i trajtuar ato. Intervistat u zhvilluan në gjuhën shqipe dhe u regjistruan audio me pëlqimin e pjesëmarrësve. Të dhënat e mbledhura nga intervistat u transkriptuan dhe u analizuan duke përdorur analiza tematike.

Së treti, të dhënat sasore u mbledhën nëpërmjet një vërtetimi të bizneseve që operojnë në Shqipëri, me fokus të veçantë në ato të sektorit të turizmit [14,15]. Qëllimi i sondazhit ishte mbledhja e të dhënave mbi ndikimet e pandemisë tek bizneset, aftësia e tyre për të aksesuar mbështetjen financiare dhe planet e tyre për rimëkëmbje. Anketa u krye duke përdorur një platformë online, dhe të dhënat e mbledhura u analizuan duke përdorur statistika përshkruese dhe analizë regresioni.

Së fundi, të dhënat e mbledhura nga rishikimi i literaturës, intervistat dhe anketa u sintetizuan dhe u analizuan për të identifikuar sfidat dhe

rreziqet kryesore me të cilat përballen rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë dhe për të ofruar implikime politikash për t'i adresuar ato [16,17]. Gjetjet e hulumtimit u prezantuan në një format raporti, me një diskutim mbi implikimet e politikave dhe rekomandimet për politikëbërësit dhe palët e interesuara në ekonominë shqiptare.

Kufizime

Për sa i përket kufizimeve, ky hulumtim mund të kufizohet nga disponueshmëria dhe cilësia e të dhënave, veçanërisht në kontekstin e pandemisë, e cila ka krijuar sfida për mbledhjen dhe analizën e të dhënave [18,19]. Për më tepër, të dhënat cilësore të mbledhura përmes intervistave mund t'i nënshtrohen anësisë ose interpretimit të studiuesve dhe anketa mund të vuajë nga paragjykimi i përgjigjes. Megjithatë, u bënë përpjekje për të zbutur këto kufizime duke përdorur një metodologji rigorozë të mbledhjes dhe analizës së të dhënave dhe duke pranuar dhe adresuar kufizimet e mundshme në gjetjet e kërkimit.

Rezultatet e hulumtimit

Pandemia e COVID-19 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë e Shqipërisë, duke shkaktuar rënie të aktivitetit ekonomik dhe rritje të shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale, duke ulur të ardhurat e qeverisë. Pandemia ka ndërprerë zinxhirët globalë të furnizimit, duke ulur kërkesën për eksportet shqiptare dhe duke shkaktuar një rënie të PBB-së prej 6.4% në vitin 2020, sipas Bankës Botërore [20].

Industria shqiptare e turizmit është goditur rëndë nga pandemia, ku numri i vizitorëve të huaj ka rënë me 77.3% në vitin 2020 krahasuar me 2019, sipas Institutit Kombëtar të Statistikave Shqiptare [21]. Kjo ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonomi, veçanërisht në zonat bregdetare që varen shumë nga turizmi.

Përveç sfidave që paraqet pandemia, ka edhe rreziqe që lidhen me rimëkëmbjen ekonomike të Shqipërisë pas pandemisë. Këto përfshijnë potencialin për një ringjallje të virusit, i cili mund të çojë në bllokime dhe kufizime të mëtejshme të aktivitetit ekonomik, dhe potencialin për një rikuperim të pabarabartë, i cili mund të rrisë pabarazinë dhe trazirat sociale.

Pandemia ka pasur gjithashtu implikime të rëndësishme për pozicionin fiskal të Shqipërisë, me rritjen e shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale, dhe uljen e të ardhurave që çuan në një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor të vendit dhe borxhit publik. Deficiti i përgjithshëm i qeverisë u rrit në 7.5% të PBB-së në 2020, nga 2.2% në 2019, ndërsa raporti i borxhit publik ndaj PBB-së u rrit në 80.3% në 2020, nga 66.7% në 2019, sipas Fondit Monetar Ndërkombëtar [22].

Për të adresuar këto sfida dhe për të zbutur këto rreziqe, do të nevojiten një sërë masash politike. Këto mund të përfshijnë masa për të mbështetur sektorin e turizmit, të tilla si fushata marketingu të synuara dhe mbështetje financiare për bizneset e prekura. Ato mund të përfshijnë gjithashtu masa për të mbështetur pozicionin fiskal të vendit, të tilla si rritja e të ardhurave nga taksat dhe reduktimi i shpenzimeve të qeverisë për fushat jo prioritare. Për më tepër, do të nevojiten masa politike për të adresuar rreziqet e mundshme që lidhen me një rikuperim të pabarabartë, siç është mbështetja e synuar për rajonet dhe sektorët e pafavorizuar.

Si përfundim, pandemia e COVID-19 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë e Shqipërisë dhe ka ende sfida dhe rreziqe të rëndësishme që duhet të adresohen për të siguruar një rimëkëmbje të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse ekonomike. Me masat e duhura të politikave, vendi mund t'i kapërcejë këto sfida dhe të ndërtojë një ekonomi më elastike dhe gjithëpërfshirëse.

Konkluzione

Pandemia e COVID-19 ka pasur një ndikim të rëndë në ekonominë shqiptare, veçanërisht në sektorin e turizmit, i cili është një shtytës thelbësor i rritjes ekonomike, duke zënë rreth 8% të PBB-së dhe duke punësuar një pjesë të konsiderueshme të fuqisë punëtore të vendit. Rënia e vizitorëve të huaj në Shqipëri me 77.3% krahasuar me vitin 2019 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në ekonominë shqiptare, veçanërisht në zonat bregdetare që varen shumë nga turizmi. Prandaj, qeveria shqiptare duhet të fokusohet në ofrimin e mbështetjes financiare për bizneset e prekura dhe zbatimin e fushatave të marketingut të synuara për të mbështetur sektorin e turizmit [4,5].

Një sfidë tjetër e rëndësishme me të cilën përballlet rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë është ndikimi i pandemisë në pozicionin fiskal të vendit. Rritja e shpenzimeve të qeverisë për kujdesin shëndetësor dhe mbrojtjen sociale dhe ulja e të ardhurave të qeverisë për shkak të rënies së aktivitetit ekonomik ka rezultuar në një rritje të ndjeshme të deficitit buxhetor dhe borxhit publik të vendit. Për të adresuar këtë sfidë, mund të zbatohen masa politike të tilla si rritja e të ardhurave nga taksat dhe ulja e shpenzimeve të qeverisë në fushat jo prioritare [3].

Ka edhe rreziqe që lidhen me rimëkëmbjen ekonomike të Shqipërisë pas pandemisë. Një nga rreziqet kryesore është potenciali për një rigjallërim të virusit, i cili mund të çojë në bllokime dhe kufizime të mëtejshme të aktivitetit ekonomik. Kjo do të kishte implikime të rëndësishme për rimëkëmbjen ekonomike të vendit. Prandaj, qeveria shqiptare duhet të sigurojë që të ketë burime të duhura të kujdesit shëndetësor për të kontrolluar çdo shpërthim të mundshëm të virusit [23].

Për më tepër, potenciali për një rimëkëmbje të pabarabartë, me disa sektorë dhe rajone që rimëkëmben më shpejt se të tjerët, përbën rrezik për rimëkëmbjen ekonomike të vendit. Kjo mund të çojë në rritjen e pabarazisë dhe trazirave sociale, të cilat nga ana tjetër mund të dëmtojnë rimëkëmbjen ekonomike të vendit. Për të adresuar këtë rrezik, mund të zbatohen masa politike të tilla si mbështetja e synuar për rajonet dhe sektorët e pafavorizuar [25].

Sfidat dhe rreziqet me të cilat përballlet rimëkëmbja ekonomike e Shqipërisë pas pandemisë janë të rëndësishme, veçanërisht në sektorin e turizmit dhe pozicionin fiskal. Megjithatë, me masat e duhura të politikave, vendi mund t'i kapërcejë këto sfida dhe të ndërtojë një ekonomi më elastike dhe gjithëpërfshirëse. Qeveria shqiptare duhet të fokusohet në ofrimin e mbështetjes financiare për bizneset e prekura dhe zbatimin e fushatave të marketingut të synuara për të mbështetur sektorin e turizmit, rritjen e të ardhurave nga taksat dhe reduktimin e shpenzimeve të qeverisë për zonat jo prioritare për të adresuar pozicionin fiskal të vendit, duke siguruar që ka burime të përshtatshme të kujdesit shëndetësor: në vend për të kontrolluar çdo shpërthim të mundshëm të virusit, dhe zbatimin e mbështetjes së synuar për rajonet dhe sektorët e pafavorizuar për të

adresuar rrezikun e mundshëm të një rikuperimi të pabarabartë. Duke zbatuar këto masa, qeveria shqiptare mund të ndihmojë në mbështetjen e rimëkëmbjes ekonomike të vendit dhe në ndërtimin e një ekonomie më elastike dhe gjithëpërfshirëse pas pandemisë [3,4,24].

Referencat

1. International Monetary Fund. Albania: Staff Concluding Statement of the 2021 Article IV Mission. IMF Country Report No. 21/189. 2021.
2. World Bank. Albania Economic Update: Navigating the Pandemic: Supporting a Sustainable and Inclusive Recovery. World
3. International Monetary Fund. Republic of Albania: 2021 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the Republic of Albania. IMF; 2021 [cited 2022 May 11]. Available from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/05/11/Republic-of-Albania-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-50306>
4. Albanian National Institute of Statistics. Tourism in Albania, 2020 [in Albanian]. INSTAT; 2021 [cited 2022 May 11]. Available from: <https://www.instat.gov.al/media/10161/vizitori-i-huaj-ne-albanine-2020.pdf>
5. European Bank for Reconstruction and Development. Economic impact of COVID-19 in the Western Balkans. EBRD; 2020 [cited 2022 May 11]. Available from: <https://www.ebrd.com/documents/economics/working-papers/wp0240-economic-impact-covid-19-western-balkans.pdf>
6. World Bank. Albania Overview. 2021 [cited 2023 May 10]. Available from: <https://www.worldbank.org/en/country/albania/overview>
7. INSTAT. Tourism Statistics. 2021 [cited 2023 May 10]. Available from: <https://instat.gov.al/media/7210/turizmi-n-2020.pdf>
8. International Monetary Fund. Albania: 2020 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Albania. 2021 [cited 2023 May 10]. Available from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/05/25/Albania-2020-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-Executive-50359>
9. Cania, L., Kume, V., & Mersini, E. (2020). Economic impact of Covid-19 in Albania. *Journal of Economics and Political Economy*, 7(4), 427-441.
10. International Monetary Fund. (2020). Albania: request for disbursement under the rapid financing instrument-press release; staff report; and statement by the executive director for Albania. International Monetary Fund.
11. Kume, V., Cania, L., & Mersini, E. (2020). The impact of COVID-19 on small and medium enterprises in Albania. *European Journal of Business and Management Research*, 5(3), 70-79.
12. World Bank. (2021). Albania economic update: promoting a green, digital, and inclusive recovery. World Bank Group.
13. Albanian Investment Development Agency. (2021). FDI statistics.
14. Albanian Investment Development Agency. (2021). Doing Business in Albania.
15. International Finance Corporation. (2021). Albania: COVID-19 impact on small businesses.
16. International Finance Corporation. (2021). Supporting the private sector in Albania to address the economic impacts of COVID-19.
17. Government of Albania. (2020). Fiscal stimulus package to support the economy and mitigate the impact of COVID-19.
18. Government of Albania. (2021). The national economic recovery plan 2021-2023.
19. World Health Organization. (2022). Coronavirus (COVID-19) dashboard.
20. World Bank. Albania. (2021). <https://data.worldbank.org/country/albania>
21. Albanian National Institute of Statistics. Tourism Statistics. (2021). <https://instat.gov.al/media/8612/turizmi-kryesore-2021.pdf>
22. International Monetary Fund. Albania: Staff Concluding Statement of the 2020 Article IV Mission. (2020).

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/11/10/pr20372-albania-staff-concluding-statement-of-the-2020-article-iv-mission>
23. United Nations Development Programme. Socio-Economic Impact Assessment of COVID-19 in Albania: Second Phase. Tirana, Albania: United Nations Development Programme; 2020.
24. European Commission. Economic Reform Support Programme for Albania: Economic and Structural Reforms 2018-2020. Brussels, Belgium: European Commission; 2018.

GJUHËSI-ALBANOLOGJI

An overview of the current use of the Italian language in Vlorë

Frosina Qyrdeti

University "Ismail Qemali"
Vlorë

Abstrakt

Vlora përfaqëson një pikë kryesore takimi mes Italisë dhe Shqipërisë. Si një qytet bregdetar, gjeografikisht i afërt me Italinë, Vlora është e hapur për italianët në të gjithë sektorët dhe në të gjitha fushat. Vlora është sot, një portë e rëndësishme për shumë investitorë italianë, por Vlora është gjithashtu shumë pranë Italisë nga pikëpamja gjuhësore dhe kulturore. Ky punim, synon të paraqesë një panoramë të gjendjes aktuale të përdorimit të gjuhës italiane në Vlorë, si një faktor i rëndësishëm që mbështet bashkëjetesën dhe bashkëpunimin mes italianëve dhe vlonjatëve. Italishtja është bërë gjuha e punës për italianët dhe shqiptarët që punojnë në kompanitë italiane në Vlorë.

Në fushën e edukimit multikulturor janë ndjekur e ndiqen mjaft politika institucionale që nxisin mësimin e italishtes në Shqipëri. Ky punim do të ketë në fokus, mësimin të italishtes në shkollat publike e jopublike, duke u ndalur në mënyrë të veçantë te modalitetet themelore që rregullojnë dhe disiplinojnë mësimin e italishtes në shkollë.

Fjalë kyçe: *edukim multikulturor, gjuhë italiane, mësimdhënie, kontakte ndërkulturore,*

Abstract

The city of Vlora represents a main meeting point between Italy and Albania. As a seaside city, geographically close to Italy, the city is open to Italians in all sectors and in all fields. Vlora is a gateway for many Italian investors, but Vlora is also very close to Italy from a linguistic and cultural point of view.

This work aims to present a picture of the current situation of the use of the Italian language in Vlora in authentic and applied contexts. The Italian language is an important factor supporting the coexistence and cooperation between Italians and Walloons. As such, Italian has become the working language for Italians and Albanians working in Italian companies in Vlora.

In the field of multicultural education there have been many institutional policies that promote the teaching of Italian in Albania. Here, we will focus attention on the contexts and methods of learning Italian at the school level, stopping at the fundamental tools that regulate and discipline the teaching of Italian in the schools of Vlora.

Keywords: *multicultural education, Italian language, language teaching, intercultural contacts, Vlora*

1. Vlora, a main meeting point between Italy and Albania.

Very well connected with Italy through the port of Brindisi, Vlora represents for Italy a gateway not only to Albania but also to the Balkans. The city is open to Italians in all sectors and in all fields, in particular to businesses; also taking into account the fact that the vast majority of the largest companies, shops and various establishments already trade with Italian companies, products of various kinds are supplied from Italy, from food to household appliances, to technology and industrial machinery.

In Vlora today you find not only entrepreneurs, but also doctors, technicians, builders, architects, cooks, pensioners, etc. In our interviews to the question "how do they feel in

Vlora, immediately with a smile, they answer that they have adopted each other well, that "Vlora is a simple city to live in". To some it seems "to be in Italy in the eighties, because in "Valona there is an energy that is no longer found in Italy now". Someone else tells you that "he came for a challenge". But in the end it was fine. "Here you really feel loved," says another. "Valona is currently a construction site and furniture prices are still low. I bought an apartment here". "The landscape is almost similar to the Italian one. These testimonies and many others confirm the feelings of closeness and commonality between Albanians and Italians in Vlora.

Italians who visit Vlora are attracted by the beaches and natural beauties, but also by cultural and historical attractions. Places to visit, ways to explore and unique experiences. Italians who visit Vlora instantly take possession of a feeling of familiarity, despite the initial distrust of this city and its inhabitants, often encouraged by the press, TV and various urban legends. Media influence, as we know, is sneaky and it is difficult to break it down: so every now and then it reappears, perhaps in situations that are not immediately manageable, at least in appearance. Of course they manifest themselves both in the workplace and in terms of tourism. But the Italians of Vlora are like at home. They never stop talking about its natural, archaeological and landscape beauties, the genuineness of its cuisine, the proud confidentiality of its people, the incredible linguistic ability of the Valonese, especially in Italian.

In recent years there has been a large "migratory" flow of Italian citizens in Vlora. Entrepreneurs who have chosen to relocate their companies and their business model to Vlora. Thirty years ago, no one had ever imagined that Italian citizens, especially Italian businessmen, would turn their eyes to Albania, not only to visit the cultural attractions, or visit beaches and natural beauties, but also to experience and work. But what are the reasons? What do Italian citizens see and find in the city of Vlora? What business environments did they find in Vlora? We find an answer in the words of the current mayor of the Municipality of Vlora Dr. Dritan Leli who, in his presentation during the meeting organized by Confindustria Vlora, describes "the city of Vlora as a main meeting point between Italy and Albania, with the port, with young people, with the internal resources of Vlora, which offers a great opportunity for Italian investors to make industry together with Albanian producers".

This description is confirmed by the same Italian entrepreneurs and other Italian citizens who have moved to Vlora. For those who do business, Valona offers great opportunities. Large investments, including Italian ones, are underway in Vlora. Albania is one of the non-EU countries not belonging to the European Union, even if negotiations are underway where it is more convenient to relocate the Italian business system. For example, the call center sector. Allowing themselves to be attracted by a favorable tax system, by workforce mostly young people who speak Italian and almost always less expensive and less protected from the union point of view, the Call Centers run by Italians in Vlora are numerous.

2. The Italian language as a means of communication between Italians and Valonians

In the 1930s, an Italian elementary school was established in Vlora which aimed at teaching all subjects in Italian.

In communist Albania, the regime had caused all ties with Western culture to be severed. However, in Vlora, the most Italian city in Albania, Italian radio was followed secretly, and for those who were luckier, Italian television. Italian music conveyed the culture and mentality of the Italians. In the cinemas of the city, Italian films were the most distributed. With those few Italian books that circulated secretly, Italian was learned. The Italian language was considered as the language of expression of a great culture. On the other hand, classical Italian literature was among the most translated in that period in Albania. However, the Italian reality of television was not enough after the 90s, when for in language courses.

The cultural and commercial relations between Vlora and Italy, the cultural exchanges between the two peoples, have favored the teaching of Italian as a curricular subject in the schools of Vlora.

As part of the Ministry of Education's policy on the promotion of foreign languages, the Italian language is included in the ministerial curricula and Albanian students can choose to study it as a second foreign language, from the third grade up to the twelfth grade of middle school superior. Curricular courses of Italian as a second foreign language are also set up in almost all private schools in Vlora.

The basic school, for its part, has become one of the most important sectors for the diffusion of Italian in Vlora. The teaching of the Italian language in the schools of Vlora has been supported and is supported by the Illiria

Program, a project of the Italian Government, which since 2002 has been promoting and developing the teaching of Italian as the first foreign language in Albania. Four compulsory schools in Vlora, two elementary and two high schools, are part of this programme. The training of Albanian teachers of Italian, the supply of teaching material for libraries and school laboratories, the improvement of syllabuses and basic texts are the focus of the project. Through this program, Albanian students have the opportunity to approach the Italian language and culture almost from the very beginning of their school career. In the New Memorandum of Understanding between the Ministry of Foreign Affairs of Italy and the Ministry of Science and Education of Albania on the "Illyria Program for the teaching of the Italian language in the Albanian school system", they agree to extend and force the teaching of the Italian language in Albania through the Illyria programme, which "in promoting and strengthening the teaching of the Italian language, will refer to the field of European policies, using the available tools such as the CEFR (Common Framework of Reference for Languages), the European Language Portfolio, the PEFIL (European Portfolio for Language Teacher Education) and the Albanian Qualifications Framework.

The Illyria program was effective and improved the quality of Italian language teaching. According to the data of the Portal of the Italian language in the world, created by the Italian Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation, "Albania is the country with the greatest presence of Italian students, distributed in particular in local schools thanks to the Illyria Program, which starting from 2002 led to the activation of Italian-Albanian bilingual sections and curricular Italian courses in compulsory schools, elementary and lower secondary schools, and in upper secondary schools.

There are hundreds of schools where Italian is taught as the first foreign language and these schools have teachers who are trained and updated about once a month on various topics, trying to create a community of teachers with a dynamic synergy.

The contributions from the Italian side are significant for the training of Albanian teachers of Italian and the supply of educational material for libraries and laboratories of Albanian schools.

As part of the global network supporting the promotion and diffusion of Italian in the world, the Italian language teachers in Vlora are also part of a network that reflects in real time

the directions that schools want to take in teaching Italian in Albania.

At the Italian Embassy in Tirana there is the schools office that deals with the training of Albanian teachers directed by the Illyria program. 120 Italian teachers participate every month in training courses and seminars that are developed by Italian experts.

Dozens of exchange projects, twinning of the schools of Vlora with the Italian ones bring the Vlonese children closer to the Italian language and culture. I corsi di Istituto Italiano di Cultura a Valona

Given the growing interest of the population of Vlora in the study of the Italian language, in 1995 the Italian Cultural Institute of Tirana organized its Italian language and culture courses in Vlora. The courses are divided into the various levels of competence foreseen by the Common European Framework from level A1 up to C2. The number of students per class ranges from a minimum of 8 to a maximum of 18. An entry test is required to place students in the appropriate level of competence; at the end of each level, a progress exam is taken, which allows admission to the next level. For passing each level of competence, a certificate of attendance is issued upon request by the student.

In agreement with the University for Foreigners of Perugia, the Institute organizes exams for obtaining the CELI Diploma (European Certification of the Italian Language) every year.

In agreement with the University for Foreigners of Siena, the Institute organizes every year the exams related to obtaining the CILS Diploma (Certification of Italian as a Foreign Language) and DITALS, (Certification of Competence in Teaching Italian to Foreigners). L'italiano all'Università di Valona

The Department of Foreign Languages, within the Faculty of Human Sciences, also has a Space of Italian Culture with a library. A strong point of the Department is the close collaboration with the Consulate General of Vlora, thanks to whose support projects, cultural activities and conferences are carried out. Partnership initiatives are active with several Italian and foreign universities, and in particular with the University of Salento, with which there has been an agreement for many years and collaborates within the Erasmus program.

At the "Ismail Qemali" University, Italian courses are offered at levels A1-C2 within the Degree Courses in Italian and English Language,

Masters (specialist degrees) in Italian Language and Literature and in English Language and Literature, but also in other faculties: both at an elementary level and as regards the specialized language, Italian is learned in the Degree Course in Marketing, in the Degree Course in Nursing and in the Degree Course in Law. Un calo di interesse per l'italiano dai giovani

In the world of Babel, the position of the Italian is not guaranteed. It is also happening in Vlora. Young people speak it but don't study it. Young people learn other languages which are more expendable.

In the context of globalization crossed by new currents, various offers, great mobility - the shocks were felt for the Italian.

So which Italian should young Albanians learn. It is not enough to say that the Albanian society is pro-Italian. Once upon a time there was a way to learn Italian and that was to turn on the TV and experience Italian through the TV channels. Now kids have a plurality of media such as television platforms, Netflix, social networks, and very often the same mobile phones can offer areas of learning, in the sense that they can choose Italian rather than English, German, Spanish and the boys are very curious and have an incredible imagination. If you talk to teachers they say their students are very creative. Kids have a very flexible, very personal use of everything in the digital world. We adults often don't understand and we see them with mobile phones and we think that everyone is making the same choice and the same gesture. In this sense, the activities that must be organized must be according to their interests, therefore different formulations and ways of dealing with the Italian language. E per concludere mettiamo in evidenza il fatto che per l'italiano devono essere sfruttate tutte le risorse che l'Italia ha in Albania come,

- Excellent human, economic and political relations between two countries
- Institutions: Embassy of Italy in Tirana, Consulate General of Italy in Vlora, Bilateral Agreements with the Ministry of Education and Sport.
- The Renewal of the Illiria Program for the teaching of Italian in Albania, in order to strengthen the promotion of the teaching of the Italian language, as the first foreign language, in the Albanian school system.
- Entrepreneurs (interest in Italian also thanks to Italian companies)

- Albanian immigrants in Italy and the dislocations of many Italians in Albania.
- The admirers of Italy: love Italy, its products, its land, its cuisine and its lifestyle.
- Albanian students in Italy and Italian students in Albania. Italy was the first state of the European Union to have hosted thousands of Albanian students located in the areas of southern and northern Italy. In every Italian university there are highly motivated and very serious Albanian students who know how to take advantage of scholarships. And in recent years, the presence of Italian public universities in Albania has been felt to be able to give Albanian students the opportunity to study in high-level university spaces without having to leave Albania.

References:

Berruto, G. Berretta, M: *Lezioni di sociolinguistica e linguistica applicata*, Napoli, Liguori, 1988; pg. 27

Boriani Maurizio, Macchiarella Gianclaudio; *Albania e Adriatico Meridionale; Studi per la conservazione del patrimonio culturale (2006-2008)*, ALINEA editrice, Firenze 2009.

R. Devole (1996), *La scoperta dell'Albania : gli albanesi secondo i masmedia*.

Longo, Maurizio. *La lingua Italiana in Albania: caso di bilinguismo?* Éducation et Sociétés Plurilingues. Education et Sociétés Plurilingues

Longo, Maurizio. *Livello raggiungibile nella conoscenza dell'italiano tramite la televisione. Un'analisi dell'italiano parlato in Albania*. n°27-décembre 2009

Turano Giuseppina, *Rapporti storici nell'Adriatico Meridionale: Albania e Italia, una storia antica*, Consiglio d'Europa (2002),

Quadro Comune Europeo di Riferimento per le lingue: apprendimento, insegnamento, valutazione, trad. it di D. Bertocchi, F. Quartapelle, Milano-Firenze, RCS scuola, La Nuova Italia-Oxford, (tit. or. Common European Framework for Languages: learning, teaching, assessment, Council of Europe, Strasbourg, 2001).

https://ambtirana.esteri.it/ambasciata_tirana/resource/doc/2018/12/23254_f_memorandumil_liria_2012.pdf

MBI VEÇORITË GJUHËSORE DHE SINTAKSORE TË GJUHËS SË GAZETAVE

Dr. Elda Katorri

University of Tirana

Albania

Faculty of Foreign Languages

Italian Department

elda.katorri@unitir.edu.al

Abstract

Now the phrase "Fourth Estate" is an established status that we give to the media and not without a reason. They reflect and give voice, through language, to our daily reality in which we interact. Linguistic forms, syntactic structures, lexicon and style used are deliberately chosen to echo a certain point of view or attitude, an ideology, a political current or a current fashion, forming opinions or influencing them. The media are a memory archive where the diversity of linguistic registers unfolds, which, according to the purpose of the message they want to convey, exercise their "power" through their words or their structure. It is precisely on some of the linguistic and syntactic characteristics of the language of newspapers that this essay intends to dwell, describing how linguistic mechanisms adapt to the purposes of the message that the media want to convey.

Key words: *media, newspaper language, syntactic features, lexical features, communication*

Abstrakti

Tanimë togfjalëshi "pushteti i katërt" është një status i konsoliduar që ne ua njohim mediave dhe jo pa të drejtë. Ato pasqyrojnë dhe i japin zë, me anë të gjuhës, realitetin tonë të përditshëm në të cilin ne ndërveprojmë. Format gjuhësore, strukturat sintaksore, leksiku dhe stili i përdorur përzgjidhen në mënyrë të qëllimshme për t'i bërë jehonë një këndvështrimi apo qëndrimi të caktuar, një ideologjie, një rryme politike apo mode të çastit duke formuar opinione apo duke i

ndikuar ato. Mediat janë një arkiv kujtese ku shpaloset larmia e regjistrave gjuhësorë të cilat sipas qëllimit të kumtit që duan të përcjellin e ushtrojnë "pushtetin" e tyre përmes fjalëve apo strukturës së tyre. Pikërisht mbi disa nga veçoritë gjuhësore dhe sintaksore të gjuhës së gazetave mëton të ndalet ky punim duke përshkruar se si mekanizmat gjuhësorë u përshtaten qëllimeve të kumtit që mediat duan të përcjellin.

Fjalë kyçe: *media, gjuha e gazetave, veçori sintaksore, veçori leksikore, kumt*

1. Hyrje

Me lindjen e shoqërisë masive në fund të shekullit XIX dhe fillim të shekullit XX, në shumë vende të zhvilluara, për shkak të industrializimit të prodhimit, zgjerimit të së drejtës për të votuar, shkollimit dhe përmirësimit të arsimit publik, ndryshoi edhe struktura shoqërore dhe marrëdhëniet që njerëzit krijuan me njëri-tjetrin. Ndryshuan nevojat, interesat, pritshmëritë. Individit filloi ta rikonceptonte vetveten, po ashtu edhe rolin që ai zinte në shoqëri. Kontaktet e njerëzve me njëri-tjetrin u intensifikuan ndërkohë që edhe interesi që nisën të shfaqnin për botën përreth u rrit.

Ky proces i shpejtë i transformimit teknologjik që po përjetojmë, po na prin drejt një transformimi kulturor rrënjësor, një transformimi kognitiv, perceptues, dhe në të njëjtën kohë ndërveprues të individit me shoqërinë, pjesë e të cilës ai është. Sot, pa më të voglin dyshim, informacioni mund të jetë pushtet, por jo më monopol. Ai tanimë

mund të depërtojë dhe të përhapet nga valët elektromagnetike të radios, televizorit apo hapësirës dixhitale të rrjetit. Çdokush mund të jetë kudo dhe kushdo mund të ketë akses në informacion. Ne kemi zgjedhur të analizojmë informacionin e servirur nga të përditshmet e shtypit të shkruar (italian dhe shqiptar), kryesisht kronikën e jetës politike dhe asaj qytetare.

Ky hulumtim gjuhësor nuk ka si qëllim në vetvete vetëm të konstatojë por ai mundohet të shpjegojë zgjedhjet formale gjuhësore në raport me përmbajtjen, situatat e ndryshme dhe sidomos në raport me mënyrat e komunikimit pasi gazeta është konceptuar si një mjet konsumi i shpejtë, në udhëq kryqin e flukseve të ndryshme gjuhësore dhe, si e tillë, pa një status të vetin të mirëpërcaktuar. Pikërisht nga këtu duhet të nisemi.

2. Mendimet rreth gazetarisë dhe rolit të gazetarit

Përsiatjet dhe diskutimet rreth gazetarisë dhe rolit të gazetarit si autori i artikullit, kanë qenë të shumta e shpeshherë jo në unison me njëra-tjetrën. Filozofi i madh italian Benedetto Croce[1] ishte i mendimit se *nëse një faqe [gazete] është e denjë për një antologji, kjo është një çështje që i takon artit dhe jo gazetarisë* pasi kësaj të fundit, asaj të zakonshmes, në kuptimin tradicional të termit, për të qenë letrare do t'i duhej të abdikonte nga përmbushja e detyrave të përditshme që lidhen me ligjërimin objektiv të informacionit.

Të njejtën linjë mendimi ruante edhe shkrimtari Alberto Moravia[2] i cili shpresonte që *gazetaria informative t'i linte mënjatë pretendimet letrare dhe të bëhej më serioze dhe e angazhuar në realitetin e përditshëm*, mendim ky i përforcuar edhe nga një tjetër shkrimtar e, njëkohësisht gazetar i madh si Dino Buzzati[3] i cili shprehej se *"gazetaria duhej të lidhej me realitetin"*.

Megjithatë, përpos qëndrimeve të ndryshme rreth cilësisë artistike të gazetarisë, "të shkruarit bukur" ka qenë gjithmonë një objekt kulti dhe një artikull i firmosur nga një shkrimtar i dorës së parë (psh. Buzzati apo Montanelli) mund të ishte arsye prestigji për një gazetë.

Paolo Murialdi, profesor universiteti, gazetar e shkrimtar gjithashtu, ishte i mendimit se gazetaria është *"palestra e të shkruarit bukur"* [4]. Gazetari shihet si një lloj zejtari i cili me durim, punë, ushtrim dhe përkushtim farkëton trajtën gjuhësore me anë të së cilës përcillet dhe seviret informacioni. Gazetat dhe gazetarët sot kanë përgjegjësi madhore duke qenë se për shumë njerëz gazetat janë rastet e vetme që u lejojnë të kalisin aftësinë e të lexuarit dhe të shumëfishojnë kontaktet me ligjërimin e shkruar. Përhapja masive e tyre arrin të kushtëzojë në mënyrë

domethënëse opinionin publik jo vetëm në aspektin e cilësisë së mendimit, por edhe në aspektin e shijeve gjuhësore.

Lidhur me sa më sipër, vlen për t'u përmendur largpamësia e dy profesorëve amerikanë të Universitetit të Misurit, Walter William e Frank Lee Martin, të cilët në vitin e largët 1911, në librin e tyre "Praktika e gazetarisë" [5], shkruanin:

*"Në thelb, gazetaria nuk është thjesht veprimtaria e të shtypurit dhe të botuarit, por është arti i mbledhjes dhe paraqitjes së lajmeve dhe komenteve që bëhen rreth tyre, diskutimi rreth problemeve të ndryshme që ajo paraqet, për të cilat na informon, na mëson. Ajo na ofron portretin dhe interpretimin e jetës njerëzore në çdo aspekt të saj. Gazetari është vjelës, mbrojtës, blerës dhe shitës lajmesh, gjykatës, tribun, mësues, interpret. Kur ai i interpreton ngjarjet, si shkrimtar, bashkëpunëtor apo drejtor gazete, ai e afron gazetarinë me letërsinë. Në kuptimin e saj më të lartë gazetaria nuk është as tregti e as ujdi, por është një profesion: **profesion interpreti**."*

Sidoqoftë, funksioni i gazetarisë nuk lidhet vetëm me nxitjen e debateve rreth aktualitetit social, politik, financiar apo ekonomik. Kjo do të qe shumë reduktuese. Dobia e një artikulli lidhet me një larmi arsyes. Përshkrimi i një ngjarjeje lidhet me mbajtjen e një qëndrimi personal dhe ideologjik. Mediave u njihet një rol i pazëvendësueshëm në zhvillimin e shoqërisë, në emancipimin e individit, në transformimin e dokeve dhe në konsolidimin e demokracisë. Shumëfishimi i gazetave çoi në një shumëfishim të qëndrimeve dhe ideologjive të vetë redaksive e cila më vonë çoi në një qasje pluraliste ndaj ngjarjeve që ndodhnin në vend apo në mbarë botën.

Krahasimi i teknikave dhe këndvështrimeve të ndryshme rreth të njejtave tematika do të na japë mundësinë të kuptojmë se si çështje aktuale, ose që kanë gjithsesi një interes të përgjithshëm, mund të adresohen dhe të trajtohen nga shumë këndvështrime; se si mund zgjerojmë horizontet e diskutimit duke iu referuar përvojave dhe njohurive të tyre, duke kërkuar pika kthese, prapaskena, shkaqe të largëta dhe të fshehura rreth fakteve dhe ngjarjet, aty ku një syu pa përvojë dhe vëzhguesi sipërfaqësor çdo gjë do t'i dukej e qartë dhe e mirëqenë; dhe në fund, duke verifikuar se sa pasuri leksikore, retorike apo strukturore ofron gjuha jonë, nëse përdoret me kujdes dhe durim prej zanatçiu, duke mos u kënaqur nga ato pak formula të gatshme dhe fjalorit të zakonshëm.

3. Mbi veçoritë gjuhësore e sintaksore të shtypit të sotëm

Ku lind dhe çfarë karakteristikash paraqet gjuha e gazetave? Çfarë qëllimesh ka ai që përdor konstrukte dhe fjalë të caktuara? Çfarë reagimi

nxisin tek lexuesi lloje të caktuara shkrimi? A ka struktura sintaksore dhe zgjedhje leksikore të vetat gjuha e gazetave?

Gazeta e ditëve të sotme është një sistem brendish dhe formash që ndërthuren me njëra-tjetrën kështu që secila prej tyre nuk mund të studiohet veçmas.

Në të vërtetë gjuha e gazetave është pasqyrimi i prurjeve gjuhësore nga nënkode të ndryshme gjuhësore (ligjërimi i sferës politike, ekonomike, burokratike, teknike, ekonomike etj.) por *ajo çka e dallon këtë gjuhë është procesi i riformulimit që synon produkte nga prejardhje të ndryshme*[6].

Sidomos në artikujt e kronikës politike, riformulimit gjuhësor i bashkëngjitet edhe riformulimi ideologjik i cili ndryshon nga njëra gazetë në tjetrën (kemi parasysh këtu gazetatat si organe partiake, zëdhënese të partisë përkatëse apo gazetatat që kryefjalë të tyre kanë opinionet) e në këtë rast ajo shpeshherë nuk është mjeti i duhur për të shprehur mesazhe që paraqesin interes për një gamë të gjërë lexuesish. Është kjo arsyeja pse shpeshherë gjuha e gazetave shfaqet e kufizuar, e paaftë për t'u bërë zëdhënese e interesave gjithëpërfshirës, jo fort e kuptueshme. Një veçori tjetër e prozës së gazetave është se ajo parapëlqen të ndërtojë një sistem të vetin konotativ çka shpeshherë rezulton vendimtare në përzgjedhjen e leksikut.

Që nga vitet '70 të shek. XX, sipas modelit të gazetës *la Repubblica* (1976), gazetë që solli risi në të shkruar, mënyra e të shkruarit në gazeta ndryshoi së tepërmi. Nga njëra anë, modeli gjuhësor i përdorur filloi t'i largohej prozës së ngarkuar e të fryrë (*giornalese*) të dekadave të mëparshme duke u afruar me gjuhën e zakonshme dhe nga ana tjetër, filloi të lëvrohej një stil brilant dhe shumë ekspresiv i cili ndonjëherë shkonte në dëm të informacionit.

Faktor vendimtar në zhvillimin e dy prirjeve të sipërpërmendura ishte rritja e pranisë së ligjëratës së drejtë: ajo vinte si në formë interviste ashtu edhe në formë mozaiku plot me citime[7] të pasqyruara në artikull. Në fenomen i tillë e thjeshtëzoi dukshëm aspektin sintaksor dhe atë leksikor. U vu re një hapje drejt lirshmërisë dhe spontanitetit të të folurit.

Ekspresiviteti përshkonte pothuajse çdo sektor të shkrimit gazetaresk i cili padyshim diktohej edhe nga lloji i gazetës, por kjo shfaqej si një prirje qartësisht e dallueshme. Zhdrërvjellësia e leksikut, fragmentarizimi i sintaksës dhe gjetjet stilistikore (neologjizmat, metaforat, shenjat e pikësimit etj.) ishin ato që e karakterizuan ligjërimin gazetaresk në këtë periudhë.

Sa i përket shtypit shqiptar, nuk mund të flitet për një "revolucion gjuhësor" veçse pas viteve '90 ku spikatën tituj të tillë si *Koha Jonë*, *Rilindja Demokratike*, *Shekulli*, *Korrieri*, *Gazeta Shqiptare*

etj. Sa i përket qasjes ndaj gjuhës së përditshme vihet re një rënie e konsiderueshme e elementit burokratik dhe atij letrar.

Gjetjet letrare në ligjërimin e sotëm gazetaresk, që asesi nuk duhet të ngatërrohen me praninë e letërsisë në gazetari, në tekstet narrative apo në faqen e tretë kushtuar kulturës (*elzeviro*), janë më të kufizuara se në kronikat e lajmeve apo kronikat sportive. Këto të fundit janë një sektor në të cilin imagjinatës krijuese të gazetarit i lënë dorë e lirë. Burimet nga të cilat ajo furnizohet janë prurjet letërsisë apo fusha të tjera të jetës.

4. Tipologjia e artikujve: struktura e brendshme dhe strategji të kohezionit tekstual

Pjesa më e madhe e artikujve të gazetave janë të llojit informativ, ndërsa tekste argumentues janë editorialet ose artikujt me karakter shkencor apo letrar. Sidoqoftë, vlen të theksohet se nuk ka një ndarje të qartë midis tipologjisë së artikujve pavarësisht ndarjes së tematikave sipas sektorëve të ndryshëm. Nuk mungojnë rastet kur brenda të njejtit artikull, pavarësisht tematikës që trajton, gjejmë pasazhe narrative, përshkruese apo argumentuese pasi, siç jemi shprehur më lart, nga pikëpamja gjuhësore ligjërimi i gazetave është një përzierje nënkodesh të (psh.: gjuha e sportit flet edhe me terma shkencore, ndërsa të folurit e zakonshëm përfshin terma sportivë) ndryshme e tekstesh të larmishme.

Teksti është një strukturë hierarkike komplekse që përmban një numër n sekuencash – eliptike ose të plota – të të njejtit lloj ose të llojeve të ndryshme. [8]

Teksti vlerësohet si njësi më e madhe ligjërimore që realizon komunikimin midis njerëzve[9] i cili sipas sipas modelit të propozuar nga studiuesit Beaugrande/Dressler ndahet në pesë faza: *planifikimi (planning)*, *shestimi (ideation)*, *zhvillimi (development)*, *shprehja (expression)*, *analiza (parsing)*.

Në kuadër të tektit të gazetës, faza e parë përfaqëson aktin nëpërmjet të cilit gazetari i vë vetes një objektiv apo qëllim për të arritur përmes tekstit dhe, gjithashtu, zgjedh tipin e tekstit të përshtatshëm për këtë objektiv. Kjo fazë ndiqet nga çasti i shestit ku projekti fillestar është vënë në marrëdhënie me idetë. Faza e zhvillimit shërben për të ngjizur, shtrirë e saktësuar këto ide. Përmbajtja që tejçohet mbruhet e lidhet me forma të veçanta të shprehjeve gjuhësore. Krijimi i tekstit mbyllet me analizën gramatikore ndërmjet shprehjeve gjuhësore duke i vendosur ato në vijimësi lineare. Që një tekst të quhet i tillë, ndër të tjera, duhet të respektojë parimet e koherencës[10] (veçori semantike e ligjërimit, që bazohet në interpretimin e çdo fraze të vecantë në lidhje me

interpretimin e frazave të tjera e cila u referohet funksioneve në bazë të të cilave elementet e botës tekstuale, ose përvijimi i koncepteve dhe lidhjeve, që mbështesin tekstin sipërfaqësor, janë reciprokisht të kuptueshme dhe të dallueshme) dhe të kohezionit [11] (funksionet që njësitë e gjuhës shpalosin për të vënë në dukje lidhjet midis elementëve të tekstit sipërfaqësor). Elementet për përfundimin e kohezionit do t'i analizojmë më poshtë.

Zakonisht struktura ideale e një artikulli *respekton një hierarki rëndësie* sipas së cilës lajmi duhet të paraqesë informacionet kryesore të cilat pasohen nga disa rrethana dytësore, përshkrimet e personazheve të shoqëruara nga komentet e gazetarit dhe gjithçka tjetër që shërben për ta kompletuar tablonë e ngjarjes. Në të vërtetë jo gjithmonë ndodh kështu. *Shumica e gazetave, për të ngjallur kureshtje dhe krijuar pritshmëri parapëlqejnë të veprojnë ndryshe duke bërë të mundur që tema, në rang kronologjik, të paraprihet nga elementë të tjerë dytësor e plotësues. Këtë fenomen shumë gjuhëtarë e quajnë elipsa kataforike e temës* [12]. Më poshtë shembuj nga gazetatat italiane dhe shqiptare.

☞ *"Cosi" non passeranno". E l'Eliseo rilancia con cinque "requisiti". Gli immigrati dimostrano di avere risorse economiche* [13].

☞ *Ato që kanë parë njerëzit nuk janë të vërteta. Taksat* caktohen në fund të dhjetorit [14].

Një mënyrë tjetër organizimi tekstor është *ndarja në paragrafë me tituj që kanë njëfarë autonomie, që shërbejnë për të ndarë segmente të tekstit nga njëri-tjetri që kanë tema të ndryshme dhe për të nxjerrë në pah një fjalë-temë*.

☞ **Le indagini:** I jihadisti hanno tentato di modificare la voce del «boia». Il filmato scovato da esperti prima della pubblicazione

Barba più lunga: non è stato ucciso subito

I due video a confronto: cambia il luogo dell'esecuzione

Il boia [...] Lo hanno riconosciuto anche se i terroristi hanno cercato di modificarne la voce dall'accento inglese. // **I tempi** [...] Dunque le esecuzioni — malgrado supposizioni sostenessero il contrario — sarebbero avvenute in momenti diversi. // **Il luogo** - Può trovarsi nella stessa zona della prima esecuzione, ma in un punto differente [...]. // **L'esecuzione** - In entrambi gli episodi, i militanti oscurano il momento esatto dell'esecuzione [...] [15].

☞ Rihapet çështja çame

Grekët na kthejnë flamurin përmbys

Përplasjet Panariti-Avrampoulos që nga Nju Jorku për çështjen e paktit detar

Çamët. Kryediplomati shqiptar, Panariti, e ngriti çështjen çame në takimin kokë më kokë që dy homologët zhvilluan dje rreth një orë në zyrën e ministrit grek. [...] // **Deti** - Ministri i Jashtëm shqiptar refuzoi dje të pranonte që çështja e ndarjes së ujërave mes dy vendeve të bëhej nga një gjykatë ndërkombëtare arbitrazhi [...] **Flamuri** - Zyrtarët e Ministrisë së Jashtme të Shqipërisë që vizituan dje Athinën u njohën me incidentin e kthimit të flamurit shqiptar me kokë poshtë, vetëm pasi kishte përfunduar çdo takim [...] [16].

Lidhja e mes njërive tematike të një artikulli arrihet nëpërmjet strategjive të tilla si *rimarrja e temës* cila mund të realizohet përmes përsëritjes së saj, ose fjalë për fjalë, ose me anë të [17]:

➤ një përemri (rimarrje sintaksore)

☞ **E chi si ribella rischia: proiettili all'orafo rapinato**

Choc a Vicenza, dopo il benzinaio che aveva sparato al giostraio finisce sotto scorta anche il gioielliere: per lui una busta con pallottole

Mi ha ripetuto che non ce la fa più, che questa non è vita. È un uomo forte ma non può resistere all'infinito. Prima o poi crolla. E lui sta malissimo, è arrivato al limite [18].

☞ **Kanabisi**

Kokëdhima, kontakte në Uashington për eksportin

Si u hodh ideja në Komisionin e Ekonomisë Deputeti Kokëdhima e hodhi për herë të parë idenë e legalizimit të kanabisit për qëllime mjekësore gjatë mbledhjes së Komisionit parlamentar të Ekonomisë, në muajin nëntor 2014. Ai u bëri thirrje autoriteteve shtetërore të marrin në konsideratë idenë e licencimit të prodhimit të kanabisit për industrinë farmaceutike [...] [19].

➤ një sinonimi leksikor ose hiperonimie (rimarrje semantike)

☞ **Berlusconi stana il Carroccio «Basta veti, solo uniti si vince»**

Berlusconi rientra a Roma dopo quasi due settimane brianzole e si butta a capofitto sui temi caldi: partito ma soprattutto alleanze. I nodi non sembrano sbrogliarsi e, dopo aver raggiunto l'intesa di massima con gli alfaniani, il Cavaliere prova a scalfire il muro della Lega [20].

☞ **Ligji për gradat në polici, uniformat blu do të deklarojnë të ardhurat**

Ministri i Brendshëm, Saimir Tahiri, deklaroi dje në Konferencën Kombëtare Antikorrupsion se qeveria do hartojë një ligj të ri për gradat në polici. Tahiri deklaroi se është në fazën e përpunimit të strategjisë për parandalimin e praktikave

korruptive brenda Policisë së Shtetit, duke nisur nga një ligj i ri që reformon tërësisht Shërbimin e Kontrollit të Brendshëm [21].

- një togfjalëshi perifrizes (rimarrje pragmatike) që u referohet më tepër njohurive enciklopedike se sa atyre semantike.

☞ *La notizia è stata data solo ieri ma Talus Taylor, creatore del fumetto di Barbapapà, poi diventato un cartoon amatissimo dai bambini, insieme alla moglie Annette Tison, ci ha lasciato il 19 febbraio scorso, all'età di 82 anni. La creazione che ha cambiato la sua vita avvenne a Parigi. Le leggenda vuole che il 19 maggio del 1970 camminando per strada Talus sentì un bambino fare versi strani, come un continuo "baa baa". Non conoscendo il francese chiese alla moglie e questa gli svelò il mistero: voleva la "barbe à papa", cioè lo zucchero filato. Il personaggio nacque subito dopo sul tavolo di un ristorante: rosa, tondo e capace di cambiare forma [22].*

☞ **Rrëfimet e maestros", sjell botën e Musa Ramadanit**

"Rrëfimet e maestros", apo dialog me avantgardistin e viteve të 70-ta, Musa Ramadanin, është libri më i ri i Agron Y. Gashi e që është botuar nga Qendra Multimedia, pikërisht në 70 vjetorin e lindjes së Musa Ramadanit [23].

- trajtat e shkurtra të kundrinorëve të drejtë si (lo-it, i.e-shq.),

☞ *Scudi umani islamici? Li facciano per i cristiani in Siria*[24].

☞ **Arrestimet për terrorizëm në Kosovë, dosja në Prokurorinë Speciale të EULEX**

Transferohet në Prokurorinë Speciale të "Eulex"-it dosja për gjashtë personat e arrestuar, të cilët dyshohen për kryerjen e veprës penale të terrorizmit. [...] e konfirmoi kryeprokurori i Prokurorisë Themelore të Prishtinës, Imer Beka [25].

Nuk mungojnë rimarrjet e temës me përemrat dëftorë *ciò/questo* (it.), *ky,kjo, kjo gjë, ky fakt* (shq.), me perifrize përmblendhëse, sinonime ndajshimore etj.

Sa i përket konstrakteve sintaksore hasim një zhvendosje majtas apo djathtas (në raport me rendin normal të fjalëve në fjali kryefjalë/kallëzues/kundrinë apo rrethanor) të informacionit kryesor në fjali të cilat realizojnë rimarrjen anaforike të temës duke i shtuar elemente të reja të informacionit.

- Kemi zhvendosje majtas kur pjesët e fjalisë si kundrinorët apo rrethanorët paraprijnë elementë të tillë si kryefjala apo fojla, të cilat, si në shqip ashtu dhe në italisht, sipas rendit të zakonshëm të fjalëve në këto dy gjuhë do të duhet të

vinin pas tyre. Presja i ndan ato nga pjesët e tjera të fjalisë.

☞ **Controlli sui conti, il muro dei deputati**

Alla Camera, salta la certificazione esterna. Ma Pd e Udc: la faremo comunque [26].

☞ **"Letrat" e pensionit**

ISSH: Dokumentet, ja si ta përfitoni [27].

☞ **Koalicionet, dita e fundit e negociatave**

Takimet e planifi kuara të PS dhe PD në 24 orët e fundit, nesër mbyllen regjistrimet [28].

- Kemi zhvendosje djathtas kur kundrinorët apo rrethanorët paraprijnë nga një përemër me funksion kataforik, pa e prishur, në dukje, rendin e zakonshëm të fjalëve në fjali. Në aspektin e informacionit, ndryshimi i rendit normal të fjalëve në fjali është shumë i rëndësishëm, pasi në këtë mënyrë kundrinorët marrin një vlerë tematike, dmth. dalin ato si temë, si kur e paraprijnë, ashtu edhe kur e ndjekin foljen.

☞ **"Ho detto quattro volte no alla Juve"**

"[...]l'ho rifiutata quattro volte, la Juventus" [29].

☞ *Deri dje pasdite, autoritetet italiane njoftonin se ishin nxjerrë nga ujërat e Mesdheut, 24 kufoma*[30].

5. Sintaksa e fjalisë

Fjalja është fragmenti i ligjërimin i përbërë zakonisht prej dy a më shumë fjalësh kuptimplota të bashkuara sipas taportesh të caktuara, në bazë të ligjeve të një gjuhe, në një tërësi të vetme kuptimore, gramatikore e intonacionore [31] ndërsa sintaksa përcakton rendin e fjalëve brenda saj.

Sintaksa bashkë me tekstualitetin, është sektori ku evolucioni i shkrimit gazetaresk është veçanërisht i dukshëm. Ajo shquhet kryesisht për një stil emëror, i cili diktohet qoftë nga hapësira e kufizuar në faqe ashtu edhe nga dëshira për të bërë përshtypje, për një përdorim të dendur të shenjave të pikësimit dhe të ligjëratës së drejtë. Krahësuar me leksikun, i cili shfaqet gjithmonë si elementi më elastik dhe i ndryshueshëm, kohët e fundit, me prurjet e neologjizmave dhe fjalëve të huaja, sintaksa po shfaq ndryshimeve të thella. Kështu, për shembull, preferenca për periudha shumë të shkurtra që shpesh përkrijnë me një fjali të vetme, të thjeshtë, shpesh njëkryegjymtyrëshe, karakterizon një pjesë të madhe të artikujve. Kjo gjë, përpos ndikimit që ushtron ligjërimi i folur dhe televizioni, lidhet edhe me nevojën që ka vetë ligjërimi gazetaresk për të qenë sa më i saktë dhe impresionues, me

qëllim që informacioni të jetë sa më i drejtpërdrejtë dhe i thjeshtë: ai lidhet me një qëllim objektiv, ka karakter denotativ. Nga ana tjetër, thyerja e shpeshtë e fjalisë me pikë apo presje, i jep artikullit një ekspresivitet më të madh ku enumeracioni i elementit informativ është gradual dhe në shkallë rritëse siç ndodh në shembujt e mëposhtëm:

☞ *“La situazione in Libia si sta deteriorando da mesi. Le istituzioni dello Stato sono divise, le condizioni economiche e finanziarie peggiorano, sono vicine al collasso. Il livello di violenza è drammaticamente accresciuto. L'orrendo e brutale assassinio dei 21 cittadini egiziani sottolinea il fatto che i terroristi dell'Isis hanno accresciuto la loro capacità.*

(Situata në Libi prej muajsh po përkeqësohet. Institucionet e Shtetit janë të ndara, kushtet ekonomike dhe financiare po përkeqësohen, janë afër kolapsit. Niveli i dhunës është rritur në mënyrë dramatike. Vrasja e tmerrshme dhe brutale të 21 qytetarëve egjiptianë thekson faktin se terroristët e Isis-it e kanë rritur kapacitetin e tyre) [32].

☞ *Passa il tempo ma lei non arriva. Lui prova a chiamarla, ma senza esito: cellulare spento. Da allora jessica Sorio, 19 anni, di Dalmine, studentessa di ragioneria, un lavoro in un bar la sera, sparisce. Segno particolare: una fenice tatuata sulla cavaglia destra.*

(Koha kalon, por ajo nuk vjen. Ai përpigjet t'i telefonojë, por më kot: celulari i fikur. Që atëherë Jessica Sorio, 19 vjeç, nga Dalmine, studente ekonomiku, punë në një bar natën, zhduket. Shenjë dalluese: një feniks të bërë tatuazh në kyçin e këmbës së djathtë [33].

Të shkruarit me fjali të thjeshta haset përgjithësisht në të gjitha llojet e teksteve, përjashtojë këtu tekstin argumentuesin, kryesisht në tituj. Ai i jep zhdërvjellësi ligjëritimit. Në kuadër të fjalisë së thjeshtë [34], ne mund të dallojmë disa tipe:

- një varg fjalish të thjeshta me kuptim të mëvetësishëm që ndahem nga njëra-tjetra me pikë

☞ *Në Shqipëri nuk do të eksportohen armë kimike. Fjala është për njërin nga komponentët që përbëjnë një armë kimike. Pra, nuk do të sjellin armët kimike në Shqipëri [35].*

Këto tipa fjalish mund të hasen në brendësi të teksteve që shfaqin një larmi strukturash sintaksore (me bashkërenditje, me nënrenditje) duke gërshetuar me to. Gjithashu, ato janë konstruktë që përdoren gjithnjë e më tepër në

ato artikuj që “flasin” më shumë me imazheve apo fotografi;

- të bashkërenditura të ndara me pikë

☞ *[...] Unë parashikoj trazira në këtë vend shumë shpejt. Mund të ketë edhe rrëzim të qeverisë me protesta popullore.*

☞ *Mbështetja për qeverinë sot është 51 % [...]. Dhe kjo mbështetje është në pakësim çdo ditë e më shumë [36].*

Këto lloje fjalish paraprihen kryesisht nga lidhëzat bashkërenditëse këpujore apo kundërshtuese të tilla, si *e, dhe, por*, dhe në më të shumtën e rasteve, kanë të njëjtën kryefjalë.

- të nënrenditura të ndara nga fjalia kryesore me pikë

☞ *Nga krimi të pastron vetëm ndëshkimi i ligjit! Që do të thotë se PD do të pastrohet nga krimi dhe korrupsioni i 8 vjetëve qeverisje të korruptuar [...]* [37].

☞ *Kryeministri bëri deklaratën se marrëveshja u arrit, del që kjo nuk është arritur. Pra, kemi të bëjmë me një deklaratë që nuk qëndron e të pavërtetë e thënë nga Kryeministri shqiptar”- tha Bumçi[38].*

Të nënrenditurat e këtij tipi janë kryesisht ato lidhore dhe shkakore e më pak lejore, qëllimore apo rrjedhimore.

- togfjalësja apo fjalë të vetme të vendosura mes dy pikash.

☞ *Po a ka pasur vërtetë të tilla ngjyrimë në thëniet e kryeministrit shqiptar? Në fakt jo. Në thelb, Rama ka folur për dy mënyrat e bashkimit kombëtar të shqiptarëve [39].*

Përfundime:

Gazeta është një medium që pasqyron të përditshmen tonë. Kumbi i ngjarjeve, i mbështjellë me forma e struktura të ndryshme gjuhësore u shpaloset lexuesve me një larmi regjistrash gjuhësorë që përshkruajnë dhe mbulojnë të gjithë sektorët e jetës së njeriut. Përzgjedhja e leksikut, sintaksa e fjalisë dhe stili i autorit diktohen nga pikëpamjet personale dhe ato editoriale pasi shtypi i shkruar ka ndikim tek njerëzit, si përse i përket formimit të opinionëve, orientimit të tyre, ashtu edhe përse i përket aspekteve gjuhësore dhe tejçimit të tyre. Jo më kot shtypi është quajtur pushteti i katërt. Gjuha e tij është një gjuhë e gjallë, aktuale dhe ekspresive e cila gjithmonë përmirëson, shpik dhe rishpik vetveten pasi duke qenë çdo ditë në kontakt me realitetin ka për detyrë ta përshkruajë atë. Pra, gjuha e gazetave karakterizohet nga bashkëjetesa në të njëjtin mjet i regjistrave gjuhësorë dhe zgjedhjeve stilistikore shumë të ndryshme, të teksteve të diktuara nga një ekspresivitet i qëllimtë dhe i vetëdijshëm dhe nga

një përzierje e larmisë së teksteve dhe modaliteteve gjuhësore.

Referenca:

1. Cirillo, S. Neri, G. (2009), *Dal nostro inviato. 50 anni di giornalismo italiano*, Bulzoni editore, Roma, f.9.
2. Cirillo, S. Neri, G. (2009), *Dal nostro inviato. 50 anni di giornalismo italiano*, Bulzoni editore, Roma, f.13.
3. Cirillo, S. Neri, G. (2009), *Dal nostro inviato. 50 anni di giornalismo italiano*, Bulzoni editore, Roma, f.13.
4. Cirillo, S. Neri, G. (2009), *Dal nostro inviato. 50 anni di giornalismo italiano*, Bulzoni editore, Roma, f.12.
5. Cirillo, S. Neri, G. (2009), *Dal nostro inviato. 50 anni di giornalismo italiano*, Bulzoni editore, Roma, f.13-14.
6. Dardano, M. (1973), *Il linguaggio dei giornali italiani*, Laterza, Roma-Bari dhe Dardano, M. (2002), *La lingua dei media*, in Valerio Castronovo e Nicola Tranfaglia, *La stampa italiana nell'età della TV. Dagli anni settanta ad oggi*, Laterza, Roma-Bari, f. 5.
7. Dardano, M. (1973), *Il linguaggio dei giornali italiani*, Laterza, Roma-Bari dhe Dardano, M. (2002), *La lingua dei media*, in Valerio Castronovo e Nicola Tranfaglia, *La stampa italiana nell'età della TV. Dagli anni settanta ad oggi*, Laterza, Roma-Bari.
8. Dibra, K. Varfi, N. (2005), *Gjuhësi teksti*, Shblu, Tiranë, f.31.
9. Dibra, K. Varfi, N. (2005), *Gjuhësi teksti*, Shblu, Tiranë, f.35.
10. Dibra, K. Varfi, N. (2005), *Gjuhësi teksti*, Shblu, Tiranë, f.42-43.
11. Dibra, K. Varfi, N. (2005), *Gjuhësi teksti*, Shblu, Tiranë
12. Dardano, M. (1999), *I linguaggi non letterari*, in *Storia generale della letteratura italiana*, diretta da N. Borsellino & W. Pedullà, Milano, Motta, 16 voll., vol. 12° (*Il Novecento. Sperimentalismo e tradizione del nuovo*), f. 414-448; Shih: Mortara Garavelli, Bice (1996), *L'interpunzione nella costruzione del testo*, in *La costruzione del testo in italiano: sistemi costruttivi e testi costruiti. Akte të seminarit ndërkombëtar (Barcellona, 24-29 aprile 1995)*, a cura di M. de las Nieves Muñiz & F. Amella, Barcelona, Universitat de Barcelona; Firenze, Cesati, f. 93-112.
13. Corriere della Sera, Milano, 8.4.2011, f.3, (print)
14. Shqip, Tiranë, 3.12.2013, f. 10, (print)
15. Corriere della Sera, Milano, 4.9.2014, f.13, (print)
16. Mejdini, F. *Skandali i protokollit. Grekët na kthejnë flamurin përmbys*. Shqip, 04.10.2012, f. 3 di dhe [Internet] konsultuar më 12.10.2013, <https://www.gazeta-shqip.com/2012/10/04/skandali-i-protokollit-grekët-na-kthejnë-flamurin-përmbys/>
17. Dibra, K. Varfi, N. (2005), *Gjuhësi teksti*, Shblu, Tiranë, f.55-56.
18. Redazione, *E chi si ribella rischia: proiettili all'orafo rapinato*, (il Giornale, 25.2.2015, f.3) Gjendet në: <https://www.ilgiornale.it/news/politica/e-chi-si-ribella-rischia-proiettili-allorafo-rapinato-1098657.html>
19. Shekulli, Tiranë, 15.4.2015, f.1. (print)
20. il Giornale, 25.2.2015, f.4 (print)
21. Redaksi, SOT, 14.11.2013, f.8, di dhe [Internet] konsultuar më 13.12.2013. Gjendet në: <https://sot.com.al/politike/ligji-p%C3%ABr-gradat-n%C3%AB-polici-uniformat-blu-dot%C3%AB-deklarojn%C3%AB-t%C3%AB-ardhurat>
22. la Repubblica, Romë, 3.3.2015, f.57. (print)
23. Gashi, A. *Rrëfimet e maestros, sjell botën e Musa Ramadanit*, "55", 27.11.2014, f.23. (print)
24. Farina, R. *Scudi umani islamici? Li facciano per i cristiani in Siria*, il Giornale, 25.2.2015, f.1 <https://www.ilgiornale.it/news/politica/scudi-umani-islamici-li-facciano-i-cristiani-siria-1098664.html>
25. SOT, Tiranë, 14.11.2013, f.14. (print)
26. Corriere della Sera, Milano, 19.9.2012, f.5 (print)
27. Gazeta Shqiptare, Tiranë, 20.4.2013, f.1. (print)
28. Shqip, Tiranë, 20.4.2015, f.1. (print)
29. Il Gazzettino, Venezia, 3.3.2015, f.28. (print)
30. Shqip, Tiranë, 20.4.2015, f.14 (print)
31. Akademia e Shkencave, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë (1997), *Gramatika e gjuhës shqipe*, II, Tiranë, f. 60.
32. Nigro, V. Bernardino Leon: "In Libia troppe armi, il mondo s'impegna per l'embargo totale", la Repubblica, 3.3.2015, f. 18 (print) si dhe [Internet] konsultuar më 5.3.2015. Gjendet në: https://www.repubblica.it/esteri/2015/03/03/news/bernardino_leon_in_libia_troppe_armi_il_mondo_s_impegna_per_l_embargo_totale-108642495/
33. Corriere della Sera, Milano, 2.9.2012, f.20. (print)
34. Dardano, M. (1994) = Id., *La lingua dei media*, in *La stampa nell'era della TV*, a cura di V. Castronovo, N. Tranfaglia, Laterza, Bari, pp. 207-35.
35. Sabatini, F. (1997) = Id., *Pause e congiunzioni nel testa. Quel ma a inizio di frase ...*, in *Norma e lingua in Italia*, Istituto Lombardo Accademia di Scienze e Lettere, Milano, f. III-46. Shih: Govanardi, C. (2000), *Interpunzione e testualità. Fenomeni innovativi dell'italiano in confronto con altre lingue europee*, in *L'italiano oltre frontiera*, a cura di S. Vanvolsem, D. Vermandere, Y. D'Hulst, F. Musarra, Leuven University Press-Franco Cesati

Editore, Leuven-Firenze, vol. I, pp. 89-107. Shih: Bonomi, I. Masini, A. Morgana, S. (2003), La lingua italiana e i mass media, Carocci, Roma, f.144-145.

35. Redaksia: Eksperti amerikan: Ja avantazhet e Shqipërisë për të pritur armët kimike, SOT, Tiranë, 14.11.2013, f.4 (print)

36. Doçi, A. Armët kimike përçajnë të majtën, Tom Doshi kundër armëve pa garanci, Dritan Prifti parashikon rrëzimin e qeverisë, SOT, Tiranë, 14.11.2013, f.2. (print) si dhe [Internet] konsultuar më 15.11.2013. Gjendet në:

<https://sot.com.al/politike/arm%C3%ABt-kimike-p%C3%ABr%C3%A7ajn%C3%AB-t%C3%AB-majt%C3%ABn-tom-doshi-kund%C3%ABr-arm%C3%ABve-pa-garanci-dritan-prifti-parashikon>

37. Shqip, Tiranë, 4.4.2015, f.9. (print)

38. Shqip, Tiranë, 9.4.2015, f.6.(print)

39. Stefani, A. Polemika Rama-Vuçiç dhe cektësia e Brukselit, Shqip, Tiranë, 9.4.2015, f.9 si dhe [Internet] konsultuar më 11.04.2015. Gjendet në:

<https://top-channel.tv/2015/04/09/polemika-rama-vucic-dhe-cektesia-e-brukselit/>

PËRDORIMI I EMRAVE TË PËRVEÇËM TË HUAJ NË GJUHËN SHQIPE

Dr. Elona Limaj

Departamenti i Edukimit dhe Anglishtes
Albanian University, Blv. Zogu I, Nr. 3, Tiranë
e_limaj@yahoo.com

Përmbledhje

Në kuadër të hapjes me vendet e botës dhe kontakteve të shumta ekonomike, politike, sociale në vitet e fundit, shqiptarët janë bombarduar me një numër të madh emrash të përveçëm të huaj, të cilët si shkruhen e shqiptohen diku nuk shkruhen e shqiptohen diku tjetër.

Kjo dukuri nuk përfshin vetëm emrat e shfaqur rishtaz, por edhe emrat e përdorur më hershëm në gjuhën shqipe. Shihet një praktikë e re e të shkruarit dhe shqiptuarit të këtyre emrave që është në kundërshtim të plotë me parimin fonetik të të shkruarit të gjuhës standarde vendosur nga Kongresi i Drejtshkrimit.

Në këtë kuadër, aktualiteti i këtij punimi është edhe më i dukshëm, pasi ka ardhur koha që ta ndryshojmë këtë realitet.

Është fare e lehtë të gjesh shembuj të këqinj, por duhet pohur se folësit publik të mediave janë në ballë të këtij fenomeni, por ky problem haset në drejtshkrimin e emrave të përveçëm ndërkombëtarë në media, emrat e aktorëve, librat e përkthyer në gjuhën shqipe, filmat e përkthyer, emrat e huaj të fëmijëve shqiptar, etj. Ky punim është realizuar duke u bazuar në shembujt e marrë në median shqiptare të shkruar dhe audiovizive, portalet e ndryshme dhe libra të përkthyer në gjuhën shqipe.

Është përdorur metoda krahasuese për të kryer një analizë të plotë të dy qasjeve të përmendura në këtë punim në lidhje me emrat e përveçëm : përdorimin si në origjinal ose përkthimin e tyre.

Në drejtshkrimin e emrave të përveçëm të huaj në gjuhën shqipe përgjithësisht, ekzistojnë dy qasje, të cilat analizohen në këtë punim.

Fjalët çelës: *gjuha shqipe, drejtshkrimi, emra të përveçëm të huaj, origjinal, përkthim*

Abstract

In the framework of openness to the world and numerous economic, political and social contacts faced in the last years, Albanians have come across to a significant quantity of foreign proper names, who are registering different ways of writing in various cases.

This phenomena does not only include the recently appearing names, but also the proper names that has appeared earlier in the Albanian language. There is a new practice in the writing and pronunciation of these names, which runs counter to the phonetical principle of the Standard Language writing, determined by the Orthography Congress.

In this framework, the actuality of this paper is also more tangible, because it is high time to change this reality.

Bad examples can be easily found, but we must admit that media public speakers are the first to blame. Hence, this problem is noticed in the writing of the international proper names of person-

alities, actors names, characters of books translated into Albanian, protagonists of the movies translated into Albanian, foreign names of Albanian children, etc.

This work has been realized based on examples extracted from the Albanian printed and visual media, various portals and novels translated into the Albanian language.

It is used the comparative method to carry out a complete analysis of two approaches : their usage as in the original and their translation.

This work analysis two approaches used in the Albanian language about the writing and reading of foreign proper names.

Key words : *Albanian language, writing, foreign proper names, original, translation*

PËRDORIMI I EMRAVE E PËRVEÇËM TË HUAJ NË GJUHËN SHQIPE

Hyrje

Që në krye të herës duhet të pranojmë se ritmet e globalizmit e kanë turbulluar keqazi regjimin e gjuhës shqipe. Në këtë epokë globalizmi të pashmangshëm të hapjes fatlume të qarkullimit me të mira e me të këqija është e vërtetë që shqipja po jeton të njëjtat ethe si edhe vetë folësit e saj në përballjen me kulturat, qytetërimet, zakonet e gjuhët e tjera. Nga njëra anë kjo tregon se gjuha shqipe, fort e izoluar për disa dekada ashtu sikurse dhe aparati i mendimit njerëzor shqiptar, nuk ishte në gjendje të përballonte dyndjen, shpesh herë pa rend e pa kronologji të koncepteve, të ideve, të teknologjive. [17]

Duhet të rikujtojmë që emrat në gjuhën shqipe ndahen në të përvëçëm dhe të përgjithshëm. Emra të përgjithshëm quhen emrat që tregojnë qenie ose sende të të njëjtit lloj. Emra të përvëçëm quhen emrat që tregojnë një qenie ose një send të vetëm, të dalluar nga të gjithë të tjerët. [3] Drejtshkrimi i këtyre të fundit ka pësuar ndryshime me kalimin e kohës.

Dikush e shkruan emrin e huaj siç shqiptohet, dikush tjetër, siç është në original. Made në të njëjtin botim ose lajm në media mund të hasim në dy standarde të drejtshkrimit të emrave të përvëçëm. Ndodh, që emri e një personi të

shkruhet sipas rregullave të shqipes, ndërkohë që mbiemri mbetet si ne original. Ky fenomen po zhvillohet nën shurdhmemecërisë së gjuhëtarëve dhe kësaj nuk gjen asnjë bazim shkencor në këtë rrugëtim. Por edhe departamentet e gjuhëve në universitetet kryesore në vendin tonë nuk kanë patur asnjë rol për përmirësimin e situatës.

Duket se është krijuar pak rrëmuje në këtë pikë dhe nuk ka një tendency të vetme të qartë për drejtshkrimin e emrave të përvëçëm të huaj në shqip, gjë që sjell edhe çoroditje tek njerëzit pasi gjuha ka lindur dhe ekziston si mjet komunikimi i lirshëm dhe gjuha e shkruar po nuk u kuptua nga lexuesi, atëherë nuk e luan dot rolin e saj.

Materiale dhe Metoda

Ky punim është realizuar duke u bazuar në shembujt e marrë në median shqiptare të shkruar dhe audiovizive, portalet e ndryshme dhe libra të përkthyer në gjuhën shqipe.

Është përdorur metoda krahasuese për të kryer një analizë të plotë të dy qasjeve të përmendura në këtë punim në lidhje me emrat e përvëçëm: përdorimin si në origjinal ose përkthimin e tyre. Në nëntor 1973 u mbledh Kongresi i Drejtshkrimit, i cili gjithë vëmendjen ia kushtoi njehsimit të drejtshkrimit të gjuhës shqipe. Kongresi vendosi që në rregullat e drejtshkrimit të gërshehohej parimi fonetik me atë morfologjik dhe historik . [2]

Kongresi i vitit 1973 vendosi që "*Shkrimi i emrave të përvëçëm të huaj mbështet përgjithësisht në shqiptimin e tyre në gjuhët përkatëse duke iu përshtatur sistemit grafik të shqipes*", [1] si edhe jepet gjithashtu varianti që mund të shënohet në kllapa në gjuhën origjinale.

Ndërkohë, Shqipëria e viteve '90 pësoi ndryshime rrënjësore në sistemin politik, ekonomik, social e kulturor, duke u përballur me fenomenin e globalizimit. Pas viteve '90 kemi një vërsim të fjalëve të huaja, përfshirë emrave të përvëçëm në shkrimet politike, letrare, ekonomike nga gazetatat, televizionet, radiot, konferencat, ku vihet re një shkelje gjuhësore në të gjitha rrafshet, kryesisht në drejtshkrimin e drejtshqiptimit të këtyre emrave të përvëçëm. [7], [12]

Disa e justifikojnë këtë praktikë me numrin e madh të emrave të përveçëm të huaj që hyjnë në gjuhën shqipe të cilët janë të vështirë për t'u shqiptuar. Pas Luftës së Dytë Botërore dhe sidomos pas Kongresit të Drejtshkrimit u përcaktuan dhe u përdorën kritere të njehsuara edhe për shkrimin e fjalëve të huaja: "Parimi themelor i drejtshkrimit të shqipes është parimi fonetik: në përgjithësi fjalët dhe pjesët e tyre të kuptimshme shkruhen ashtu siç shqiptohen në ligjërimin letrar" [2] Mbi këtë parim dhe rregullat e dala prej tij u shkrua për vite me radhë. Por, as ky kriter nuk respektohet, prandaj edhe konfuzioni është më shqetësues. Brenda një numri gazete ose reviste, madje brenda një shkrimi, autorët shkruajnë edhe Clinton, edhe Klinton, edhe Clinton-it, edhe Clintonit; edhe "rrugët e Londrës dhe të New-York-ut". Një shembull ku mund të gjejmë edhe lënien si në origjinal ashtu edhe përkthimin e emrave të përveçëm në një fjali është fjalia: "Presidenti amerikan në largim Barack Obama është në qytetin e Çikagos ku do të mbajë fjalimin e lamtumirës." [8]

Gjuha është sistem dhe si i tillë nuk mund të luhet me të sipas tekave të njërit ose tjetrit. Nëse norma që kemi, për këtë ose atë kategori fjalësh ose për këtë ose atë fushë të përdorimit të gjuhës, është e ngushtë, e tejkaluar ose jointegruese, atëherë gjuhëtarët duhet të vendosin norma e kritere të reja, që duhet të zbatohen nga të gjithë ata që shkruajnë shqip.

Meqenëse në shqip emrat shquhen me mbarese dhe lakohen, ndryshe nga shumë gjuhë të tjera të botës, atëherë emrat e huaj s'kanë si përjashtohen nga natyra e shqipes, prandaj duhet të shquhen e të lakohen, përndryshe do të kemi një shpërfytyrim të ligjërit të gjuhës shqipe. [12]

Pyetja që ngrihet në këtë kuadër: Si ka mundësi që rregulli i Kongresit të Drejtshkrimit po shkelet në të gjitha rastet e mundëshme?

Analiza

Ekzistojnë disa qëndrime lidhur me këtë çështje dhe në këtë punim do mundohemi të paraqesim të gjithë problematikën dhe pikëpamjet mbi këtë dukuri. Kështu, në drejtshkrimin e emrave të

përveçëm të huaj në gjuhën shqipe ekzistojnë dy qëndrime:

1. Emra të përveçëm të huaj si në origjinal

Ky qëndrim konsiston në shkrimin sipas grafisë në gjuhën dhënëse, i.e emrat e përveçëm të huaj në gjuhën shqipe i lëmë si në origjinal.

Në shumë vepra letrare të përkthyer para luftës së dytë botërore, emri i autorit shkruhej si në origjinal, si për shembull: Shakespeare. Ndryshe veprohej me emrat e personazheve. Ato ose mund të shkruheshin si në origjinal ose mund të shkruheshin fonetikisht, si për shembull: Oliver Tuistin ose Oliver Twist-in.

Ndërkohë, këto vitet e fundit është vënë re kthimi i tendencës së periudhës para luftës së dytë botërore ku po mbizotëron shkrimi i emrave të huaj të përveçëm si në origjinal. [5] Por nuk është çudi fare që të marrim në dorë një vepër të përkthyer të një autori të huaj ku të gjithë emrat e përveçëm janë si në origjinal dhe një vepër tjetër të po të njëjtit autor por të përkthyer nga një përkthyes tjetër ku emrat e përveçëm janë shkruar fonetikisht.

Vitet e fundit në shqipen e shkruar po theksohet me të madhe prirja për t'i shkruar emrat e huaj ashtu siç shkruhen në origjinal. Për shembull: Trump, Versailles, Charles De Gaulle, Pierre-Auguste Renoir, Dwight Eisenhower. [9]

Shumë nga mbështetësit e të shkruarit të emrave të përveçëm si në origjinal duhet të kenë parasysh se kontakti i gjuhës shqipe me kulturën e botës nuk është pas viteve 1990. Pasi do të na duhej të rishkruanim një numër të madh emrash të përveçëm që tashmë kanë zënë vend në regjistrin e gjuhës dhe do të ishte absurde t'i ndryshonim. [11] Kështu, do të duhej të shkruanim Newton e jo Njuton, Chopin e jo Shopen, Rutherford e jo Radhërford, Picasso e jo Pikaso, Goethe e jo Gëte, Byron e jo Bajron, Chateaubriand e jo Shatobrian, Heine e jo Hajne, etj. Po të shkonim më tej, do të na duhet të shkruajmë në shqip edhe emrat e vendeve ashtu siç shkruhen në gjuhët e tyre origjinale. Për shembull London në vend të Londër, New York, në vend të Nju Jork, Sevilla në vend të Seviljes (dhe në këtë rast do thoshim: Berberi i Sevilla-s!), Bordeaux në vend të Bordo (dhe do thoshim p.sh:

verë e Bordeaux-it!) Shembulli tipik është mbiemri i Presidentit Trump, i cili sheh një numër të ndryshëm drejtshkrimesh : Trump, Tramp, Trump-it. Pastaj nuk duhet të harrojmë se jo të gjithë shqiptarët dinë gjuhë të huaja e mund t'i lexojnë ashtu siç duhet emrat e huaj të shkruara në shqip si në original. Ndaj e gjithë kjo ndërmarrje është një kuturisje e kotë. Gjuha shqipe bazohet mbi parimin që lexohet siç shkruhet, bazuar në rregullat e drejtshkrimit. [1]

Me të drejtë gjuhëtarja Jorgaqi shprehet: "... të lexosh një vepër ku, nga fillimi në fund, nuk percepton veçse personazhe me emra që u bien ndesh shprehive elementare të gjuhës sate, nuk është thjesht dhe vetëm mungesë "rendimenti" gjuhësor për lexuesin. Është edhe çështje "perceptimi" emotiv, pasi prania e tyre, në njëfarë mënyre, sikur e pengon krijimin e asaj ndjesie "njësimi" që provon shpesh lexuesi karshi personazheve...". [10]

2. Emra të huaj të përshtatur në shqip

Qëndrimi i dytë i përket atyre që përkrahnin mendimin se emrat e përveçëm të huaj duhet të shkruhen sipas traditës vendase duke zbatuar drejtshkrimin e shqipes, sipas shqiptimit që kanë emrat e huaj në gjuhën prej nga merren. [16]

Gjatë periudhës së komunizmit u vu re një ndryshim i plotë në këtë drejtim. Dominoi në mënyrë të plotë shkrimi fonetik i emrave të përveçëm, ku Shakespeare njihej si Shekspiri [4]. Kjo ka bërë që emri i Shekspir dhe autorëve të tjerë të njohur botërorë të jetë mjaft i përhapur dhe i përdorur në formën e tij fonetike në masën e gjerë të lexuesve.

Emrat e përveçëm të njerëzve dhe të vendeve të huaja shkruhen sipas shqiptimit që kanë në gjuhën prej nga janë marrë: Shekspir, Bethoven, Klinton, Charl dë Gol, Shiler, Nju-Jork, Kajro, Algjeri, Palestinë, Versajë etj. Po të shohim fillimet e shqipes së shkruar do të vinim re se autorët e hershem shqiptarë, si Pjetër Budi, e shkruajnë emrin e birit të Zotit, Krisht e jo Christ. Më pas Noli, shkruan Shekspir e jo Shakespeare dhe Don Kishot e jo Don Quixote apo Don Quichotte. [15]

Emrat e përveçëm i shkruajmë si shqiptohen dhe ata u nënshtrohen rregullave drejtshkrimore e

gramatikore të shqipes, dmth shkruhen ashtu siç dëgjohen dhe lakohen si të gjithë emrat e tjerë. Gjithësesi, mund të vendosim në kllapa emrin në original. Kështu themi, Kondoliza Rajs (Condoleezza Rice), De Gol (Gaulles), Xhon Uidhers (John Withers), Zyrih (Zürich).

Disa emra të përveçëm me prejardhje të huaj të emrave të qyteteve shkruhen sipas traditës së ngulitur prej kohësh në gjuhën shqipe: Bruksel, Korfuz, Moskë, Paris, Selanik, Stamboll, Suedi, Vjenë, Zvicër etj.

Dëgjojmë, për shembull, spikerët e TV-ve dhe të radiove si edhe gazetarët e medias së shkruar të thonë apo të shkruajnë pa të keq: "Deklarata e Trump" dhe jo "Deklarata e Trampit"; Këngëtarja britanike tërhiqet nga ceremonia e Trump; "Takimi i Ramës me Kim" dhe jo "Kim-n"; Sipas Kuschner, dhe jo "Kuschner-it" etj.

Nuk është mirë të themi "Putin do takohet me Obama", por "Putini do takohet me Obamën" pasi është e njëjta gjë sikur të thuash "Skënder do takohet me Kujtim".

Sipas përkthyesit të shquar Shvarc, "Nuk duhet harruar parimi fonetik i shqiptimit të emrave dhe duhet respektuar lakimi i emrave të përveçëm në rase". [13]

Një e metë tjetër e cila haset shumë shpesh në medie është edhe përdorimi i trajtës së pashquar në vend të së shquarës, edhe pse dihet se edhe shqipja, ashtu sikurse gjuhët e tjera të mëdha e të vjetra, ka shquarësinë dhe pashquarësinë e emrave, si dhe lakimin e tyre sipas të dyja këtyre trajtave. Vizita e Klintonit fuqizon shtetin (duhet: Vizita e Klintonit fuqizon shtetin), Fjalimi i Bush i mbajtur... (duhet: Fjalimi i Bushit i mbajtur...), Xhenifer Lopez i kërkohet bashkëpunim shtesë... (duhet: Xhenifer Lopezit i kërkohet bashkëpunim shtesë).

"Blllokohet kalimi i Lewandowskit tek Bayern" shkruan një gazetë, ndërkohë që mund t'i shohim emrat e shqipëruar: blllokohet kalimi i Levandovskit tek Bajern.

Një fenomen shqetësues, përse i përket gjuhës shqipe është edhe dëshira e prindërve për t'i vendosur fëmijëve emra të huaj. Në shumicën e rasteve, emrat e huaj regjistrohen jo mbi bazën e

rregullave të drejtshkrimit të gjuhës shqipe, po mbi ato të gjuhës së huaj nga është huazuar emri i fëmijës, të tilla si Chloe, Bryan, Wendy, Aaron, Alessio, etj. Vihen re edhe era që mund të përdoren në të dyja gjinitë dhe është e vështirë të përcaktosh përkatësinë gjinore vetëm nga emri i zgjedhur, si Joel, Ariel, etj.

Ky fenomen shkakton vështiresi në lakimin e këtyre emrave, pasi format e tyre të huaja i përshtaten me vështirësi rregullave të shqipes. Por, çdo gjuhë ka sistemin e saj fonologjik dhe grafematik, që nuk përkon me sistemet përkatëse gjuhësore me të cilat bashkëvepron. (3) Për këtë, ekzistojnë dy mundësi për të përshtatur emrat e huaj në gjuhën shqipe - transkriptimi dhe transliterimi.

Transkriptimi praktik gërsheton elementë të transkriptimit (pasqyrim shkrimor të fonemave) me elemente të transliterimit (dhënia e shkronjave të një alfabeti me shkronja të një alfabeti tjetër)

Parimi i transliterimit është më i përshtatshëm, ndërsa parimi i transkriptimit është i pavolueshëm në shumicën e rasteve. Parimi i transliterimit nënkupton transkriptimin fonetik që zakonisht zbatohet si transkriptim praktik. [6]

Përfundime

Pas këtyre reflektimeve, mund të nënvizohet se në publicistikë dhe në letërsinë artistike është mirë që emrat e huaj të shkruhen siç shqiptohen.

1. Në shkrimet me karakter shkencor dhe zyrtar ose dhe kur shihet e nevojshme në një stil të posaçëm, ose në kushte të caktuara, të shkruhen në gjuhën përkatëse, duke përdorur kllapat. Simone de Beauvoir (Simon de Bovuar).

2. Një rrugëdalje për këtë problem mund të jetë përdorimi i vizave mes çdo emri të huaj dhe mbaresave shqipe, p.sh: Trump-it, megjithëse, një grafi e tillë është lodhëse, jopraktike dhe të krijon përshtypjen e diçkaje artificiale, por e domosdoshme kur nuk përdoret kriteri fonetik.

Në këtë kuadër, mund të jetë shumë e nevojshme një ndërhyrje nga departamentet e gjuhëve të huaja në universitete. Departamentet e gjuhës angleze, frënge dhe italiane mund të edukojnë

dhe informojnë herë pas herë mbi mënyrën e shqiptimit në gjuhë shqipe të emrave të huaj. Kjo mund të arrihet nëpërmjet punimeve nëpër konferenca në këtë fushë, fushateve sensibilizuese në TV, radio, postimeve në rrjetet sociale zyrtare përkatëse, etj.

Në këtë mënyrë do të mund të ndreqen edhe shqiptime të gabuara të disa emrave të huaj që, dosido, kanë hyrë në të folurit tonë. Arsyeja është e thjeshtë: se në Kongresin e Drejtshkrimit është vënë ky rregull, i cili nuk mund të thyhet derisa të mbahet një kongres tjetër dhe të vendoset e kundërta e saj. Fjala është për përcaktimin e një rregulli bazuar në karakteristikat e gjuhës shqipe për futjen e emrave të huaj apo fjalëve të reja. Një kontribut në këtë aspekt mund të japin edhe

Referenca

1. *Akademia e Shkencave e Shqipërisë - Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Drejtshkrimi i gjuhës shqipe.*; Tiranë, 1973, fq. 35-36, 90-105
2. *Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Fjalor i Gjuhës Shqipe.* Toena; Tiranë, 2011,
3. *Akademia e Shkencave e Shqipërisë - Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Gramatika e Gjuhës Shqipe.* Tiranë, 2002, fq. 82
4. *Arshi Pipa, Politics of Language in Socialist Albania.* New York; Columbia University Press, 1998
5. *Cecilia Alvstad and Alexandra Assis Rosa, Voice in Retranslation. An overview and some trends.* Target, vol 27, no.1, 2015, fq. 3-24
6. *Eshref Ymeri, Përkthimi, një histori pasioni.* Tiranë; Toena, 2015, fq. 135
7. *Gjovalin Shkurtaç, Trysnia e huaj dhe qëndresa e shqipes. Akte të seminarit të 3-të - Rreth huazimeve në shqipen standarde 29 prill 2004, Vol II; Nr. 1, 2004*
8. *Gjovalin Shkurtaç, Si të shkruajmë shqip.* Tiranë; Toena, 2008
9. *Gjovalin Shkurtaç, Drejtshkrimi dhe drejtshqiptimi në mediat e sotme të shkruara dhe të folme.* Tiranë; 2000, fq. 245

10. Kristina Jorgaqi, *Leksione xhepi për gjuhën. Tiranë; Dituria, 2000, fq.90*

11. Koska Koskinen and Outi Paloposki *New Directions for retranslation research: Lesson Learned from the archaeology of retranlations in the Finnish Literary System, Cad Trad Florianopolis, 2019b, vol. 39, no. 1, fq. 23-44*

12. Rexhep Qosja, *Kongresi i drejtshkrimit – tridhjetë vjet pas, shqipja standarde dhe shoqëria shqiptare sot. Tiranë, 2003*

13. Robert Shvarc, "Pasurimi i gjuhës shqipe në media", *Gazeta "Shekulli"; 8, Tiranë, 2002, fq. 8*

14. Emil Lafe, *Sistemet e transkriptimit nga gjuhët e huaja në gjuhën shqipe. Gjuha Jonë 10/4, 1990*

15. Limaj, E. *Translations of the novel "Anna Karenina" in the Albanian language Conference of State Pushkin Institute 'Speaking between borders: Intercultural Communication in the global era', 2018, fq. 172-173*

16. Ozlem B. Albachten, Schmatz T. Gurcaglar, *The Translator, volume 26, issue 1, 2020*

17. Roven T. and Pema A. *Translation in the Albanian communist and post-communist context from a semiotic perspective, The translator, vol 24, issue 4, 2008,*

Shtojcë

Rregullat e drejtshkrimit të fjalësve me prejardhje të huaj dhe emrash të përveçëm të huaj:

- Shkrimi me -ia-, -ie-, -io-, -iu- i fjalëve të huaja që kanë -ia-, -ie-, -io-, -iu- me i të patheksuar në trup të tyre, si edhe i emrave të përveçëm të huaj të këtyre tipave. [§ 36 a]

- Shkrimi me -ja-, -je-, -jo-, -ju- i një numri fjalës si havjar, objekt, fjord etj. [§ 36 a shën.]

- Shkrimi ke ja-, je-, jo-, ju- i fjalëve që nisin me togjet e mësipërme, si edhe i emrave të përveçëm të huaj të këtyre tipave. [§ 36 b]

- Shkrimi me i i fjalëve dhe i emrave të përveçëm të mësipërm, kur këto grupe janë fundore. [§ 36 c]

- Shkrimi me j i fjalëve dhe i emrave të përveçëm me aj, ej, oj, uj, kur këto grupe janë në trup të tyre. [§ 36 c]

- Shkrimi me i i fjalëve dhe i emrave me burim prej greqishtes së vjetër, që në këtë gjuhë kanë y. [§ 36 ç]

- Shkrimi me i i emrave të përveçëm me burim prej greqishtes së vjetër, që në këtë gjuhë kanë y, si edhe i fjalëve të formuara prej tyre. [§ 36 ç]

- Shkrimi edhe në gjuhën shqipe me au, eu i fjalëve dhe i emrave të përveçëm me burim grek, latin a iliro-trak me au, eu. [§ 36 d]

- Shkrimi me v i një numri fjalësh si Evropë, nevralgji etj. [§ 36 d shën.]

- Shkrimi me ua, ue, ui, uo i fjalëve dhe i emrave të përveçëm të burimit latin-roman me kua, kue, kui, kuo. [§ 36 dh]

- Shkrimi në shqipen me -oo- i fjalëve të huaja me -oo-. [§ 36 e]

- Shkrimi me ci i fjalëve me burim nga latinishtja, nga gjuhët romane, si edhe nga greqishtja, të cilat në gjuhën shqipe kanë një c të ndjekur nga e ose i. [§ 36 e]

- Shkrimi me c i emrave të përveçëm të huaj që në gjuhën shqipe kanë një c të ndjekur nga një e ose i. [§ 36 ë]

- Shkrimi me d, t (e jo me dh, th) i fjalëve ndërkombëtare me burim nga greqishtja e vjetër. [§ 36 f]

- Shkrimi me d, t i emrave të përveçëm grekë e romakë. [§ 36 f]

- Shkrimi me dh, th i një numri fjalësh dhe emrash të përveçëm të përdorimit popullor. [§ 36 f shën.]

- Shkrimi me gj i fjalëve që burojnë kryesisht nga greqishtja, latinishtja a nga gjuhët romane e që në shqipen kanë një gj të ndjekur nga e ose i, si edhe i emrave të përveçëm të huaj të tipit të mësipërm. [§ 36 g]

- Shkrimi me xh e jo me gj i një numri fjalësh si inxhinier, xhiro etj. [§ 36 g shën.]

- Shkrimi me j (dhe jo me zh ose xh) i fjalëve si adjutant, juri etj. [§ 36 gj]

- Shkrimi me zh i fjalëve që janë marrë drejtpërdrejt nga frëngjishtja. [§ 36 gj]

- Shkrimi me gn i fjalëve si agnosticizëm, gneis etj. [§ 36 h]

- Shkrimi me nj i fjalëve si dinjitet, linjit etj. [§ 36 h]

- Shkrimi me h- i fjalëve që në greqishten e vjetër fillonin me zanore të aspiruar dhe në latinishten me h-. [§ 36 i]

- Shkrimi me h- i emrave të përveçëm që në greqishten e vjetër fillonin me zanore të aspiruar dhe në latinishten me h-, si edhe i emrave të tjerë të përveçëm, fonetikiqist të ngjashëm me ta. [§ 36 i]

- Shkrimi me k i fjalëve të terminologjisë tekniko-shkencore ndërkombëtare me burim nga greqishtja e vjetër dhe që përmbajnë tema të cilat në greqishte kanë pasur një χ, si edhe i emrave të përveçëm të huaj të tipit të mësipërm. [§ 36 j]

- Shkrimi me ks i fjalëve që në gjuhën shqipe kanë një -ks- të ndjekur nga një -io. [§ 36 k]

- Shkrimi me ks i fjalëve me burim grek a latin që përmbajnë elementin eks të ndjekur nga një bashkëtingëllore. [§ 36 l]

- Shkrimi me kz i fjalëve me burim grek a latin që përmbajnë elementin eks të ndjekur nga një zanore. [§ 36 l]

- Shkrimi me kz i fjalëve të burimit grek që përmbajnë temat ekzo a hekza. [§ 36 l]

- Shkrimi me l i fjalëve me burim nga greqishtja e vjetër, nga latinishtja ose nga gjuhët romane dhe që në këto gjuhë kanë një l të thjeshtë ose dyfishe. [§ 36 ll]

- Shkrimi me l i emrave të përveçëm me burim nga greqishtja e vjetër, nga latinishtja ose nga gjuhët romane dhe që në këto gjuhë kanë një l të thjeshtë ose dyfishe. [§ 36 ll]

- Shkrimi me ll, në pajtim me shqiptimin popullor të ngulitur prej kohësh, i disa fjalëve me burim të huaj të tipit të mësipërm. [§ 36 ll shën. 1]

- Shkrimi me l dhe me ll i fjalëve me burim nga anglishtja. [§ 36 ll shën. 2]

- Shkrimi me l dhe me ll i fjalëve të reja të burimit sllav. [§ 36 ll shën. 3]

- Shkrimi me rr i fjalëve të huaja, kryesisht romane, që në këto gjuhë kanë rr. [§ 36 m]

- Shkrimi me -z- i fjalëve me burim nga greqishtja e vjetër, nga latinishtja a nga gjuhët romane ose të formuara në shqipen me elemente të këtyre gjuhëve, tek të cilat ato kanë një s ndërzanore, si edhe i emrave të përveçëm të huaj të tipit të mësipërm. [§ 36 n]

- Shkrimi me s i një numri emrash të përveçëm të tipit të mësipërm. [§ 36 n shën.]

- Shkrimi me -z- i fjalëve me -izëm e -azëm. [§ 36 nj]

- Shkrimi me -zm- i fjalëve me burim nga greqishtja e vjetër ose të ndërtuara me elemente të kësaj gjuhe. [§ 36 o]

- Shkrimi me -z- i fjalëve të huaja, të formuara me parashtesën dez- (des-), kur s-ja e parashtesës gjendet në pozicion ndërzanor. [§ 36 p]

- Shkrimi me s i fjalëve me parashtesën dis- përpara një bashkëtingëlloresje. [§ 36 q]

- Shkrimi me s i fjalëve me parashtesën trans. [§ 36 q]

- Shkrimi me s i fjalëve të huaja që në gjuhën e burimit kanë ss. [§ 36 r]

- Shkrimi me -s- i fjalëve të huaja të formuara me parashtesën a- prej fjalës me s nistore. [§ 36 rr]

- Shkrimi i emrave të përveçëm të huaj sipas shqiptimit të tyre në gjuhët përkatëse dhe në përshtatje me sistemin grafik të shqipes. [§ 37]

- Mosruajtja në shkrim e bashkëtingëlloreve dyfishe të emrave të përveçëm të huaj me përjashtim të rr-së. [§ 37]

- Shënimi në kllapa, në shfaqjen e parë i emrave të përveçëm të huaj sipas grafisë së gjuhës nga burojnë. [§ 37]

- Shkrimi me l i emrave të përveçëm të gjuhëve sllave, pavarësisht nga mënyra e shqiptimit të l-së në këto gjuhë. [§ 37 shën. 1]

- Shkrimi me -i i emrave të përveçëm me -ij të burimit rus. [§ 37 shën. 2]

- Shkrimi sipas traditës së ngulitur prej kohësh në gjuhën shqipe i disa emrave të përveçëm të huaj. [§ 37 shën. 3]

THE CONTINUITY OF THE ILLYRIAN- ARBERIAN - ALBANIAN

Blerina XHELAJ

University of Vlora "Ismail Qemali", Vlora

Faculty of Humanities and Law

Department of Education

blerina.xhelaj@univlora.edu.al

Abstrakt

Ilirët janë një nga popujt më të vjetër në Ballkan. Gjuha e tyre e folur ilirishtja, ishte pjesë e familjes së madhe indo-evropiane. Nuk kemi dokumente të shkruara nga ilirishtja. Në gjuhësinë indoevropiane njihet një familje gjuhësh dhe dialektesh me origjinë të përbashkët. Shqipja bën pjesë në këtë familje të madhe, pavarësisht se është një gjuhë unike, në një degë të veçantë. Në gjuhësinë indoevropiane njihet një familje (grup) gjuhësh dhe dialektesh me origjinë të përbashkët, të cilat fliten sot në pjesën më të madhe të botës. Shqipja është pjesë e kësaj familjeje të madhe, pavarësisht se është një gjuhë unike, në një degë të veçantë. Gjuha ilire ose ilirishtja i përket familjes së gjuhëve indo-evropiane dhe flitej në pjesën perëndimore të Ballkanit. Në kohët e lashta quheshin fise. Ilirët flisnin një gjuhë që ndryshonte nga popujt e tjerë që jetonin në gadishullin ballkanik. Mendohet se ilirët nuk e kanë lënë të shkruar gjuhën e tyre. Deri më sot nuk është gjetur asnjë dokument i shkruar në gjuhën ilire. Nga gjuha ilire janë trashëguar rreth 1000 emra njerëzish, perëndish, fisesh, vendesh, lumenjsh e malesh. Këto fjalë janë gjetur në mbishkrime të ndryshme, në shkrimet e autorëve të lashtë grekë dhe latinë, si dhe në monedhat e gjetura në trevat ilire. Nga studimi i tyre u arrit në përfundimin se gjuha ilire bën pjesë në grupin e gjuhëve indoevropiane. Me anë të gjuhës shqipe sot studiuesit kanë mundur të shpjegojnë kuptimin e shumë fjalëve ilire si: bilë (bijë), sika (thikë), aran (ara), baro (bar) etj. Emrat ilirë si Bardhyl, Agron, Teuta, Genti, Pirro etj, emra që

përdoren edhe sot në trevat shqiptare. Gjuha ilire është përmendur për herë të fundit në vitin 601 nga kronisti i Shën-Dhimitrit në Selanik. Gjatë mesjetës emri i popullsisë së Arbërit përmendet gjerësisht në vitin 1043.

Fjalë kyçe: *gjuhë, familje indoevropiane, ilirë arbër*

Abstract

The illyrians are one of the oldest peoples in the Balkans. Their spoken language illyrian, was part of the great Indo-European family. We have no written documents from illyrian. In Indo-European linguistics, a family of languages and dialects with a common origin is recognized. Albanian is part of this large family, despite the fact that it is a unique language, in a special branch. In Indo-European linguistics, a family (group) of languages and dialects with a common origin is known, which are spoken today in most great of the world. Albanian is part of this big family, despite being a unique language, in a special branch. The illyrian language or illyrian belongs to the Indo-European language family and was spoken in the western part of the Balkans. In ancient times they were called tribes. The Illyrians spoke a language that was different from the other peoples living in the Balkan peninsula. It is thought that the Illyrians did not leave their language written down. To date, no document written in the Illyrian language has been found. About 1000 names of people, gods, tribes,

places, rivers and mountains have been inherited from the Illyrian language. These words have been found in various inscriptions, in the writings of ancient greek and latin authors, as well as in the coins found in the Illyrian territories. From their study, it was concluded that the Illyrian language is part of the group of Indo-European languages. By means of the Albanian language, today researchers have been able to explain the meaning of many Illyrian words such as: bilë (daughter), sika (knife), aran (field), baro (grass), etc. Illyrian names such as Bardhyl, Agron, Teuta, Genti, Pirro, etc, names which are still used today in the albanian territories. The illyrian language was mentioned for the last time in the year 601 by the chronicler of Saint-Demetrius in Thessaloniki. During the middle ages, the name of the population of Arberi was mentioned at length in 1043.

Key words: *language, indo-european family, illyrian, arberian*

1.The origin of the Illyrian language

In the linguistic literature, there are two basic theories about the origin of Albanian: the thesis of Illyrian origin and the thesis of Thracian origin. The Illyrian thesis has found wider historical and linguistic support. It has been formed since the 18th century in the circles of historians.

The first scientific attempt to explain the origin of the Albanians and their language was made by the Swedish historian Hans Erich Thunmann in his work "Undersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker" Leipzig 1774. He, relying on Latin historical sources and Byzantine and in linguistic and onomastic data, came to the conclusion that the Albanians are the autochthonous successors of the ancient Illyrian population, which it was not romanized as happened with the Thracian-Dacian population, the ancestors of the Romanians. The thesis of the Illyrian origin of the Albanians was supported by the well-known Austrian albanologist Johannas Georges von Hahn in his work "Albanesische Studien", published in 1854. From that time until in our days, a series of distinguished scholars, historians, archaeologists and linguists, have brought, complementing each other, a series of historical and linguistic arguments that support the thesis of the origin of the Albanians and their language. Some of these basic arguments are:

1. Albanians live today in a part of the land, where in the ancient period Illyrian tribes lived; on the other hand, historical sources do not

recognize any emigration of Albanians from other countries to settle in today's lands.

2. A part of linguistic elements: names of things, tribes, names of people, glosses, etc., which are known as Illyrian, find explanation through the Albanian language.

3. The forms of the ancient toponyms of the Albanian Illyrian lands, compared with the responsible forms of today, prove that they were developed according to the rules of the historical phonetics of Albanian, i.e. have passed without interruption through the mouths of an Albanian-speaking population.

4. The relations of Albanian with old Greek and Latin show that Albanian was formed and developed in the neighborhood with these two languages here on the shores of the Adriatic and the Ionian.

5. Archaeological data and those of material and spiritual culture prove that there is cultural continuity from the ancient Illyrians to today's Albanians. From all these arguments, presented in a summary way, it results that the thesis of the Illyrian origin of the Albanian language is the most supported thesis from the historical and linguistic point of view.

The beginnings of writing the Albanian language Albanian is one of the ancient languages of the Balkans, but documented in writing quite late, in the 15th century, just like Romanian. It is thought that the first written mention of Albanian was on July 14, 1284 in Ragusa (modern Dubrovnik) in modern Croatia when in the investigations of a theft in the house of Petro de Volcio of Belena, a certain Matheus, son of Mark of Mençe, who was, it seems, a witness to the crime, reported thus: I heard a voice calling in the mountain in the Albanian language (Latin: "Audivi unam vocem clamantem in monte in lingua albanesca").

The second case, twenty-three years later, is found in a traversal of Albania in an anonymous work called Anonymi Descriptio Europea Orientale. This medieval Latin work of 1308 deals with the countries and regions of Eastern Europe, especially the countries of the Balkan Peninsula. It is believed that the author was a French priest of the Dominican order, who was sent by the church to Serbia. The Anonymous Description has chapters on the various ages of Byzantine Greece, on Rasha, Bulgaria, Ruthenia, Hungary, Poland, Bohemia as well as a chapter on Albania, a rare description of this country and its people in the fourteenth century. The third case where the Albanian language is mentioned is found in a work written by a Christian pilgrim on the journey to the Holy Land in 1322. The writings of the pilgrims on the way to the Holy Land constitute a main

source of information on the countries of the Eastern Mediterranean in the half first of the second millennium. In this case, two Anglo-Irish pilgrims named Symeon Semeonis and Hugo Illuminator, which we can call in Albanian Simon Simoni and Hugo Iluminatori, passed through Albania in 1322 and Simoni wrote his impressions in a kind of travelogue.

The fourth case where the existence of the Albanian language is mentioned is in 1332 in the work of a French monk of the Dominican order named Brokard (Lat. Brocardus monachus). In his Latin treatise called *Directorium ad passagium faciendum* (Instructions for crossing the sea), Brokardi notes the now well-known sentence in Albanian literature: "*Licet Albaneses aliam omnio linguam a latina habeant et diversam, tamen litteram latinam habent in uso et in omnibus suis libris*" (Albanians have another language completely different from latin, however, they use latin letters in all their books).

1.2 The first documents in the albanian language

The first audio recording of Albanian was made by Norbert Jokl on April 4, 1914 in Vienna. During the five centuries of Ottoman rule in Albania, the Ottoman government banned writing and singing in schools from 1881 to 1908. Of course, this order did not stop those who dealt with Albanian literature from continuing their work, but it hindered national education for almost 30 years. The first document written in the Albanian language is the one called the "Baptism Formula", from the year 1462. It is a short sentence in the Albanian language "Unte paghesont premenit Atit et birit et spertit senit", which is found in a written circular in Latin by the Archbishop of Durrës Pal Engjëlli, a close associate of Skënderbeu.

Pal Engjëlli, during a visit to Mat, noticed disturbances in the practice of religion and on this occasion, he left in writing some orders and instructions for the Catholic clergy, including the above formula, which parents could use to baptized their children, in cases where they could not send them to church, or when there was no priest. The formula is written in the Latin alphabet and in the northern dialect (Gaelic).

The "baptism formula" was found in the Laurentian Library of Milan by the well-known Romanian historian Nikola Jorga and was published by him in 1915 in "Notes et extraits pour servir l'histoire des croisades au XV siecle IV, 1915".

Then, a philological edition of this document, together with its photographic reproduction, was made by the French philologist Mario Rognes in "Recherches sur les anciens textes albanais", Paris 1932.

The second document, written in the Albanian language, is the Dictionary of Arnold von Harf, from the year 1496. The German traveler Arnold von Harf, from the village of Cologne, in the fall of 1496, undertook a pilgrimage to the "holy places". During the trip, he also passed through our country, along the coast, stopping in Ulcinj, Durrës and Sazan and for needs street practice marked 26 words, 8 expressions and the numbers 1 to 10 and 100 and 1000, accompanying them with the German translation. This Dictionary was first published in 1860 in Cologne, by E. von Grote.

From the end of the XV century or the beginning of the XV century is another text written in the Albanian language and found inside a Greek manuscript of the XIV century in the Ambrosiana Library in Milan. The text contains parts translated from the Gospel of Saint Matthew, etc. It is written in the southern dialect and in the Greek alphabet. This written Albanian text is known in Albanian literature as the "Easter Gospel".

These documents do not have any literary value, but they are of interest for the history of the written Albanian language. Albanian, from the beginning of its writing, is evidenced written in both dialects, in the dialect of the north (Gegish) and in the alphabet of the south (Tosk), as well as with two alphabets, the Latin alphabet and the Greek alphabet, which shows that the Albanian culture was simultaneously under the influence of the Latin culture and the Greco-Byzantine culture. The first book written in the Albanian language, that we know to this day, is "Meshari" by Gjon Buzuku, from the year 1555, which also marks the beginning of old Albanian literature. Of this book, only one copy has reached us, which is kept in the Vatican Library. The book contains 220 pages, written in two columns. Gjon Buzuku's "Meshari" is the Albanian translation of the main parts of the Catholic liturgy, it contains the masses of the main celebrations of the year, comments on the prayer book, parts of the Gospel and parts of the ritual and catechism. So it contains the parts that the priest needed in the daily practice of religious services. It seems clear that we are dealing with an initiative of the author, with an effort of his, to introduce the Albanian language in Catholic religious services. So, for the Albanian language, as for many other languages, its literary period begins with translations of religious texts. The first book in the albanian

language, "Meshari" by Gjon Buzuku, was discovered for the first time in Rome by one of the northern writers, Gjon Nikollë Kazazi. But the book was lost again and was rediscovered in 1909 by Bishop Paul Skeroi, a tracer and scholar of ancient texts. In 1930, the researcher from Shkodra Jystin Rota went to Rome, made three photocopies of the book and brought them to Albania. In 1968, the book was published transliterated and transcribed, equipped with critical notes and an extensive introductory study by the distinguished linguist, Prof. E. Çabej. The researcher N. Resuli also transcribed Buzuku's text independently. Gjon Buzuku's "Meshari" is written in Northern (Northwestern) Greek, with the latin alphabet, supplemented with some special letters. The book has a relatively rich vocabulary and orthography and grammatical forms are generally stabilized, which testifies to the existence of an earlier tradition of writing albanian. In linguistics, the Indo-European languages are a family of languages and dialects of common origin, which are spoken today in most of the world, such as in Europe, Southwest Asia, Central Asia, and South Asia. Special languages of this language family are spoken by more than 100 million native speakers, mainly on the European and Asian continents. Today Indo-European languages have the largest number of speakers in the world compared to other language families. These languages are spoken by about 3 billion native speakers. The Indo-Iranian languages form the largest sub-branch of the Indo-European languages.

Albanian is considered an isolated language within the Indo-European family, no other language is directly related to its branch. The only other languages that are sole surviving members of a branch of Indo-European languages are armenian and greek.

The albanian language is part of the Indo-European language group and is considered to have evolved from one of the Paleo-Balkan languages of antiquity, although it is still unclear which particular Paleo-Balkan language represents the ancestor of the albanian language or where in Southern Europe the population lived. In general, there is not enough evidence to connect Albanian with one of these languages, either one of the illyrian languages (of which historians mostly confirm it), or thracian and dacian. Among these possibilities, illyrian is usually considered to be the most evidence. possible. The albanian language is part of the Indo-European language family, which includes Indo-Iranian languages, greek, roman languages, slavic languages, german languages, etc. It forms a separate branch in this language family and

has no ancestral connection with any of the present-day Indo-European languages. the Indo-European character of albanian, its belonging to the Indo-European linguistic family, was determined and proved since the middle of the 19th century, thanks to the studies of comparative historical linguistics.

It was especially the merit of one of the main founders of this linguistic direction, the well-known German scholar Franz Bopp, who proved with scientific methods that the Albanian language belongs to the Indo-European language family. F. Bopp devoted to this problem a special work entitled "*Ueber das Albanesische in seinen verreandtschaftlichen Bezichugen*", published in Berlin in 1854.

1.3 The opinions of foreign historiography regarding the Illyrian- Arberian- Albanian continuity

That Albanian is clearly of Indo-European origin was recognized by the German philologist Franz Bopp in 1854, the details of the main similarities between Albanian and Indo-European languages were worked out by another German philologist, Gustav Meyer, in the 1880s-1890s. Further linguistic improvements were introduced by the Danish linguist Holger Pedersen and Norbert Jokli from Austria. Due to superficial changes in the phonetic form of the language over 2,000 years and due to the borrowing of words from neighboring countries, the continuity of the Indo-European heritage in Albanian has been underestimated.

The Indo-European character of Albanian, its belonging to the Indo-European linguistic family, was determined and proved since the middle of the 19th century, thanks to the studies of comparative historical linguistics.

It was especially the merit of one of the main founders of this linguistic direction, the well-known German scholar Franz Bopp, who proved with scientific methods that the albanian language belongs to the Indo-European language family. F. Bopp devoted to this problem a special work entitled "*Ueber das Albanesische in seinen verreandtschaftlichen Bezichugen*", published in Berlin in 1854.

That Albanian is clearly of Indo-European origin was recognized by the German philologist Franz Bopp in 1854; the details of the main similarities between Albanian and Indo-European languages were worked out by another German philologist, Gustav Meyer, in the (1880s-1890s). Further linguistic improvements were introduced by the Danish linguist Holger Pedersen and Norbert Jokli from Austria. Due to superficial changes in the phonetic form of the language over 2,000 years and due to the borrowing of words from

neighboring countries, the continuity of the Indo-European heritage in Albanian has been underestimated.

Conclusion

The Albanian language is a language and a special branch of the Indo-European family that is spoken by about 7-10 million people in the world, mainly in Albania, Kosovo and North Macedonia, but also in other areas of South-Eastern Europe where has an Albanian population, including Montenegro and the Presheva Valley. Albanian is the official language of Albania and Kosovo, as well as the co-official language of North Macedonia.

Centuries-old communities speaking Albanian dialects can be found scattered in Croatia (Arbëresh in Zare), Greece (Arbëresh in Greece, Chameri and some communities in the regions of Western Macedonia and Western Thrace), Italy (Arbëresh in Southern Italy, Sicily and Calabria as well as in Romania and Ukraine). There is also a large Albanian diaspora.

References

1. Aleks Buda, "Historia e popullit shqiptar 1", 1968
2. Aleks Buda, "Historia e popullit shqiptar" 2, 1969
3. Kristo Frashwri, "Historia e Shqipërisë 1", 1959
4. Kristo Frashëri, "Etnogjeneza e shqiptarëve, vështrim historik", Tiranë, 2013
5. Grup autorësh, "Historia e Shqipërisë dhe shqiptarëve", SPRINT, Prizren, 2001
6. Thukiditi, "Lufta e Peloponezës", Libri 1
7. Dhimiter Plika, "Pellazgët, origjina jonë e mohuar", Tiranë 2020
8. Hamond, "Vepra VIII", 1967
9. Straboni, "Gjeografia", vëllimi 7
10. Edvin Jackues, "Shqiptarët", Tiranë, 1996
11. AQSH, "Historia e popullit shqiptar 1", Tiranë 2002

Albanian, as a modern language, represents a separate branch in the family of Indo-European languages. It is written in Latin letters. The Albanian language includes the standard language or the unified Albanian literary language, which was adopted at the Albanian Spelling Congress in 1972 in Tirana, and all the dialects, sub-dialects and dialects spoken by Albanians. The Albanian language has two main dialects: Gegish, Toskish, and one chronolect: Arbish. The Albanian vocabulary has some borrowings from ancient Greek, as well as from Latin; borrowings then continue from South Slavic languages, Greek and Ottoman, as well as from Italian and French and other languages. Currently, borrowings from English are constantly being added.

12. AQSH, "Fjalori enciklopedik shqiptar", Tiranë 2008
13. AQSH, Fjalori enciklopedik shqiptar, Tiranë 2008
14. AQSH, "Fjalori enciklopedik shqiptar", Tiranë, 2009
15. Cabej, Nelson .R, "Vazhdimësia iliro-shqiptare në emrat e vendeve", Fan Noli, Tiranë
16. Hysabedin Ferraj, "E pafillozofumja", Tiranë 2001
17. <https://sq.wikipedia.org.com>
18. <https://telegraf.al>dosier>
19. <https://akad.gov.al>
20. <https://gazetadielli.com>

THE LINGUISTIC SKILLS OF LISTENING AND SPEAKING AND THEIR IMPORTANCE IN LEARNING ITALIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

ELIONA NAQO

Universiteti-Ismail Qemali-Vlorë
Fakulteti i Shkencave Humane
Departamenti i Gjuhëve të Huaja
eliona.naqo@univlora.edu.al

Abstract

The practice of integrating listening and speaking in the classroom stems from a belief that the achievement of speaking proficiency is associated with listening as students are immersed in the rich exposure of linguistic input through listening tasks. Engaging in meaningful communication places great demands on grammatical accuracy and a large range of vocabulary. In this respect, listening offers a way to come to terms with language knowledge using structures, lexical units, phonological awareness, and metacognitive development. Furthermore, listening positively affects speaking development, as it allows students to experience good language patterns to communicate effectively. This article discusses the influence of listening on the development of oral production and investigates the influence of the integrated linguistic activities of listening and speaking on the development of communicative language. The communicative approach is based on the principle that language students develop their oral production by receiving and decoding the messages delivered by their interlocutors. The results indicate that the integration of listening and speaking skills can lead to a remarkable development in speech production. Exposure to linguistic input by virtue of listening is an essential ingredient not only for conversational skills but also for language development.

Keywords :*language skills, listening, speaking, learning, Italian*

Introduction

The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) is a descriptive system used to evaluate the attainment of language learners. European foreigner, as well as for the purpose of indicating the level of language teaching in the most disparate fields. It was developed by the Council of Europe as the main part of the Language Learning for European Citizenship project between 1989 and 1996. Its main aim is to provide a method of ascertaining and transmitting knowledge that applies to all the languages of Europe. In November 2001, a resolution of the Council of Europe recommended using the CEFR to build validation systems for language ability. The six levels of proficiency (A1, A2, B1, B2, C1, C2) and the three intermediate levels (A2+, B1+, B2+) articulated in the CEFR are used throughout Europe and in other continents as parameters to provide language teachers with a reference model for the preparation of teaching materials and for the assessment of linguistic knowledge¹. The certifying bodies of the various European languages have now the transition to the new denominations of the levels of linguistic proficiency has been completed for the certifications that issue – or

alternatively provide – conversion tables between the denominations of their own levels and the standard ones of the Common European Framework of Reference. Furthermore, even some certifying bodies from non-European countries have already launched projects to harmonize their language levels with those of the CEFR. An open question is that of the number of words to know in order to achieve the skills envisaged, for each of the levels of the framework. On the one hand, there is still no agreement on the degree of lexical competence at lower levels; on the other hand, however, scholars agree on the need to learn 8000-9000 words, organized by "lexical families", to reach an advanced level in reading; and to know 5000-7000 words (organized by lexical families), to reach an advanced level in oral language. An open question is that of the number of words to know in order to achieve the expected skills, for each of the levels of the framework. On the one hand, there is still no agreement on the degree of lexical competence at lower levels; on the other hand, however, scholars agree on the need to learn 8000-9000 words, organized by "lexical families", to reach an advanced level in reading; and to know 5000-7000 words (organized by lexical families), to reach an advanced level in oral language. An open question is that of the number of words to know in order to achieve the expected skills, for each of the levels of the framework. On the one hand, there is still no agreement on the degree of lexical competence at lower levels; on the other hand, however, scholars agree on the need to learn 8000-9000 words, organized by "lexical families", to reach an advanced level in reading; and to know 5000-7000 words (organized by lexical families), to reach an advanced level in oral language. An open question is that of the number of words to know in order to achieve the expected skills, for each of the levels of the framework. On the one hand, there is still no agreement on the degree of lexical competence at lower levels; on the other hand, however, scholars agree on the need to learn 8000-9000 words, organized by "lexical families", to reach an advanced level in reading; and to know 5000-7000 words (organized by lexical families), to reach an advanced level in oral language. An open question is that of the number of words to know in order to achieve the expected skills, for each of the levels of the framework. On the one hand, there is still no agreement on the degree of lexical competence at lower levels; on the other hand, however, scholars agree on the need to learn 8000-9000 words, organized by "lexical families", to reach an advanced level in reading; and to know 5000-7000 words (organized by lexical families), to reach an advanced level in oral language.

Levels

The Common European Framework of Reference distinguishes three broad ranges of competence ("Basic", "Autonomy" and "Mastery"), divided in turn into two levels each for a total of six overall levels, and describes

what an individual is able to do in detail at each level in the different areas of competence: written comprehension (understanding of written documents), oral comprehension (understanding of spoken language), written production and oral production (oral communication skills). The levels are identified with letters from "A" to "C" with increasing quality (A=minimum, C=maximum) divided by numbers side by side from "1" to "2", always with increasing quality (1=minimum, 2=maximum): the minimum level is therefore "pre/A1", while the maximum level is "C2".

A base

A1 - Basic level

Understand and use everyday expressions and basic phrases aimed at the satisfaction of needs of a concrete type. They can introduce themselves and others and ask and answer questions about personal details such as where you live, people you know and possessions. It is easy to interact as long as the other person speaks slowly and clearly and is willing to help.

A2 - Elementary level

Communicate in simple and habitual activities that require a simple exchange of information on familiar and common topics. Can describe in simple terms aspects of his/her life, immediate environment; can express immediate needs.

B - Autonomy

B1 - Intermediate or "threshold" level

Understands the key points of familiar topics relating to school, leisure, etc. He knows how to move with ease in situations that can arise while traveling in the country whose language he speaks. Can produce simple related text on topics that are familiar or of personal interest. Can describe experiences and events, dreams, hopes and ambitions, as well as briefly explaining the reasons for his or her opinions and plans.

B2 - Upper intermediate level

Can understand the main ideas of complex texts on both concrete and abstract topics, as well as technical discussions in their field of specialization. Can interact with a certain fluency and spontaneity which makes natural interaction with native speakers possible without straining the interlocutor. Can produce clear, detailed text on a wide range of subjects and can explain a point of view on a topic giving the advantages and disadvantages of various options.

C - Mastery

C1 - Advanced level or "autonomous efficiency"

Can understand a wide range of complex and long texts and can recognize implicit meaning. He expresses himself with fluency and naturalness. Use language flexibly and effectively for social, professional and academic purposes. Can produce clear, well constructed, detailed text on complex subjects, showing a confident control of text structure, connectors and cohesion elements.

C2 - Level of proficiency in the language in complex situations

Easily understands virtually everything heard and read. Can summarize information from a variety of sources, both spoken and written, restructuring arguments into a coherent presentation. Can express himself spontaneously, very fluently and precisely, identifying the subtlest nuances of meaning in complex situations.

European Language Portfolio

In 1991, the Swiss federal authorities conducted an intergovernmental symposium in Rüschlikon, Switzerland, on "Recognizability and Consistency in Language Learning in Europe: Objectives, Assessments, Certifications". This symposium highlighted the need to set up a common European framework for languages, in order to improve the recognition of language skills and facilitate cooperation between teachers, thus enabling an improvement of communication and cooperation in Europe. As a result, the Swiss National Science Foundation has developed a project to identify proficiency levels and to lead to the creation of a European portfolio of languages,

UNICert

In 1992, the Association of German University Language Centers developed UNICert, a university language proficiency standard based on the Common European Framework of Reference, used for a variety of languages of European and non-European countries and already adopted in university language centers of some European countries. Unicorn is divided into four levels (B1, B2, C1, and C2) and therefore identifies B1 as the basic or "threshold" level as regards knowledge of the language in the university environment.

However, understanding does not mean learning, the deciphered message, in fact, passes into the short-term memory, and here

subsequent processing of the stored information will lead me to decide whether the information received must be transferred to the long-term memory, and therefore transformed into learning, or it can be left to itself. If, for example, I am sure that I will be questioned the next day on the subject presented by the teacher, I will certainly decide to pass the information I consider most important in the long-term memory if instead I know that I will be questioned in two months, I will probably decide that there will be some another opportunity to pass that information into long-term memory.

Before continuing, let's define the key terms we have encountered so far: hearing, listening, understanding, and learning.

- HEAR: reception and decoding of sound impulses in an automated way
- LISTENING: activity of conscious reflection of what has been heard
- UNDERSTAND: give meaning to what you hear
- LEARN: memorize the information received in a lasting way.

What are the elements that hinder and which ones facilitate listening?

Elements that hinder listening

1. Physical fatigue and drowsiness
2. Presumption of knowing the content of the message in advance
3. Fear of not understanding the meaning of the message
4. Lack of attention
5. Poor environment

Elements that facilitate listening:

1. Be physically ready
2. Suitable environment
3. Put yourself in the position of interlocutor towards whoever is speaking
4. Be mentally active
5. Psychologically be well disposed towards the interlocutor.

The Process of Speaking

Just as listening refers to oral linguistic skills from a point of view that we can define as "reception", so speaking refers to oral linguistic skills from a "production" point of view, it requires a fair commitment from the interested party. By comparing the two linguistic skills that

require production by the subject, i.e. writing and speaking, we must underline how speech, compared to writing, has a series of priorities: 1. From an evolutionary point of view, speech was born before writing, consider that it is a tool used by all peoples while not everyone uses writing. 2. From a biological point of view, we learn to speak before we learn to write 3. In everyday communication, the spoken language has almost absolute dominance over the written one. Normally we use spoken language to communicate (the use of some tools, such as the telephone, broaden these possibilities by extending it also to communicative situations in which the interlocutors are not physically present in the same place); writing takes over as a substitute for speech only in particular cases: · when we want to make a communication formal, given that only what is written remains (for example a deed of sale of a property) · when we want to be able to access information at different times, think how many times have we written something so as not to forget it (for example the notes we take during the professor's explanation) if we want our thoughts to be spread among more people, even at different times (I am referring, for example, to writing books) Born as a substitute for speech, writing has gained a structural autonomy by becoming, thanks to its permanence, a repository of contents to be preserved, acquiring at the same time, with respect to speech, a character of greater importance and prestige Probably precisely because of the familiarity we have with this type of code (I mean speech) a study of it is considered almost superfluous, yet dedicating greater attention to the forms of speech is of fundamental importance, it would allow us, in fact, to sharpen our communication skills, thus improving our relationship with others. In the following table, we take into consideration some forms of speech trying to highlight the aims, characteristics,

LISTENING

It is one thing to hear what is said by the teacher and another to learn what is said by him, many students are amazed because despite having heard the lesson they do not remember what has been explained, in the next few pages we will see how the path that leads from hearing to 'learning is a rather complex process, in which the will of the person who feels is decisive for achieving the goal. From hearing to listening We don't choose to "hear", we find ourselves in the

condition of hearing, we don't have to do anything, the decoding of the signal (ie the transformation of sound into meaning) takes place automatically. If the condition of "hearing" does not require any choice on the part of the subject who hears, it is the same subject who, by decoding the surrounding sounds, transforms "hearing" into "listening" when he deems it necessary. Let's take an example to better understand, imagine being at home listening to music, immersed in our thoughts, at a certain point between the different sounds heard, we isolate the sounds deriving from verbal language coming from the kitchen, we recognize the tone of the mother's voice , at that point we choose to transform hearing into listening given that we want to understand what our mother wants to tell us and hearing is no longer sufficient, it is necessary to listen in order to understand the message that our mother wants to communicate to us (for example going to buy bread). From listening to understanding Let's imagine that we are interested in what is being said and therefore that we have passed from the condition of hearing to that of listening, now being in the condition of listening does not guarantee us understanding what is being said. In fact, understanding means being able to give meaning to what is heard, and this does not necessarily happen all the time; let's imagine that we find ourselves casually at a conference in which the speaker addresses the theme "The ontological problem in Heidegger", probably despite our goodwill and careful listening, we will not be able to understand what is being said; the difficulty arises from the lack of sufficient knowledge to give meaning to what is heard. Hence, listening becomes understanding only if we have sufficient information to give meaning to what we hear. Now in the situation that we are most interested in analyzing, i.e. within a school classroom, having sufficient information means: having been attentive to previous lessons, having reviewed the subject, etc.; these are the necessary conditions to move from listening to understanding.

Finding a balance between accuracy and fluency in the four competencies can be a challenge for students and teachers. In fact, learning a language can be directed toward the accuracy or fluency of the language. Accuracy is oriented on the correct use of grammar, while fluency is oriented on speaking, extensive reading, and the development of students' spontaneous communication skills. Both fluency and accuracy are important goals in teaching and learning the

language. The main purpose of fluency is to help students achieve accurate knowledge and communicative production of language without thinking too much about mistakes; the goal of the approach can be pronunciation and sentence structure. Many teachers find it difficult to define where precision should be emphasized more than fluency and vice versa. Teachers want to correct their students so that they can use the language correctly, but at the same time they don't want to depress students from fluency by placing little pressure on accuracy.

The four communication skills must be taught simultaneously, but the instructional approach must justify the students' needs by facilitating their learning. Teaching must concentrate on one particular element, which is the production of the new language. The mistakes that students make must be corrected but in moderation, especially in the lower levels, because fluency must be stimulated in the basic classes. In fact, the communicative approach encourages teachers to avoid correcting their students' mistakes too much at the basic and intermediate levels. However, this method does not always have good results because excellent communicative competence is the correlation between fluency and precision, and refers to a speaker's ability to communicate effectively in a new language without making grammatical errors. This ability is based not only on simple grammar knowledge, but also on students' motivation to learn the language, and on the general desire of language learners to be able to communicate effectively without using their native language. This does not necessarily mean that students must speak the new language without errors, but that the mistakes made are not so serious as to hinder the understanding of their message.

Accuracy refers to the correctness of the language that is produced by the learner. The student who focuses on accuracy and correctness will be able to write very well grammatically, but that does not mean that the same student will be able to produce an effective message. Instead, fluency is when a student can speak the language without thinking about how to say this or that, how to pronounce it correctly, or how to form a sentence; therefore, without worrying about how to say what you want to communicate because you speak automatically.

Fluency vs Proficiency.

The term "language proficiency" is actually a term of pathology, spoken language, and refers to flexibility as opposed to hesitant and slow speech. However, for most foreign language learners, fluency denotes a high level of proficiency in speaking and understanding spoken language.

But there is a problem with accuracy, a person may be very proficient in reading a foreign text and writing, but unable to engage in conversation. Therefore, fluency in a language is understood as: communicating with ease in conversations, but the assessment of a speaker's proficiency in a language is defined by the level of proficiency in each of the four language skills.

Conclusions

Listening depends on the interest that the topic holds for us, on the purpose that we propose to achieve, and therefore on the attention we put into understanding the broadcaster's words. Based on purpose and attention we distinguish three main types of listening: passive, extensive, and intensive, as in the following examples. Members of a family are in a car on their way to the sea: they keep the radio on to listen to the traffic news. Meanwhile, they chat with each other and reserve passive listening and superficial attention on the radio. The initials of the traffic news begin: attention becomes focused and selective and allows one to grasp only the information concerning the area in which they are traveling and to exclude other sounds. At one point the radio broadcasts a song to which some youthful memories of his mother are linked, who stops talking and listens. In this case, it is an intensive type of listening and in-depth attention, since it is aimed at grasping and memorizing all the details of the song (lyrics, music, singer's voice, etc.).

The writer tries to compose complete and well-finished sentences; the speaker interrupts, repeats, and there are sudden changes in the organization of the sentence. [...] Speech is allowed to change registers and varieties of language, adapting to the interlocutor; writing is generally more impersonal and follows a more rigid formal register. [...] Only in the less supervised speech does a pragmatic, and not syntactic, behavior prevail: that is, one does not aim at grammatical accuracy and syntactic planning, but above all at getting by in communication.

Speaking it is the second language skill we learn after birth. It involves the oral production of sounds that form words and sentences to

convey a message and is closely linked to listening skills, as together they represent the primary fulcrum of communication. Speaking, as well as writing, implies many other micro-skills that allow a message to be conveyed in the best possible way: for example, tone, register, pronunciation, rhythm, intonation, etc. All these characteristics are an integral part of this linguistic ability and, consequently, the lack of even one of these characteristics can compromise the communicative effectiveness of the message we want to convey.

Bibliography

- Halliday MAK. *Spoken language and written language*. Firenze: La Nuova Italia; 1992.
- Neisser U. *Cognition and Reality*. New York: WH Freeman; 1976.
- Vygotsky LS. *Thought and language*. Bari: Laterza; 1990.
- Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017.
- Bettega S, Russo L. L1 interference in the learning of the Italian verbal system by Arabic-speaking students. In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 10-30.
- Bolognesi M. Visual grammar and learning: semiotic aspects of the VALICO cartoons and verbal transposition in the descriptions of English speakers. In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 31-50.
- Capponi P. VALICO: language and translation. Crossings of texts between Spanish and Italian In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 51-70.
- Colombo O. Alterative morphology in the writings of native Italian speakers: the implications in Italian L2 In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 71-90.
- Corino E, Onesti C. Corpus-based studies: between language and didactics In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 91-110.
- Masla A. Russian-speaking learners and the Italian sentence In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 111-130.
- Mulhall C. Collocation Patterning and Italian High Frequency Verbs: Corpus Evidence of L1 English Speakers In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 131-150.
- Roman A, De Iacovo V. The voices of VINCA: general references in the productions of a sample of native speakers In: Corino E, Onesti C, editors. *Italian of learners. Studies starting from the VALICO E VINCA corpora*. Perugia: War; 2017. p. 151-170.
- Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006.
- Amenta L, Arcuri A, Mocciaro E. Linguistic reflection experiments in multilingual classes In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 143-158.
- Chini M. Reflections on the contribution of acquisitional linguistics to L2 teaching In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 15-44.
- Cordin P. L1 input and educational achievements of students with migrant families In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 45-62.
- Cordin P. Reflecting on language in multilingual classrooms: the role In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 107-131.
- Figus R et al. Didactic tools and acquisition of disciplinary vocabulary in plurilingual classes In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 159-177.
- Pallotti G, Rosi F. Inclusive language education in primary school: Paths of experimentation and analysis of efficacy In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 87-106.
- Pugliese R. Translating for the classmate: Child language brokering and constructive interactions in the plurilingual classroom In: Corrà L, editor. *Language education in multi-ethnic classes*. Rome: Arachne; 2006. p. 63-86.

SHKENCAT INXHINIERIKE DHE MATEMATIKORE

Zgjidhja e ekuacioneve kuartike me dy teknika të reja

Studente Sabrina Habibi

UNIVERSITETI "ISMAIL QEMALI" VLORE

Fakulteti i Shkencav Teknike

Departamenti i Matematikes

sabrina.habibi@univlora.edu.al

Abstrakt

Polinome e rendeve të larta shfaqen shpesh në fusha të ndryshme të shkencës dhe teknologjisë, si në matematikë, inxhinieri, shkencë kompjuterike etj. Zgjidhja e tyre luan një rol të rëndësishëm në zgjidhjen e shumë problemeve. Në këtë artikull do të bazohemi kryesisht te ekuacionet e gradës së katërt. Qëllimi i këtij artikulli është të prezantojë një mënyrë të re për zgjidhjen e ekuacioneve polinomiale të rendit të katërt. Janë përshkruar dy teknika për zgjidhjen e ekuacioneve kuartike që bazohen në një metodë të re e cila është zhvilluar së fundmi për zgjidhjen e ekuacioneve kubike. Qëllimi është që metodat e paraqitura të ofrojnë teknika efikase për të gjetur rrënjët e ekuacioneve polinomiale.

Fjalët kyç: *ekuacione kuartik, zgjidhje e polinomeve*

1. Hyrje

Këtë artikull do ta nisim fillimisht me një histori të shkurtër mbi funksionet kuartik. Funksionet kuartik janë polinome të gradës së katërt. Në pjesën e dytë do të prezantojmë një metodë precize mjaft të përdorshme zgjidhjen e këtyre ekuacioneve. Në pjesën tjetër të artikullit do të prezantojmë një metodë të re, më efektive me dy teknika për zgjidhjen e ekuacioneve të gradës

Abstract

Polynomials of high degrees often appear in different fields in science and technology, such as in math, engineering, computer science, etc. Their solution plays an important role in solving many problems such as optimization problems. In this paper we will mainly rely on equations of order 4. The purpose of this paper is to introduce a new approach for solving polynomial equations of order 4. Two techniques for solving quartic equations are described that are based on a new method which was recently developed for solving cubic equations. It is proposed that under the stated conditions, the methods presented provide efficient techniques to find the roots of polynomial equations.

Key words: *quartics equations, polynomial solutions*

së katërt. Teknika e parë mund të përdoret për të gjetur rrënjët e çdo ekuacioni kuartik ndërsa Teknika e dytë mund të zbatohet nëse rrënjët e ekuacionit kuartik nuk janë të gjitha komplekse. Duke përdorur këto dy teknika, çdo ekuacion kuartik me koeficientë realë mund të zgjidhet me efikasitet. Teknikat e propozuara bazohen në gjetjen fillimisht të afërsisë së rrënjëve

individuale dhe në vazhdimin e gjetjes së rrënjëve duke përdorur procedura algebrike . Duke vlerësuar afërsitë e rrënjëve , metodat janë projektuar të jenë efikase. Ndryshe nga shumë teknika të mëparshme, metodat e paraqitura nuk përfshijnë përdorimin e rrënjëve të numrave kompleksë , formulave të komplikuar si dhe grafikëve. Në pjesën e fundit të artikullit do të ilustronim një shembull konkret të përdorimit të kësaj metode të re ecila d të vërtetojë mjaft mirë efikasitetin e saj .

2. Ekuacionet kuartik

Ekuacionet kuartik ose thënë ndryshe ekuacionet e gradës së katërt janë ekuacione të trajtës :

$$f(x) = ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx + e = 0 \text{ ku } a \neq 0$$

Që në kohët e lashta , matematikanët janë përpjekur të japin zgjidhje të ekuacioneve të rendeve të larta . Për herë të parë , matematikani italian Lodovic Ferrari dha zgjidhjet e ekuacionit të shkallës së katërt në vitin 1540 , por kjo zgjidhje rrjedh nga zgjidhja e ekuacioneve të gradës së tretë , të cilat u bënë të njohura nga Cardano :

$$f(x) = ax^3 + bx^2 + cx + d = 0 \text{ ku } a \neq 0$$

Ku zgjidhja e tij është :

$$x_1 = -\frac{b}{3a} + \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}}} + \sqrt[3]{-\frac{q}{2} - \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{p^3}{27}}}$$

ku :

$$\begin{cases} p = -\frac{b}{3a^2} + \frac{c}{a} \\ q = \frac{2b^3}{27a^3} - \frac{bc}{3a^2} + \frac{d}{a} \end{cases}$$

duke gjetur x_1 ne mund të gjejmë lehtësisht x_2 dhe x_3 .

Ndër vite janë zhvilluar metoda të ndryshme për zgjidhjen e ekuacioneve polinomiale , por gjithmonë është kërkuar një zgjidhje sa më efikase . Duke filluar me zgjidhjen e ekuacioneve kubike, pavarësisht se formulat për

rrënjët e ekuacioneve kanë ekzistuar për shumë vite, përdorimi i këtyre formulave kërkon marrjen e rrënjëve negative , nga ku lindi nevoja për numrat kompleks . Prandaj, teknika efikase për zgjidhjen e ekuacioneve kubike është konsideruar të jetë përdorimi i algoritmeve numerike. Me avancimin e shkencës dhe eknologjisë një metodë e re për zgjidhjen e ekuacioneve kubike u prezantua në vitin 2016 e cila nuk kërkonte rrënjët e numrave kompleksë, përdorimin e formulave të komplikuar ose grafikë por përdorte këtë metodë: fillimisht identifikohet afërsia e një rrënjëje reale dhe më pas rrënjët e ekuacionit kubik gjenden në mënyrë efikase edhe me llogaritje nëpërmjet programeve të ndryshëm kompjuterik .

Të dyja teknikat e prezantuara në këtë artikull bazohen në metodën e fundit të paraqitur për zgjidhjen e ekuacioneve kubike .

5. Metoda I për zgjidhjen e ekuacioneve kuartik .

Kjo metodë shërben në zgjidhjen e ekuacioneve të gradës së katërt me vlera reale .

Jepet :

$$f(x) = x^4 + ax^3 + bx^2 + cx + d$$

Fillimisht gjejmë derivatin e rendit të parë të këtij funksioni :

$$\frac{df(x)}{dx} = 4x^3 + 3ax^2 + 2bx + c$$

Në këtë mënyrë përfitojmë një ekuacion të gradës së tretë , rrënjët e të cilit mund ti gjejmë me anë të formulave te Cardano-s .

Rrënjët e ekuacionit të gradës së katërt mund t'i gjejmë duke u bazuar te rrënjët e gjetura nga ekuacioni i gradës së tretë . Por , fillimisht ne duhet të përcaktojmë llojin e rrënjëve të funksionit fillestar në bazë të disa teoremave :

Teoremë : Ekuacioni kuartik me koeficient real ka rrënjë reale nëse $d < 0$

Teoremë : Në qoftë se $f(x)$ ka minimum supozojmë x_m dhe $f(x_m) < 0$ atëherë $f(x)$ ka dy rrënjë reale .

Teoremë : Në qoftë se x_{1m} , x_{2m} dhe x_{3m} janë tre rrënjët reale të derivatit të $f(x)$, pra tre rrënjët reale të $\frac{df(x)}{dx}$, ku se $x_{1m} < x_{2m} < x_{3m}$ dhe $f(x_{1m}) < 0$ dhe $f(x_{2m}) < 0$ ndërsa dhe $f(x_{3m}) > 0$ atëherë të gjitha rrënjët e $f(x)$ janë reale.

Pasi kemi përcaktuar llojin e rrënjëve në bazë të këtyre teoremave ne mund të procedojmë sipas algoritmit të mëposhtëm për zgjidhjen e ekuacionit të gradës së katërt :

- 1) Nëse $f(x)$ ka dy rrënjë reale :
 - Nëse $d > 0$ një rrënjë reale e $f(x)$ ndodhet ndërmjet pikës minimum dhe pikës $x = 0$. Supozojme se rrënja e parë reale e cila ndodhet në këtë interval është r_1 , atëherë për gjetjen e rrënjës tjetër na duhet të pjesëtojmë ekuacionin fillestar me $(x - r_1)$
 - Nëse $d < 0$ mund të ndërtohet një drejtëz që bashkon një pikë minimale me $x = 0$ dhe pikëprerja e kësaj drejtëze me boshtin horizontal mund të zgjidhet si kufiri i sipërm i rrënjës nëse $f(x)$ është pozitive në atë pikë. Ajo pikë dhe pika minimale mund të zgjidhen respektivisht si kufi i sipërm dhe i poshtëm i rrënjës reale r_1 . Përsëritjet e njëpasnjëshme mund të përdoren për të gjetur r_1 me anë të metodave të përafërimit.

2) Nëse $f(x)$ ka katër rrënjë reale: Pikat maksimale dhe minimale të para mund të zgjidhen përkatësisht si kufi i sipërm dhe i poshtëm i një rrënjë reale. Me anë të përsëritjeve të njëpasnjëshme mund të të gjejmë rrënjën reale. Në mënyrë të ngjashme, procedojmë për të gjetur dhe rrënjën tjetër reale. Në këtë mënyrë ne kemi gjetur dy rrënjët reale : r_1 dhe r_2 . Për të gjetur rrënjët e mbetura pjesëtojmë ekuacionin fillestar me $[x^2 - x(r_1 - r_2) + r_1 r_2]$

3. Metoda II për zgjidhjen e ekuacioneve kuartik .

$$f(x) = x^4 + \mu_1 x^3 + \mu_2 x^2 + \mu_3 x + d = 0$$

Për të thjeshtësuar trajtën , zëvendësojmë : $x = z - \frac{\mu_1}{4}$ atëherë ekuacioni mund të shkruhet më thjeshtë në varësi të z :

$$f(z) = z^4 + az^2 + bz + c = 0 \text{ ku}$$

$$\begin{cases} a = b - 3\frac{\mu_1^2}{8} \\ b = c - \frac{\mu_1 \mu_2}{2} + \frac{\mu_1^2}{8} \\ c = d - \frac{\mu_1 \mu_3}{4} + \frac{\mu_1^2 b \mu_1}{16} - 3\frac{\mu_1^4}{256} \end{cases}$$

Ekuacioni i ri i shkruar në varësi të z mund të faktorizohet në 2 ekuacione kuadratik nëse R_1 dhe R_2 janë rrënjët e ekuacionit atëherë mund ta shkruajmë në trajtën :

$$\begin{aligned} f(z) &= (z - R_1)(z - R_2)(z^2 + pz + q) \\ &= [z^2 - z(R_1 + R_2) + R_1 R_2][z^2 + pz + q] \end{aligned}$$

Në qoftë se : $R_1 + R_2 = \gamma$ dhe $R_1 R_2 = \lambda$

atëherë :

$$p = R_1 + R_2 = \gamma \quad (1)$$

$$a = q + \lambda - \gamma^2 \quad (2)$$

$$b = \gamma(\lambda - q) \quad (3)$$

$$c = q\lambda \quad (4)$$

Duke riorganizuar ekuacionet (2) dhe (3) dhe duke i ngritur në fuqi , marrim :

$$(a + \gamma^2)^2 = (q + \lambda)^2 \quad (5)$$

$$\left(\frac{b}{\gamma}\right)^2 = (\lambda - q)^2 \quad (6)$$

Zbësim nga ekuacioni (6) ekuacionin 5 dhe marrim :

$$\left(\frac{b}{\gamma}\right)^2 - (a - \gamma)^2 = -4\lambda q$$

Duke u nisur nga ekuacioni (5) zëvendësojmë $q\lambda = q$ dhe rishkruajmë ekuacionin e mësipërm:

$$\left(\frac{b}{\gamma}\right)^2 - (a - \gamma)^2 = -4c$$

Për ta rishkruar ekuacionin në një mënyrë më të thjeshtë dhe më të kuptueshme , shumëzojmë me (-) anë për anë dhe marrim trajtën :

$$-\left(\frac{b}{\gamma}\right)^2 + (a - \gamma)^2 = 4c \text{ i cili është ekuivalent me ekuacionin :}$$

$$(a - \gamma)^2 - \left(\frac{b}{\gamma}\right)^2 = 4c$$

E shumëzojmë këtë ekuacion me γ^2 :

$$\gamma^6 + 2a\gamma^4 + (a^2 - 4ac)\gamma^2 - b^2 = 0$$

Për ta rishkruar këtë ekuacion , në pamje të parë të ndërlikuar , në një mënyrë me të thjeshtë zëvendësojmë $t = \gamma^2$ dhe marrim trajtën :

$$f(t) = t^3 + 2at^2 + (a^2 - 4ac)t - b^2 = 0$$

Duke kryer zëvendësimet e mëposhtme :

$$\begin{cases} 2a = \delta_1 \\ a^2 - 4ac = \delta_2 \\ -b^2 = \delta_2 \end{cases}$$

mund ta rishkruajme funksionin në trajtën :

$$f(t) = t^3 + \delta_1 t^2 + \delta_2 t + \delta_2 = 0$$

Ky është një ekuacion kubik i gradës së tretë , i cili mund të zgjidhet lehtësisht me metodat e njohura . Le të jetë t_1 një rrënjë reale e ekuacionit kubik . Duke nsur nga zëvendësimi $t = \gamma^2$, zëvendësojmë $t_1 = \gamma^2$ dhe nga ekuacioni (2) marrim :

$$a = q + \lambda - \gamma^2$$

$$a + \gamma^2 = q + \lambda$$

$$a + t_1 = q + \lambda$$

Nga ekuacioni (4) marrim :

$c = q\lambda$ atëhere $q = \frac{c}{\lambda}$ Këtë zëvendësim e përdorim te ekuacioni i mësipërm :

$$a + t_1 = q + \lambda \text{ atëhere}$$

$$a + t_1 = \frac{c}{\lambda} + \lambda$$

$$a + t_1 = \frac{c + \lambda^2}{\lambda} \text{ Shumëzojmë anë për anë me } \lambda$$

$$\lambda a + \lambda t_1 = c + \lambda^2$$

$$\lambda(a + t_1) = c + \lambda^2$$

$$c + \lambda^2 - \lambda(a + t_1) = 0$$

$$\lambda^2 - \lambda(a + t_1) + c = 0$$

Tashmë kemi marrë një ekuacion të gradës së dytë , i cili mund të zgjidhet lehtësisht me dallor. Pasi kemi gjetur t_1 dhe λ marrim dy barazimet : $R_1 + R_2 = \sqrt{t_1}$ dhe $R_1 R_2 = \lambda$

Nga këto dy barzime mund të gjejmë lehtësisht vlerat e R_1 dhe R_2 të cilat janë dy rrënjët e ekuacionit (1) . Ne mund të gjejmë dhe dy rrënjët e mbetura të ekuacionit fillestar pra R_3 dhe R_4 duke zgjidhur ekuacionin : $z^2 + zt_1^{0.5} + \frac{c}{\lambda} = 0$. Pasi gjejmë 2 rrënjët z te këtij ekuacioni kuadratik , zëvendësojmë $z = \frac{\mu_1}{4}$ dhe zbresim z nga R_1 dhe R_2 . Në këtë mënyrë përftojme dy rrënjët e reja të ekuacionit : $R_3 = z - R_1$ dhe $R_4 = z - R_2$

Këtu përfundon metoda e parë për zgjidhjen e ekuacioneve të gradës së katërt .

Më poshtë do të japim një shembull për gjetjen e rrënjëve të një funksioni të gradës së katërt duke përdorur këtë metodë :

4. Shembull

$$f(x) = x^4 + 2.673x^3 - 3.241x^2 + 7.532x + 4.681 = 0$$

Përdorim metodën e dytë për zgjidhjen e këtij shembulli :

E kthejmë fillimisht në trajtën :

$$f(z) = z^4 + az^2 + bz + c = 0 \text{ ku}$$

$$a = -3.241 - 3 \frac{2.673^2}{8} = -3.241 - 2.679$$

$$a = -5.92$$

$$b = 7.532 - \frac{(2.673)(-3.241)}{2} + \frac{2.673^3}{8} = 7.532 + 4.331 + 2.387$$

$$b = 14.25$$

$$c = 4.681 - \frac{(2.673)(-3.241)}{4} + \frac{(2.673)^2(-3.241)}{16} - 3 \frac{2.673^4}{256} = 4.681 + 2.1657 - 1.447 - 0.598 =$$

$$c = 4.8017$$

$$f(z) = z^4 - 5.92z^2 + 14.25z + 4.8017 = 0$$

Te hapi tjetër formojmë funksionin :

$$f(t) = t^3 + 2at^2 + (a^2 - 4ac)t - b^2 = 0$$

$$f(t) = t^3 + 2(-5.92)t^2 + ((-5.92)^2 - 4(-5.92)(4.8017))t - (14.25)^2 = 0$$

$$f(t) = t^3 - 11.84t^2 + (35.046 - 113.82)t - 203.06 = 0$$

$$f(t) = t^3 - 11.84t^2 - 78.774t - 203.06 = 0$$

Duke zgjidhur ekuacionin e gradës së tretë $t^3 - 11.84t^2 - 78.774t - 203.06 = 0$ mund të marrim një rrënjë $t_1 = 2.64657$

Duke u nisur nga :

$$R_1 + R_2 = \gamma$$

$$(R_1 + R_2)^2 = \gamma^2 = t$$

$$\text{gjejmë } R_1 + R_2 = \sqrt{t_1} = \pm 1.6268$$

Zëvendësojme $t_1 = \gamma^2 = 2.64657$ dhe zgjidhim ekuacionin :

$$\lambda^2 - \lambda(a + t_1) + c = 0$$

$$\lambda^2 - (-5.92 + 2.64657)\lambda + 4.8017 = 0$$

$$\lambda^2 + 3.27343\lambda + 4.8017 = 0$$

Zgjidhim ekuacionin e gradës së dytë me dallor :

$$\lambda^2 + 3.27343\lambda + 4.8017 = 0$$

$$D = 3.27343^2 - 4 \times 4.8017 = 10.714 - 19.2 = -8.486$$

$$\lambda_1 = \frac{-3.27343 \pm \sqrt{-8.486}}{2} = \frac{-3.27343 \pm 2.92i}{2}$$

$$\lambda_1 = \frac{-3.27343 + 2.92i}{2} = \frac{-3.27343}{2} + \frac{2.92i}{2} = -1.636 + 1.46i$$

$$\lambda_2 = \frac{-3.27343 - 2.92i}{2} = \frac{-3.27343}{2} - \frac{2.92i}{2} = -1.636 - 1.46i$$

2 rrënjët e ekuacionit të gradës së dytë janë :
 $\lambda_1 = -1.636 + 1.46i$ dhe $\lambda_2 = -1.636 - 1.46i$

Meqënëse kemi gjetur t_1 dhe λ atëhere mund të gjejmë R_1 dhe R_2 duke zgjidhur dy ekuacionet e :
 $R_1 + R_2 = \sqrt{t_1}$ dhe $R_1 R_2 = \lambda$

$$R_1 + R_2 = 2.64657$$

$$R_1 R_2 = -1.636 + 1.46i \quad \text{atëhere gjejmë}$$

$${}_1^2 R = 2.61 \pm 0.15i$$

$$R_1 = 2.61 + 0.15i$$

$$R_2 = 2.61 - 0.15i$$

Pasi mundëm të gjenim lehtësisht vlerat e R_1 dhe R_2 ne mund të gjejmë dhe dy rrënjët e mbetura të ekuacionit, pra R_3 dhe R_4 duke zgjidhur ekuacionin : $z^2 + zt_1^{0.5} + \frac{c}{\lambda} = 0$

$$z^2 + \sqrt{2.64657}z + \frac{4.8017}{-1.636 + 0.5i} = 0$$

Kemi sërish një ekuacion të gradës së dytë, të cilin e zgjidhim përsëri me dallor:

$$D = 2.64657 - 4 \times \frac{4.8017}{-1.636 + 0.5i} = 2.64657 - (10.9 - 3.41i) = -8.3 + 3.41i$$

$${}_1^2 z = \frac{-3.27343 \pm \sqrt{-8.486}}{2} = \frac{-3.27343 \pm 2.92i}{2}$$

$$z_1 = \frac{-3.27343 + 2.92i}{2} = \frac{-3.27343}{2} + \frac{2.92i}{2} = -1.636 + 1.46i$$

$$z_2 = \frac{-3.27343 - 2.92i}{2} = \frac{-3.27343}{2} - \frac{2.92i}{2} = -1.636 - 1.46i$$

Zëvendësojmë $z = \frac{\mu_1}{4} = \frac{2.673}{4} = 0.66825$ dhe rrënjët e ekuacionit fillestar mund t'i gjejmë duke zbritur z nga 2 rrënjët e ekuacionit $z^4 - 5.92z^2 + 14.25z + 4.8017 = 0$ pra nga R_1 dhe R_2 . Atëhere :

$$R_3 = z - R_1 = 0.66825 - (2.61 + 0.15i)$$

$$R_3 = z - R_1 = 0.66825 - 2.61 - 0.15i$$

$$R_3 = z - R_1 = -1.94175 - 0.15i$$

$$R_3 = -1.94175 - 0.15i$$

$$R_4 = z - R_2 = 0.66825 - (2.61 - 0.15i)$$

$$R_4 = z - R_2 = 0.66825 - 2.61 + 0.15i$$

$$R_4 = z - R_2 = -1.94175 + 0.15i$$

Këtu përfundon zgjidhja e ushtrimit , pra 4 rrënjët e funksionit janë:

$$R_1 = 2.61 + 0.15i$$

$$R_2 = 2.61 - 0.15i$$

$$R_3 = -1.94175 - 0.15i$$

$$R_4 = -1.94175 + 0.15i$$

5. Konkluzioni:

Në këtë artikull prezantuar një metodë të re për zgjidhjen e ekuacioneve të gradës së katërt . Edhe pse ekzistojnë metoda të tjera për zgjidhjen e ekuacioneve të kësaj grade , prezantimi i kësaj metode kishte si qëllim efikasitetin e zgjidhjes . Duke u bazuar dhe në shembullin e zgjidhur më sipër , vëmë re për gjetjen e rrënjëve nuk na u nevojitën formula të gjata dhe të komplikuar , pra mundëm t'i gjenim lehtësisht duke ndjekur hapat e thjeshta të logaritmit.

Referencat:

- [1] Abramowitz , M . and I.A Stegun, 1972. "Solutions of quartic equations".
- [2] Porwein P. 1995 "Quartic equations".
- [3] Faucette , W.M A Geometric Interpretation of the Solution of the General Quartic Polynomial.
- [4] Sun , Y . J. A Note on the Circular Bound of Polynomial Zeros.
- [5] Brikhoff , G. and S.A Mac Lane 1996 , "Survey of Modern Algebra"

Teste të reja plotëpjesëtueshmërie nëpërmjet algoritmit

Studente Sabrina Habibi

UNIVERSITETI "ISMAIL QEMALI" VLORE

Fakulteti i Shkencave Teknike

Departamenti i Matematikës

sabrina.habibi@univlora.edu.al

Abstrakt

Koncepti i plotëpjesëtueshmërisë së numrave të plotë luan një rol jetk në zhvillimin e teorisë së numrave. Në këtë artikull ne do të bazohemi kryesisht në testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave të mëdhenj me 3, 7 dhe 12. Qëllimi i këtij artikulli është të prezantojë disa mënyra të reja të cilat testojnë plotëpjesëtueshmërinë e numrave si dhe gjen mbejen gjatë pjesëtimit me 3, 7 dhe 12 duke ndjekur një algoritëm të caktuar. Testet e prezantuara në këtë artikull janë ndryshe nga testet kryesor të plotëpjesëtueshmërisë së numrave. Qëllimi kryesor i këtyre testeve të reja është rritja e efikasitetit në zgjidhjen e problemit. Metodën e prezantuar në këtë artikull janë metoda mjaft interesante të cilat japin dhe një shpjegim të detajuar për të kuptuar më mirë plotëpjesëtueshmërinë.

Fjalët kyçe: *plotëpjesëtueshmëri, dymbëdhjetë, tre, shtatë shifër, mbetje*

Abstract

The concept of divisibility of integers plays a vital role in the development of number theory. In this article we will be based mainly on divisibility of a number by 3, 7 and 12. The purpose of this paper is to introduce some new methods which are created to calculate the divisibility of a number and what the remainder of dividing the numbers by 3, 7 and 12 is

following an algorithm. The presented test in this paper are differently and independently from Divisibility rules of number. The methods presented in this article are very interesting methods which promote the understanding of divisibility rules.

Key words: *divisibility, twelve, three, seven integer, remainder*

1. Hyrje

Termi "plotëpjesëtueshmëri" i përkthyer në gjuhën matematikore do të thotë: "Pjesëtimi i një numri me një numër tjetër pa lënë mbetje". Koncepti i plotëpjesëtueshmërisë së numrave të plotë luan një rol jetk në zhvillimin e teorisë së numrave. Tema e pjesëtueshmërisë përmban informacion të nevojshëm për të vlerësuar mbetjen gjatë pjesëtimit të dy numrave me njëri-tjetrin, si dhe përmban informacion për pjesëtimin pa mbetje. Në këtë artikull do të prezantojmë disa mënyra të reja të cilat testojnë plotëpjesëtueshmërinë e numrave me 3, 7 dhe 12 ndryshe nga testet e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 3, 7 dhe 12. Këtë artikull fillimisht do ta nisim shkurtimisht me një shpjegim mbi plotëpjesëtueshmërinë, me pas do të njihemi me historinë e plotëpjesëtueshmërisë së numrave. Në pjesën e tretë të këtij artikulli do të kujtojmë testet e plotëpjesëtueshmërisë për

numrat 3, 7 dhe 12. Më pas do të prezantojmë testet e reja të plotëpjesëtueshmërisë. Testet do t'i prezantojmë nëpërmjet algoritmave. Këto teste duke ndjekur algoritmin me një numër të caktuar hapash, rrisin efikasitetin dhe shpejtësinë në kryerjen e veprimeve. Kjo do të vërtetohet në zgjidhjen e shembujve me anë të këtyre metodave.

2. Plotëpjesëtueshmëria

Le të jenë dhënë dy numra të plotë a dhe b . Në qoftë se ekziston një numër i plotë c i tillë që $b = aq$, atëherë a plotëpjesëton b , pra b është e plotëpjesëtueshme nga a .

$$a|b = \begin{cases} b \text{ është e pjesëtueshme nga } a \\ a \text{ pjesëton } b \\ b \text{ është shumëfish i } a \\ a \text{ është pjesëtues i } b \\ a \text{ është faktor i } b \end{cases}$$

Në qoftë se a nuk plotëpjesëton b atëherë ekzistojnë numrat q dhe r të tillë që $b = aq + r$ ku $0 < r < a$.

3. Historiku i pjesëtueshmërisë së numrave

Historia e testeve për pjesëtueshmërisë e numrave daton që në vitet 500 të e.s. nga Babilonasit e lashtë. Për herë të parë u zbulua një test plotëpjesëtueshmërie për numrin 7 në Talmudin Babilonas. Më vonë, matematikanë të tjerë u propozuan të zbulonin dhe rizbulonin metoda të reja për të testuar plotëpjesëtueshmërinë e numrave. Disa prej matematikanëve që u morën me zbulimin e këtyre testeve ishin: Joseph-Louis Lagrange, Charles Dogson, Blaise Pascal, etj.. Një përmbledhje mbreslënëse e literaturës në lidhje me testet e plotëpjesëtueshmërisë është botuar para vitit 1915 është dhënë nga Leonard Dickson në librin "Historia e teorisë së numrave". Edward Brooks i kushtoi dy kapituj studimit të testeve të plotëpjesëtueshmërisë në librin "Filozofia e aritmetikës" në vitin 1880. Më vonë, në vitin 2006, Marc Renault publikoi një artikull i cili ofronte teste plotëpjesëtueshmërie për të gjithë numrat e plotë nga 2 deri te 102 ku si dhe jepte shpjegime të shkurtra përse funksiononin testet.

4. Testet e plotëpjesëtueshmërisë

❖ Testi i plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 3:

Nëse shuma e shifrave të numrit është një shumëfish i treshir, atëherë numri është i plotëpjesëtueshëm me 3.

❖ Testi i plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 7:

Numrin e dhënë e ndajmë në shifra treshe duke nisur nga e djathta në të majtë. Duke filluar përsëri nga treshja e fundi, mbledhim treshen e shifrave që ndodhet para saj, më pas zbresim treshen tjetër, e kështu me rradhë, pra alternojmë mbledhjen dhe zbritjen duke lëvizur nëpër treshet e shifrave nga djathta në të majtë.

❖ Testi i plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 12:

Nëse numri i dhënë është i plotëpjesëtueshëm nga 3 dhe 4 njëkohësisht, atëherë numri është i plotëpjesëtueshëm me 12.

5. Testet e reja të plotëpjesëtueshmërisë.

➤ Algoritmi për testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 3:

Hapi 1: Numrin e dhënë e shënojmë me t .

Hapi 2: Numrin fillestar t e ndajmë në mënyrë të tillë që: $t = 10d_1 + c_1$ ku c dhe d janë numra të plotë pozitiv, pra $c, d \in \mathbb{Z}$ dhe $c \leq 9$.

Hapi 3: Shënojmë me $t_1 = d_1 - 2c_1$.

Hapi 3: E ndajmë numrin t_1 në të njëjtën mënyrë si numri t . Pra, $t_1 = 10 \times d_2 + c_2$.

Hapi 4: Veprojmë në të njëjtën mënyrë deri sa të marrim t_n një numër të vogël dyshifror, të cilin mund ta përcaktojmë lehtësisht nëse është i plotëpjesëtueshëm me 3.

Hapi 3: Nëse numri i fundit t_n është i plotëpjesëtueshëm me 3 atëherë numri fillestar t është i plotëpjesëtueshëm me 3.

Këtë mënyrë të re testimi mund ta vërtetojmë lehtësisht si më poshtë:

Vërtetim:

Le të jetë dhënë një numër i cfarëdoshëm t . E shkruajmë numrin në trajtën : $t = 10d + c$ ku c dhe d janë numra të plotë pozitiv , pra $c, d \in \mathbb{Z}$ dhe $c \leq 9$. c është shifra e fundit e numrit të dhënë dhe $10d$ është pjesa e mbetur e numrit . Numrin t mund ta paraqesim dhe në trajtën e mëposhtme :

$t = 10d + c - 3(d + 5c) + 7(d - 2c)$. Nga kjo paraqitje e numrit t ne mund ta rishkruajmë përsëri këtë numër në një trajtë tjetër :

$t = 3(d + 5c) + 7(d - 2c)$. Nga paraqitja në këtë trajtë arrijmë në konkluzionin se numri t është i plotëpjesëtueshëm me 3 vetëm dhe nëse vetëm 3 plotëpjesëton të dy mbledhorët e numrit t . 3 e plotëpjesëton numrin $3(d + 5c)$ pasi ai është një shumëfish i 3 atëherë mbetet të provojmë nëse 3 plotëpjesëton numrin $(d - 2c)$, pasi $(3,7)=1$. Këtu arrijmë në 2 kushte të reja :

Nëse 3 plotëpjesëton numrin $(d - 2c)$, atëherë 3 plotëpjesëton numrin t .

Nëse 3 nuk e plotëpjesëton numrin $(d - 2c)$, atëherë 3 nuk e plotëpjesëton numrin t .

Më poshtë do të ilustrojmë një shembull ku testojmë plotëpjesëtueshmërinë e një numri me 12 nëpërmjet kësaj procedure .

Shembull :

Tregojmë nëse numri 4572178534 është i plotëpjesëtueshëm me 3 apo jo .

$$t = 4572178534$$

$$t = 10 \times 457217853 + 1$$

$$\text{Pra } d_1 = 457217853 \text{ dhe } c_1 = 1$$

$$457217853 - 2 \times 1 = 457217851 = t_1$$

$$t_1 = 457217851 = 10 \times 45721785 + 1$$

$$45721785 - 2 \times 1 = 45721783 = t_2$$

$$t_2 = 45721783 = 10 \times 4572178 + 3$$

$$4572178 - 2 \times 3 = 4572172 = t_3$$

$$t_3 = 4572172 = 10 \times 457217 + 2$$

$$457217 - 2 \times 2 = 457213 = t_4$$

$$t_4 = 457213 = 10 \times 45721 + 3$$

$$45721 - 2 \times 3 = 45715 = t_5$$

$$t_5 = 45715 = 10 \times 4571 + 5$$

$$4571 - 2 \times 5 = 4561 = t_6$$

$$t_6 = 4561 = 10 \times 456 + 1$$

$$456 - 2 = 453 = t_7$$

$$t_7 = 453 = 10 \times 45 = 3$$

$$45 - 2 \times 3 = 39 = t_8$$

$$3|39 \text{ atëherë } 3|4572178534$$

➤ **Algoritmi për testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 7 :**

Algoritmi i dhënë më sipër për testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 3 është i vlefshëm edhe për testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 7 . Këtë mund ta vërtetojmë lehtësisht si më poshtë :

E vërtetojmë për 7 :

Le të jetë dhënë një numër i cfarëdoshëm t . E shkruajmë numrin në trajtën : $t = 10d + c$ ku c dhe d janë numra të plotë pozitiv , pra $c, d \in \mathbb{Z}$ dhe $c \leq 9$. c është shifra e fundit e numrit të dhënë dhe $10d$ është pjesa e mbetur e numrit . Numrin t mund ta paraqesim dhe në trajtën e mëposhtme :

$t = 10d + c - 3(d + 5c) + 7(d - 2c)$. Nga kjo paraqitje e numrit t ne mund ta rishkruajmë përsëri këtë numër në një trajtë tjetër :

$t = 3(d + 5c) + 7(d - 2c)$. Nga paraqitja në këtë trajtë arrijmë në konkluzionin se numri t është i plotëpjesëtueshëm me 7 vetëm dhe nëse vetëm 7 plotëpjesëton të dy mbledhorët e numrit t . 7 e plotëpjesëton numrin $7(d - 2c)$ pasi ai është një shumëfish i 7 atëherë mbetet të provojmë nëse 7 plotëpjesëton numrin $(d + 5c)$, pasi $(3,7)=1$. Këtu arrijmë në 2 kushte të reja :

Nëse 7 plotëpjesëton numrin $(d + 5c)$, atëherë 7 plotëpjesëton numrin t .

Nëse 7 nuk e plotëpjesëton numrin $(d + 5c)$, atëherë 7 nuk e plotëpjesëton numrin t .

Por ne do të prezantojmë një metodë të re sipas algoritmit të mëposhtëm për testimin e plotëpjesëtueshmërinë së numrave me 7.

Hapi 1 : Numrin e dhënë e ndajmë në shifra duke filluar nga njëshet $a_0, a_1, \dots, a_n$.

Hapi 2 : Ndërtojmë një rreth me nyje mbetjet e mod 7.

Hapi 3 : Duke u nisur nga 0 lëvizim në rreth te a_n . Përftojme distancën nga 0 te a_n me mod 7.

Hapi 4 : Nisemi nga a_n dhe lëvizim në rreth drejt a_{n-1} . Përftojme pjesën e mbetur të $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \bmod 7$.

Hapi 4 : E vazhdojmë këtë procedurë duke u nisur nga mbetja e pjesëtimit të hapi paraardhës dhe vazhdojmë deri te $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \dots \times 10 + a_0) \bmod 7$.

Hapi 5 : Nëse te hapi i fundit mbetja gjatë pjesëtimit me 7 del 0, atëherë numri plotëpjesëtohet me 7, nëse mbetja nuk del 0, atëherë numri nuk plotëpjesëtohet me 7.

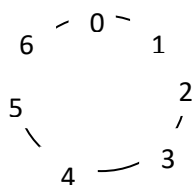
Më poshtë do të ilustrojmë një shembull ku testojmë plotëpjesëtueshmërinë e një numri me 12 nëpërmjet kësaj procedure.

Shembull :

Tregojmë nëse numri 4572178534 është i plotëpjesëtueshëm me 7 apo jo.

$$a_0 = 4, a_1 = 3, a_2 = 5, a_3 = 8, a_4 = 7$$

$$a_5 = 1, a_6 = 2, a_7 = 7, a_8 = 5, a_9 = 4$$

Lëvizim në rreth nga 0 te $a_9 = 4$ dhe arrijmë te 4.

Lëvizim nga 2 te $a_8 = 5$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) = 4 \times 10 + 5 = 45$ dhe gjejmë $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \bmod 7 = 45 \bmod 7 = 3$

Lëvizim nga 3 te $a_7 = 7$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7 = 45 \times 10 + 7 = 457$ dhe gjejmë $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2} \bmod 7 = 457 \bmod 7 = 2$

Lëvizim nga 2 te $a_6 = 2$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 2 = 9180$ dhe gjejmë $9180 \bmod 7 = 3$

Lëvizim nga 3 te $a_5 = 1$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 12 \times 10 = 91800$ dhe gjejmë $91800 \bmod 7 = 2$

Lëvizim nga 2 te $a_4 = 7$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4}) \times 10 + a_{n-5} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1) \times 10 + 7 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 12 \times 10 \times 10 + 17 = 1560600$ dhe gjejmë $1560600 \bmod 7 = 6$

Lëvizim nga 6 te $a_3 = 8$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4}) \times 10 + a_{n-6} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1) \times 10 + 7) \times 10 + 8 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 12 \times 10 \times 10 + 17 \times 10 + 18 = 28090800$ dhe gjejmë $28090800 \bmod 7 = 3$

Lëvizim nga 3 te $a_2 = 5$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4}) \times 10 + a_{n-6}) \times 10 + a_{n-7} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1) \times 10 + 7) \times 10 + 8) \times 10 + 5 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 12 \times 10 \times 10 + 17 \times 10 + 18 \times 10 + 15 = 421362000$ dhe gjejmë $421362000 \bmod 7 = 3$

Lëvizim nga 3 te $a_1 = 3$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4}) \times 10 + a_{n-6}) \times 10 + a_{n-7}) \times 10 + a_{n-8} = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1) \times 10 + 7) \times 10 + 8) \times 10 + 5) \times 10 + 3 = 45 \times 10 + 17 \times 10 + 12 \times 10 \times 10 + 17 \times 10 + 18 \times 10 + 15 \times 10 + 13 = 5477706000$ dhe gjejmë $5477706000 \bmod 7 = 4$

Lëvizim nga 3 te $a_0 = 4$. Llogarisim $(a_n \times 10 + a_{n-1}) \times 10 + a_{n-2}) \times 10 + a_{n-3}) \times 10 + a_{n-4}) \times 10 + a_{n-6}) \times 10 + a_{n-7}) \times 10 +$

$$a_{n-8}) \times 10 + a_0 = (4 \times 10 + 5) \times 10 + 7) \times 10 + 2) \times 10 + 1) \times 10 + 7) \times 10 + 8) \times 10 + 5) \times 10 + 3) \times 10 + 4 = 45 \times 17 \times 12 \times 10 \times 17 \times 18 \times 15 \times 13 \times 14 = 76687884000 \quad \text{dhe} \\ \text{gjejmë } 76687884000 \bmod 7 = 0$$

Meqënëse mbetja e fundit doli 0, atëhere numri 4572178534 plotëpjesëtohet me 7.

➤ **Algoritmi për testin e plotëpjesëtueshmërisë së numrave me 12 :**

Hapi 1 : Shifrën e fundit të numrit e ndajmë nga numri i dhënë .

Hapi 2 : Nga numri i mbetur (pa shifrën e fundit) zbesim gjysmën e shifrës së fundit që ndam prej numrit.

Hapi 3 : Nëse shifra e fundit e numrit është teke, atëherë për ta zbritur në trajtë thyesore, në numëruesin e numrit shtojmë (+1) pra për ta kthyer në numër çift .

Hapi 4 : E përsërisim këtë veprim deri sa numri i përfutur të pjesëtohet lehtësisht me 12 .

Hapi 5 : Nëse numri i përfutur nga **Hapi 3** plotëpjesëtohet me 12, atëhere numri fillestar plotëpjesëtohet me 12 .

Hapi 6 : Nëse numri i përfutur nga **Hapi 4** nuk plotëpjesëtohet me 12 atëherë mbetjen që del gjatë këtij pjesëtimi e shumëzojmë me 2 dhe e zbresim nga shumëfishi më i vogël i 12 por me i madh se mbetja . Nëse mbetja është numër çift, atëhere diferenca është mbetja e pjesëtimit të numrit fillestar me 12 . Nëse mbetja është numër tek dhe gjatë veprimeve kemi shtuar (+1) në numëruesin e thyesave, atëhere nga diferenca do të zbresim 1 . Rezultati që përftojmë do të jetë mbetja e numrit të dhënë fillimisht me 12 .

Më poshtë do të ilustrojmë një shembull ku testojmë plotëpjesëtueshmërinë e një numri me 12 nëpërmjet kësaj procedure .

Shembull :

Tregojmë nëse numri 4572178534 është i plotëpjesëtueshëm me 12 apo jo .

4572178534 e ndajmë në 457217853 dhe 4

$$457217853 - \frac{4}{2} = 457217851$$

457217851 e ndajmë në 45721785 dhe 1

$$45721785 - \frac{1+1}{2} = 45721784$$

45721784 e ndajmë në 4572178 dhe 4

$$4572178 - \frac{4}{2} = 4572176$$

4572176 e ndajmë në 457217 dhe 6

$$457217 - \frac{6}{2} = 457214$$

457214 e ndajmë në 45721 dhe 4

$$45721 - \frac{4}{2} = 45719$$

45719 e ndajmë në 4571 dhe 9

$$4571 - \frac{9+1}{2} = 4566$$

4566 e ndajmë në 456 dhe 6

$$456 - \frac{6}{2} = 453$$

453 e ndajmë në 45 dhe 3

$$45 - \frac{3+1}{2} = 43$$

$$43 : 12 = 3 (7)$$

Pra numri 43 nuk plotëpjesëtohet me 12 . Nga pjesëtimi i 43 me 12 përftojmë mbetjen 8 . e shumëzojmë mbetjen me 2, pra $7 \times 2 = 14$.

Shumëfishi i më i vogël i 12 i cili është njëkohësisht më i madh se 14 është, 24.

Atëhere zbresim nga dyfishi i 12, dyfishin e mbetjes : $24 - 14 = 10$.

9 është mbetja e pjesëtimit të numrit 4572178534 me 12, pra numri 4572178534 nuk është i plotëpjesëtueshëm me 12 .

6. Konkluzioni :

Së fundmi, konkluduar se të trija këto metoda janë shumë efikase . Testet e prezantuara në

këtë artikull janë tërësisht të pavarur nga testet e njohura të plotëpjesëtueshmërisë . Algoritmet janë krijuar për të paraqitur hap pas hapi procedurën që duhet të ndjekim për të testuar plotëpjesëtueshmërinë . Këto metoda janë të thjeshta për t'u kuptuar dhe shumë efikase për t'u zbatuar .

Referencat:

- [1] Ymas , Sergio E. "Elementary Number Theory"
- [2] Burton , D.M., "Elementary Number Theory " 6th Edn.,
- [3] Ore, O., "Number Theory and Its History " 1st Edn.,
- [4] Leonard Eugene Dickson , "History of the Theory Numbers "
- [5] Y. Cherniavsky and A. Mouftakhov , Zbikowskis "Divisibility Criterion"